S-VIII-33

VLADIMIR SOLOVJEV:

Rusija i Opća Crkva

Preveo
prof. Ivan Šturlan

KAPTOL VRHBOSANSKI
KREKOVA 5, SARAJEVO.

26505

p. Al. Karmelić O.P.

VLADIMIR SOLOVJEV:

Rusija i Opća Crkva

Preveo
prof. Ivan Šturlan

KAPTOL VRHBOSANSKI
KREKOVA 5, SARAJEVO.

Imprimatur.

Sarajevo, na svetkovinu Bogojavljenja 1922.

Dr. Ivan Šarić,
biskup, kapitularni vikar.

Predgovor.

Otkako se je kršćanski istok odijelio od katoličkog zapada, nije se na istoku rodio tako velik prorok crkvenog jedinstva, kakav je bio Vladimir Sergejević Solovjev (1853—1900). Kako ima istok svoje tajne i slaboće, tako ima i Solovjev svoje slabosti i nejasnoće. Ipak još nitko nije tako duboko shvatio problem istoka i zapada, još nitko nije tako bistroumno dokazao potrebu crkvenog jedinstva kao on.

Rad i djela V. Solovjeva su od velike važnosti za nas južne Slavene. Zato pozdravljam hrvatski prijevod ovoga od svih njegovih djela najviše katoličkog djela toga proroka crkvenog jedinstva. Knjiga Solovjeva o Crkvi spada među najdublja i najduhovitija djela svjetske literature. Pozna se, da ju je pisao genijalni filozof, koji je svoje znanje o Crkvi crpao iz prvih vrela. Knjiga je pisana tako bistro i jasno, da ju može razumjeti svaki naobraženi čitalac, a tako duboko, da bi se i bogoslovni stručnjaci morali na nju obazirati. Citati nekih sjajnih i dubokih mjesta iz ove knjige spadaju u svako stručno djelo o Crkvi. Nije bez značenja, da je najveći ruski filozof napisao tako katoličku knjigu o Crkvi Hristovoj.

Hrvati imaju još posebnih razloga, da čitaju ovo djelo, koje je Solovjev zamislio za vremena svoga boravka u Zagrebu i koje je prvobitno kanio napisati u ruskom jeziku i štampati u Zagrebu. Knjigu „La Russie et l'Eglise universelle" je g. 1889 izdao u Parizu, jer se je uvjerio, da ruska cenzura ne bi pustila, da se ovo djelo u ruskom jeziku raširi po Rusiji. Istom 11 godina poslije piščeve smrti mogao se je ruski prijevod ovoga djela u elegantnom izdanju štampati u Moskvi.

Poslije izdanja ove knjige Solovjev nije više tako jasno pisao u katoličkom duhu. Iz toga su mnogi zaključivali, da je svoje mišljenje promijenio. Ali ruski katolički svećenik Dejbner, prijatelj Solovjeva, objelodanio je razgovor, iz kojeg se jasno vidi, da je Solovjev promijenio samo metodu i taktiku, a ne mišljenje (»Slovo istiny« g. 1914, 87—89).

Želimo, da se hrvatsko izdanje ove krasne knjige pored životopisa Solovjeva (III. knjiga zbirke „Knjige katol. života“ u Zagrebu) što više raširi. Preporučamo ju i našoj pravoslavnoj braći. Neka ne zaborave, što je g. 1921 (br. 7 i 8) pisao srpski list »Sabornici« (»organ pravoslavnog pokreta za sjedinjenje kršćanskih crkava«): »Treba naći modus za zbliženje i potpuno izmirenje (s crkvom rimskom) radi jačanja hrišćanstva i stvaranja jedne vaseljenske Hristove crkve. Antagonizam između istočne i zapadne Crkve smeta hrišćaniziranju čovečanstva i ostvarenju krajnjeg cilja hrišćanstva; ide na ruku ateizmu i širenju neprijatelja Hristove Crkve uopšte. Podela hrišćanstva, cepanje Hristove Crkve na istočnu i zapadnu polovinu, mora se smatrati kao abnormalna pojava i zlo, ne samo po zapadnu nego i po istočnu polovinu hrišćanstva. A zamislite, kakva bi i kolika bi to duhovna sila bila, kad bi se stvorila jedna vaseljenska crkva Hristova, drugim rečima: kada bi oko 500 miliona hrišćana predstavljali jednu kompaktnu masu ili jedan duhovni front«.

Ove ideje vodile su i Solovjeva, kad je pisao knjigu, koja je sada doživjela izdanje kod onog naroda, koji je dao Solovjevu utočište u najodlučnijim danima njegova života, te je mogao zamisliti tako duboko djelo o Crkvi Hristovoj.

Ljubljana, na blagdan apostola ljubavi Hristove (27. XII.) g. 1921.

F. Grivec.

Sadržaj.

Strana

Predgovor.

Uvod 3

Prva knjiga.

Stanje religije u Rusiji i na kršćanskom istoku 49

Glava prva.
Ruska legenda o svetom Nikoli i svetom Kasijanu. Njena primjena na obje rastavljene Crkve 49

Glava druga.
Rasprava o smislu bivstvovanja Rusije 54

Glava treća.
Prava pravovjernost ruskog naroda i nazovi-pravovjernost protukatoličkih teologa 59

Glava četvrta.
Ruski starovjerci. — Relativna istina raskola. — Metropolit Filaret moskovski i njegova ideja o općoj Crkvi 66

Glava peta.
Ruski slavofili i njihove ideje o Crkvi. Kritičke opaske 72

Glava šesta.
Sloboda religiozna i sloboda crkvena 78

Glava sedma.
I. S. Aksakov o službenoj Crkvi u Rusiji 82

Glava osma:
Odnošaji između ruske crkve i grčke crkve. Bugarska i Srbija 91

Glava deveta.
Proroštvo, koje se ispunilo. — Kritika cezaropapizma 97

Glava deseta.
Osnova o nazovi-papinstvu u Carigradu i u Jeruzalemu 105

Druga knjiga.

Strana

Crkvena monarkija osnovana od Isusa Krista 111

Glava prva.
Pečina crkve 112

Glava druga.
Prvenstvo svetog Petra kao trajna uredba. Tri temeljna kamena kršćanstva 120

Glava treća.
Petar i sotona 127

Glava četvrta.
Crkva kao opće društvo. (Načelo ljubavi.) 130

Glava peta.
Ključevi Kraljevstva 136

Glava šesta.
Vlada Opće Crkve središte jedinstva 139

Glava sedma.
Danijelove monarhije. („Roma" i „Amor".) 145

Glava osma.
„Sin Čovječji" i „Stijena" 153

Glava deveta.
Filaret moskovski; Sveti Ivan Zlatousti; David Strauss i G. de Pressensé o prvenstvu Petrovu 155

Glava deseta.
Apostol Petar i papinstvo 161

Glava jedanaesta.
Papa sveti Leon Veliki o prvenstvu 168

Glava dvanaesta.
Sveti Leon Veliki o papinskoj vlasti 172

Glava trinaesta.
Nazore pape svetog Leona odobravaju grčki oci. — Razbojnički sabor efeški 179

Glava četrnaesta.
Crkveni sabor u Halcedonu. — Zaključak druge knjige . 189

Uvod.

Ima sto godina, što je Francuska — ta predstraža čovječanstva — htjela navijestiti novu epohu historije proglasivši p r a v a č o v j e k a. Istina je, da je kršćanstvo mnogo stoljeća prije toga podijelilo ljudima pravo, da mogu postati djecom Božjom — ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι (Joan. 1, 12.). Ali ova je vrhovna povlast čovjeka bila u socijalnom životu kršćanstva gotovo zaboravljena, i novo francusko proglašivanje ne bijaše nipošto suvišno. Ne govorim o pojedinačnim zloporabama, nego o načelima, izraženim u zakonu, a ostvarenim u ustanovama. Kršćanska je Amerika zakonskom ustanovom lišila crnce kršćane sveg dostojanstva čovječjeg i predala ih bez milosrđa njihovim gospodarima, koji i sami ispovijedahu kršćansku religiju. Baš je zakon u pobožnoj Engleskoj osuđivao na smrt čovjeka, koji bi, da ne umre od gladi, ukrao živeža svom bogatom susjedu. Zakon je konačno i ustanova u Poljskoj i u „svetoj" Rusiji dozvoljavao boljaru, da prodaje svoje kmetove poput blaga.[1]) Nemam nakane, da prosuđujem posebne prilike Francuske, niti da utvrdim nije li revolucija — kao što tvrde odlični i pozvaniji od mene pisci — donijela toj zemlji više

[1]) Upozorujem, da je Rusija izdala g. 1861. pravedan zakon o oslobođenju kmetova.

zla nego dobra.[1]) No ne smije se zaboraviti, da Francuska imade u prvom redu privilegij općenite akcije na polju političkom i socijalnom, i ako svaka historička narodnost radi više ili manje za čitav svijet.

Koliko god je revolucionarni pokret razorio mnogo štošta, što je moralo biti razoreno; koliko god je uništio, i to za uvijek, mnogu nepravdu, ipak je bijedno propao, kad je pokušao da stvara novi red utemeljen na pravednosti. Pravednost nije ništa drugo nego praktični izražaj, aplikacija istine, — a izlazna točka revolucije bijaše l a ž n a. Naglašivanje prava čovječjih trebalo je, ako je htjelo da postane pozitivnim načelom socijalne obnove, prije svega da ima pravi pojam o čovjeku. Taj pojam, kako ga stvoriše revolucionarci, poznat je: oni gledahu i shvaćahu u čovjeku samo apstraktnu individualnost, neko razumno biće bez ikakog pozitivnog sadržaja.

Ne kanim razotkrivati unutarnje protivnosti revolucionarnog individualizma, niti pokazivati, kako se najednom apstraktni »čovjek« preobrazio u ne manje apstraktnog »gragjanina,« kako se je, u zao čas, slobodni i suvereni pojedinac, bez ikakve mogućnosti obrane, našao robom i žrtvom apsolutne države ili »narodnosti,« to jest rulje tamnih ličnosti, iznesenih na površinu revolucionarnom vijavicom, pobješnjelih zbog svijesti svog vlastitog nutarnjeg ništavila. Bilo bi bez dvojbe vrlo zanimivo i vrlo poučno slijediti logičku nit, koja spaja načela od god. 1789. sa činjenicama od godine

[1]) Vidi među novim publikacijama veoma znatan spis, što ga je napisao G. de Pascal: „Révolution ou évolution". Centenaire de 1789. Paris. Izdao Sandax.

1793. No još mi se važnijim čini ustanoviti, da πρῶτον ψεῦδος, osnovnu pogrješku revolucije — načelo individualnog čovjeka, koji je promatran kao biće u sebi i za sebe potpuno — da taj krivi pojam individualizma nijesu pronašli revolucionarci, ni njihovi duševni oci enciklopediste, nego da je on bio logički, premda nepredviđeni pošljedak prijašnje nazovikršćanske ili polukršćanske nauke, koja je praizvor svih nepodopština i u povijesti i u savremenom stanju kršćanstva.

Ljudi su mislili, da je dosta, da ispovijedaju božanstvo Kristovo, i da ne trebaju ozbiljno uzeti njegovih riječi. Nekoje su evanđeoske tekstove uredili tako, da su mogli iz njih zaključivati sve, što su htjeli, a protiv drugih, koji se nijesu dali urediti, skovali su urotu mimoilaženja. Neprestano opetovahu zapovijed: »Dajte caru, što je carevo, a Bogu, što je Božje« samo zato, da utvrde takve prilike, koje su davale caru sve, a Bogu — ništa. Riječju: »Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta« nastojali su opravdati i učvrstiti poganski značaj našeg socijalnog i političkog života, kao da bi k r š ć a n s k o društvo moralo na nesreću pripadati o v o m s v i j e t u, a ne kraljevstvu Kristovu. Riječi: »Dana mi je s v a vlast na nebu i n a z e m l j i« uopće nijesu navodili. Prihvatahu Krista kao izvršitelja žrtve i kao pomirnu žrtvu, no ne htjedoše niti da čuju o Kristu Kralju. Njegovo je kraljevsko dostojanstvo zamijenjeno svakakim tiranijama poganskim, a kršćanski narodi ponavljahu krik židovske svjetine: »Nemamo drugog kralja nego Cezara!« Tako je povijest vidjela, a i mi još vidimo čudnu pojavu, da društvo, koje ispovijeda kršćanstvo kao svoju vjeru, ostaje pogansko — ne samo u svom životu, nego i u zakonu svog života.

Taj je dualizam moralni poraz, a ne logička nedosljednost. Vidimo ga dobro na neiskrenom i sofističkom značaju onih dokaza, kojima se nastoje obraniti ove prilike: »Ropstvo i okrutne kazne — tako govoraše jedan slavni biskup u Rusiji — nijesu protivne duhu kršćanstva: fizična naime trpnja ne škodi spasenju duše, jedinome predmetu naše vjere.« Kao da fizična trpnja prouzročena ljudima od drugog kojeg čovjeka ne uključuje u ovome moralnu zloću, čin nepravde i okrutnosti, koji je bez dvojbe pogibeljan za spas njegove duše. Čak ako dopustimo, — a to je apsurdno — da kršćansko društvo može biti neosjetljivo za trpnje ugnjetavanih, može li ono biti ravnodušno za grijeh ugnjetavača? O tom se radi.

Ekonomsko je ropstvo našlo još više branitelja u kršćanskom svijetu, nego li ropstvo u pravom smislu te riječi. Kažu: »Društvo i država nipošto nijesu dužni, da poduzmu opće i redovite mjere protiv pauperizma; dosta je dobrovoljna milostinja: nije li Krist rekao, da će na zemlji uvijek biti siromaha?« Jest, uvijek će biti siromaha, uvijek će biti bolesnih, — no pokazuje li to, da su zdravstvene mjere bez koristi? Niti je siromaštvo samo po sebi kakvo zlo, niti bolesti: zlo je, ako tko ustrajno ostaje ravnodušan za trpnje svog bližnjega. Ne radi se samo o siromasima, nego i bogataši imadu pravo na našu samilost. Ti siromašni bogataši! Činimo sve, da povećamo njihovu grbu, a onda ih pozivamo, da uđu u kraljevstvo Božje kroz jedva vidljivu ušku individualne ljubavi. U ostalom poznato je, da je jedno posve krivo tumačenje mislilo, da »uška igle« nije ništa drugo nego doslovni prijevod hebrejskog imena jednih jeru-

zalemskih vrata (Negeb-ha-khammath ili Khour hakhammath), kroz koja su deve teško prolazile. U tom bi slučaju dakle evanđelje preporučalo bogatašima tijesni istina i teški, ali ipak dosta udobni put socijalne reforme, a ne neizmjerno maleni prinos individualne filantropije.

Ljudi bi htjeli ograničiti socijalni rad kršćanstva na ljubav, htjeli bi lišiti kršćanski moral svake legalne sankcije, svakog obvezatnog značaja. To je moderna primjena drevne gnostičke antinomije (u prvom redu sustava Marcijonova), koju je crkva često anatematizovala. Bez dvojbe je konačna volja Božja i svrha njegova djela, da svi odnošaji među ljudima budu određeni dobrohotnošću i bratskom ljubavlju, ali u historijskoj zbiljnosti — kao i u molitvi Gospodnjoj — izvršenje božanske volje na zemlji dolazi istom poslije posvećivanja imena Božjeg i poslije dolaska njegova Kraljevstva. Ime Božje je istina, a Kraljevstvo njegovo — pravda. Triumf evanđeoske ljubavi u ljudskom društvu pretpostavlja poznavanje istine i izvršivanje pravde.

U istinu svi su jedno; a Bog — apsolutno jedinstvo je sve u svima. No ovo je božansko jedinstvo sakrito našim pogledima svijetom zla i obmane — posljedicama općeg grijeha čovjeka. Ovaj svijet podložan je zakonu razdijeljenja i izlučivanja dijelova Velikog Svega. I sam ljudski rod, koji bi morao da bude razum, što ujedinjuje tvarni svemir, našao se na zemlji rascjepkan i razdijeljen. Svojom vlastitom snagom mogao je postići tek djelomično i nestalno jedinstvo (opću monarhiju poganstva). Ta monarhija, koju iz početka zastupaju Tiberije i Neron, dobila je svoje pravo načelo

ujedinjenja onda, kad je Krist očitovao »milost i istinu«. U spoju s Bogom našao je rod ljudski svoje jedinstvo. To je jedinstvo, da bude potpuno, moralo biti trovrsno: moralo je ostvarivati svoje idealno savršenstvo na temelju jednog djela božanskog i u okrugu ljudskog života. Budući da je ljudski rod u istinu odijeljen od božanskog jedinstva, moralo je to jedinstvo da nam bude dano najprije kao stvarni predmet, koji ne ovisi o nama samima — kao Kraljevstvo Božje, koje dolazi k nama, kao izvanjska i objektivna Crkva. Kad je jednom spojen tim izvanjskim jedinstvom, mora rod ljudski da ga pretvori u djelo, da ga svojim vlastitim radom asimilira — Kraljevstvo Božje treba silom zauzeti, i oni, koji se naprežu, posjeduju ga. Očitovano najprije za nas, a onda po nama, mora Kraljevstvo Božje konačno da se objavi u nama i to čitavim svojim unutarnjim i bezuvjetnim savršenstvom: kao ljubav, mir i radost u Duhu Svetom.

Tako se Opća Crkva (u širokom smislu riječi) razvija kao trostruko božansko-ljudsko ujedinjenje: ujedinjenje svećeničko, u kojem bezuvjetni i nepomični elemenat božanski gospoduje i uređuje Crkvu u pravom smislu riječi — Hram Božji; ujedinjenje kraljevsko, gdje ljudski elemenat gospoduje i uređuje kršćansku državu (Crkva, kao živo tijelo Božje); konačno ujedinjenje proročko, gdje treba da se božansko i ljudsko proniču slobodnim i uzajamičnim spojem uređujući savršeno kršćansko društvo (Crkvu, kao vjerenicu Božju).

Temelj svećeničkog ujedinjenja je vjera i pobožnost; kraljevsko ujedinjenje kršćanske države osnovano

je na zakonu i pravednosti; posebni elemenat proročkog ujedinjenja ili savršenog društva jest sloboda i ljubav.

Crkva u pravom smislu riječi, kako je prikazuje hijerarhički red, ujedinjuje čovječanstvo s Bogom ispovijedanjem prave vjere i milošću sakramenata. Ali, ako je vjera, koju Crkva daje kršćanskom ljudstvu, vjera živa i ako je milost svetih tajna milost djelatna, tad ujedinjenje, koje odatle proizlazi, ne može biti ograničeno samo na vjersko područje, nego treba da se proširuje na sve odnošaje ljudi, da preporađa i preobražuje njihov socijalni i politički život. Ovdje se ljudima otvara polje za vlastiti rad. Ovdje rad božansko-ljudski nije više gotova činjenica, kao u svećeničkoj Crkvi, nego djelo, koje valja istom učiniti. Radi se o tom, da se u ljudskom društvu ostvari božanska istina, radi se o tom, da se istina djelom izvršuje. A praktičnim svojim izrazom zove se istina pravednost.

Istina je bezuvjetno bivstvovanje svih u jedinstvu, ona je opća solidarnost, koja se vječno nalazi u Bogu. Tu je solidarnost naravni Čovjek izgubio, a natrag pribavio duhovni čovjek — Krist. Radi se o tom, da ljudski rad nastavi ujedinjujuće djelo Boga Čovjeka, i da nastoji svijet istrgnuti iz protivnoga načela sebičnosti i razdijeljenja. Svako pojedinačno biće, narodnost, razred, pojedinac, u koliko se utvrgjuje samo za se i odlučuje od božansko-ljudske cjeline, radi protiv istine, a istina, ako je živa u nama, mora djelovati i očitovati se kao pravednost. Na taj će način ljudstvo istinu, pošto ju je kao opću solidarnost (jedinstvo u cjelini) upoznalo, kao pravednost izvršivalo, moći i osjećati

kao svoju unutarnju bit i u njoj potpuno uživati u duhu slobode i ljubavi.

Svi su u Crkvi jedno po jedinstvu hijerarhičnom, vjerskom i sakramentalnom; svi su u kršćanskoj državi ujedinjeni po pravdi i zakonu, svi moraju biti jedno u naravnoj ljubavi i slobodnom sarađivanju. Ova tri načina, ili bolje ova tri stupnja jedinstva su međusobno nerazvezivo spojena. Kršćanska država mora u njih vjerovati kao u nepovredivu istinu, objavljenu od samoga Boga, ako hoće da narodima, razredima i pojedincima nametne opću solidarnost, Kraljevstvo Božje. No Božja se objava ne može obratiti neposredno na državu kao takovu, to jest na ljudstvo naravno i izvanbožansko: Bog se je objavio i povjerio svoju istinu izabranom ljudstvu, koje je on sam posvetio i organizovao, to jest Crkvi. Da podloži ljudstvo bezuvjetnoj pravednosti, mora se država, — koja je i sama učinak ljudskih sila i povjesnih prilika — opravdati tako, da se podloži Crkvi, koja joj daje ćudorednu i vjersku sankciju, te stvarni temelj za njezino djelo. Ne manje očevidno je, da savršeno kršćansko društvo ili ujedinjenje proročko zahtijeva ujedinjenje svećeničko i kraljevsko. Jer da istina i milost uzmognu potpuno određivati i unutarnjim načinom preobražavati ćudorednu bit svoju, potrebno je najprije, da u svijetu imadu objektivnu snagu, da budu otjelovljene u kojoj vjerskoj činjenici i podržavane djelovanjem zakona, da postoje kao Crkva i kao država.

Budući da je ustanova svećeništva gotova činjenica, a potpuno slobodno bratstvo tek ideal, baš zbog toga upravo onaj srednji čimbenik — država u svom

odnošaju prema kršćanstvu — određuje povjesnu sudbinu ljudstva.

Svrha se države uopće sastoji u tom, da brani ljudsko društvo od zla, u koliko ono nastaje izvanjim ili javnim načinom, od očevidnog zla. Pošto se prava društvena dobrobit sastoji u solidarnosti sviju — u općoj pravdi i miru — to se zlo društva sastoji baš u povredi solidarnosti. Zazbiljni život ljudstva pokazuje nam trostruku povredu opće solidarnosti ili pravednosti. Ova može biti povrijeđena: 1. Kad jedan narod navaljuje na bivstvovanje ili slobodu drugog naroda; 2. kad jedan društveni razred ugnjetava drugi; 3. kad se pojedinac otvoreno opire društvenom redu i počinja zločin.

Tako dugo, dok je u kršćanskom ljudstvu bilo više pojedinačnih država, koje bijahu jedne od drugih potpuno neovisne, dotle je neposredna zadaća svake od njih na polju vanjske politike bila ograničena na obranu vlastite samostalnosti. Ali je ideja, ili bolje prirodni nagon međunarodne solidarnosti uvijek postojao u povjesnom ljudstvu, ukazujući se sad u nastojanju za općom monarkijom — to nastojanje dovršilo se u pojmu i činjenici r i m s k o g m i r a (pax romana); sad (kod Židova) u vjerskom načelu, koje tvrdi jedinstvo naravi i rada zajedničko čitavom rodu ljudskom — svima »sinovima Adamovim«, — u pojmu, koji je kasnije upotpunila kršćanska vjera, dodavši ovomu jedinstvu duhovnu zajednicu svih ljudi, preporođenih i postalih djecom drugoga Adama, Krista — »sinovi Mesijini«.

Ovaj je novi pojam bio — istina veoma nepotpuno — ostvaren u kršćanstvu srednjeg vijeka, koje je uza sve burne prilike ipak općenito uzevši rat među kršćanskim narodima smatralo unutarnjim ratom, grijehom, zločinom. Pošto su uzdrmali temelje ovoga nesavršenog, ali stvarnog jedinstva — naime papinsku monarkiju, — morali su moderni narodi ipak naći nekakovu zamjenu za katoličko kršćanstvo, i nađoše je izmislivši pojam — evropske ravnoteže. Opći je mir, bilo iskreno ili ne, priznat kao pravi cilj međunarodne politike.

Treba dakle ustanoviti dvije jednako očevidne činjenice: 1.) postoji jedna općenita svijest o ljudskoj solidarnosti i potreba međunarodnoga jedinstva i onoga, što bismo mogli nazvati pax christiana, ili ako hoćete — humana; 2.) to jedinstvo još ne postoji, i prema tome je prvi od tri socijalna problema baš tako slabo riješen danas, kako je bio u drevnom svijetu. Ista istina vrijedi i za druga dva problema.

Opća solidarnost zahtijeva, da svaki elemenat velike sveukupnosti — svaki narod, svako društvo, svaki pojedinac — ima ne samo pravo na opstanak, nego da također posjeduje vlastitu unutrašnju vrijednost, koja ne dozvoljava, da se s njim postupa kao s prostim sredstvom općenitog dobra. Pojam se pozitivne i istinske pravednosti može izraziti slijedećom formulom: Svako posebno biće (kako skupno tako i pojedinačko) imade uvijek svoje vlastito mjesto u općem organizmu ljudskom. Ove pozitivne pravednosti nije poznavala drevna država, koja se je branila i uzdržavala socijalni poredak iskorjenjujući neprijatelje ratom, predavajući u ropstvo radnički stalež, mučeći, ubijajući zločince. Kršćanstvo, koje pripisuje beskrajnu vrijednost svakom ljudskom biću, imalo je da iz temelja promijeni značaj i djelovanje države. Socijalna nevolja ostajaše uvijek ista u svom trostrukom očitovanju: međunarodnom, građanskom i kaznenom. Država je morala kao i prije da se bori protiv zla u ova tri područja, no konačna svrha i sredstva borbe nijesu mogla ostati uvijek ista. Nije se više radilo o tom, da se brani pojedinačna socijalna skupina; taj negativni cilj zamijenila je pozitivna zadaća: u očigled narodnosnih razmirica trebalo je uspostaviti opću solidarnost; protiv staleškog suparništva i sebičnosti pojedinaca trebalo je ustati u ime prave socijalne pravednosti. Poganska je država imala posla sa neprijateljem, robom, zločincem. Neprijatelj, rob, zločinac nijesu imali prava. Kršćanska država imade posla samo sa udovima Kristovim, koji trpe, boluju, ili se pokvariše. Ona treba da utišava mržnju među narodima, da popravlja društvene nepravde, da ispravlja mane pojedinaca. Tu može stranac postati građaninom, rob slobodnim čovjekom, a zločinac se može čudoredno preporoditi. U gradu Božjem nema ni neprijatelja ni stranca, ni roba ni proletarca, ni zločinca ni osuđenika. Stranac je brat, koji daleko stanuje, proletarac je nesretni brat, kome valja pomoći, zločinac je pali brat, koga valja podići.

Odatle slijedi, da su u kršćanskoj državi tri stvari bezuvjetno nedopustive: prvo, ratove započeti iz narodne sebičnosti, zbog osvajanja, koja uzdižu jednu narodnost na ruševinama druge, — jer za kršćansku je državu poglavito važna opća solidarnost ili krš-

čanski mir; zatim građansko i ekonomsko ropstvo, koje čini jedan stalež pasivnim oruđem drugoga; i konačno osvetničke kazne (pogotovo smrtna kazna), koju društvo izvršuje na okrivljenom pojedincu, da iz njega učini zaštitu javne sigurnosti. Pojedinac počinjajući zločin dokazuje, da promatra društvo kao prostu okolinu, a bližnjega kao oruđe svoje sebičnosti. Na tu nepravdu ne smije se odgovoriti drugom nepravdom obarajući ljudsko dostojanstvo u zločincu samom, ponizujući ovoga sve do razine pasivnoga oruđa kaznom, koja isključuje njegovo poboljšanje i preporođenje.

Država je morala u opsegu vremenitih odnošaja, u redu čisto ljudskom ostvariti bezuvjetnu solidarnost svakog pojedinca i sviju, koju Crkva u duhovnom redu predstavlja jedinstvom svojega svećeništva, svoje vjere i svojih sakramenata. Prije ostvarenja tog jedinstva trebalo je u nj vjerovati i država je, prije nego će postati u istinu kršćanskom, morala prihvatiti kršćansku vjeru. Taj je prvi korak učinjen u Carigradu, i čitavo se kršćansko djelovanje Istočnog Carstva dade svesti na taj početak.

Bizantska preobrazba rimskog Carstva, kako ju je navijestio Konstantin Veliki, razvio Teodozije, učvrstio Justinijan, proizvela je kršćansku državu, koja je to bila samo po imenu. Neki zakoni, neke ustanove i jedan dio javnog ćudoređa — sve je to i dalje sadržavalo neke značajne crte starog poganstva.

Ropstvo se ovjekovječilo kao zakonska uredba, a osveta za zločinstva (pogotovo za političke prekršaje) izvršavala se pravnim putem okrutno istančanim načinom. Ta se opreka između kršćanstva, koje ispovijedahu i ljudožderstva, koje izvršavahu, veoma dobro utjelovljuje u osnivaču istočnog carstva — u onom Konstantinu, koji iskreno vjerovaše u kršćanskog Boga, koji čašćaše biskupe i raspravljaše s njima o Trojstvu, i koji u isto vrijeme bez grižnje savjesti osuđivaše na smrt Faustu i Krispa, izvršujući tako pogansko pravo muža i oca.

Ipak ova tako očevidna opreka između vjere i života nije mogla dugo opstojati, a da se ne proizvedu pokušaji približenja. Bizantsko je carstvo, mjesto da odbaci svoju pogansku zazbiljnost, pokušalo izmijeniti čistoću kršćanske ideje. Ovaj je kompromis između istine i zablude prava bit svih krivovjerja, koja su — carska ih je vlast gdjekad započinjala, a uvijek, osim nekoliko pojedinačnih izuzetaka, štitila — mučila kršćanstvo od IV. sve do IX. stoljeća.

Temeljna je istina i specifična ideja kršćanstva savršeno ujedinjenje božanskog i ljudskog, koje je individualno izvršeno u Kristu i koje se socijalno izvršuje u kršćanskom ljudstvu, gdje božanski dio zastupa Crkva (usredotočena u vrhovnom pontifikatu), a ljudski država. Tijesni taj odnošaj između Crkve i države pretpostavlja prvenstvo one prve, budući da je božansko po vremenu i po dostojanstvu pred ljudskim. Krivovjerja su u prvom redu napadala savršeno jedinstvo božanskog i ljudskog u Isusu Kristu, da iz temelja potkopaju organički vez između Crkve i države, i da ovoj posljednjoj podaju bezuvjetnu samostalnost. Sad vidimo zašto su carevi drugog Rima nastojali, da u kršćanstvu sačuvaju apsolutizam poganske države i bili tako skloni svima krivovjerjima, koja bijahu tek mnogobrojne promjene jedne jedine teme:

— Isus Krist nije pravi sin Božji istobitan sa Ocem; Bog se nije utjelovio; narav i ljudstvo ostaju odijeljeni od božanstva i nijesu s njim sjedinjeni; dosljedno ljudska država može potpunim pravom zadržati svoju apsolutnu neovisnost i vrhovništvo — i evo Konstanciju i Valensu dostatna razloga, da simpatizuju sa arijanizmom.

— Čovještvo Isusa Krista je u sebi potpuna osoba i ujedinjena samo odnošajem sa Riječju Božjom; praktični zaključak: ljudska je država potpuno i bezuvjetno tijelo, kojega je odnošaj prema vjeri samo izvanjski. — To je bit nestorijskog krivovjerja i dobro se vidi, zašto je ovo, čim se je pojavilo, car Teodozije II. uzeo u svoju zaštitu, i činio sve i sva, da ga održi.

— Čovještvo je u Isusu Kristu progutano od božanstva — evo opet hereze, za koju se čini, da je upravo protivna pređašnjoj. Ali ipak nije tako: premda je premisa druga, ipak je zaključak bezuvjetno isti. — Budući da Kristovo čovještvo više ne postoji, to je utjelovljenje tek jedna činjenica iz prošlosti, narav i rod ljudski ostaju bezuvjetno izvan božanstva. Krist je sve svoje odnio na nebo a zemlju ostavio Cezaru. — Opravdanim je instinktom isti Teodozije II., ne zaustavivši se kod prividne opreke, prenio svu svoju naklonost sa pobijeđenog nestorijanizma na monofizitizam, koji je baš nastajao i koji je on dao formalno prihvatiti po jednom tobože ekumenskom koncilu (efeškom „razbojničkom saboru"). I premda je ugled jednog velikog pape prevladao heretički koncil, nijesu ipak carevi, čas više čas manje potpomagani od grčke

hijerarhije, prestali nastojati oko novih kompromisa. Henotikon cara Zenona (razlog prvog duljeg razdvojenja među Istokom i Zapadom — shizma Akacijeva) i vjerolomna poduzeća Justinijana i Teodore imala su za posljedicu novu carsku herezu, monoteletizam. — U Bogu-čovjeku nema ni volje ni djelovanja ljudskog, njegovo je čovještvo čisto pasivno, isključivo određeno bezuvjetnom činjenicom njegova božanstva. — To je nijekanje ljudske slobode i energije, to je fatalizam i kvietizam. — Čovještvo nema što da radi u djelu svog spasenja: Bog sam djeluje. Sva se zadaća kršćanina sastoji u tom, da se pasivno podlaže božanskoj činjenici, kako je u duhovnom pogledu zastupa nepomična Crkva, a u vremenitom posvećena moć božanskog Augusta. Monotelitska je hereza, koju više nego pedeset godina podržavaše carstvo i čitava istočna hijerarhija, izuzevši nekolicinu monaha, koji moradoše potražiti utočište u Rimu, bila svladana (na carigradskom saboru 580). Ali je brzo ustupila mjesto novom carskom kompromisu između kršćanske istine i protukršćanstva.

Sintetičko ujedinjenje između Stvoritelja i stvora ne zaustavlja se u kršćanstvu kod čovjeka u koliko je razumno biće, nego obuhvata i njegovo tjelesno biće i posredovanjem ovoga tvarnu narav čitava svemira. Krivovjerski je kompromis uzalud nastojao da izluči (u načelu) iz bogo-čovječjeg jedinstva naprije 1. samu supstanciju čovječjeg bića proglašujući je čas bezuvjetno odijeljenom od božanstva (u nestorijanizmu), čas uništavajući je posvema u njemu (u monifizitizmu); zatim 2. čovječju volju i djelovanje, učeći, da se ovo dvoje gubi u djelovanju Božjem (monoteletizam); iza toga preosta-

jaše još samo tjelesnost, izvanjsko biće čovjeka i preko njega čitava narav. Zaniječi tvarnome i osjetnom svijetu svaku mogućnost otkupljenja, posvećenja i ujedinjenja s Bogom, i evo ti temeljne ideje ikonoklastičkog krivovjerja.

Isus je Krist uskrsnuvši u tijelu pokazao, da tjelesno bivstvovanje nije isključeno iz bogo-čovječjeg ujedinjenja i da vanjska objektivnost može i mora postati stvarnim oruđem i vidljivom slikom božanske moći. Odatle je poštivanje svetih slika i moći, odatle je zakonita vjera u čudesa, koja su materijalno uvjetovana tim svetim predmetima. Zbog toga nijesu carevi bizantinski, boreći se protiv slika, navaljivali samo na jedan vjerski običaj, na jedan jednostavni dio bogoslužja, nego na nužnu i beskrajno važnu primjenu same kršćanske istine. Tvrdit, da božanstvo ne može imati osjetnoga izražaja ni vanjskog očitovanja, da snaga božanska ne može za svoje djelovanje upotrebljavati vidljiva i zorna sredstva jest isto, što i oteti božanskom utjelovljenju čitavu njegovu stvarnost. To bijaše još više nego kompromis: to bijaše ukidanje kršćanstva. Kao što se u pređašnjim krivovjerjima pod obličjem čisto teološke raspre sakrivahu vele važna socijalna i politička pitanja, tako je i ikonoklasički pokret pod izlikom obredne reforme htio uzdrmati društveni organizam kršćanstva. Tvarno ostvarenje božanskog, koje je u opsegu bogoslužja naznačeno svetim slikama i moćima, u opsegu je socijalnom predočeno jednom institucijom. U kršćanskoj Crkvi imade jedna materijalno utvrđena točka, jedno vanjsko i vidljivo središte djelovanja — jedna slika i jedan instrumenat božanske moći. Apostolska

stolica rimska, — ta čudotvorna ikona općeg kršćanstva bijaše se neposredno upustila u ikonoklastičku borbu, budući da su sve hereze konačno nijekale stvarnost božanskog utjelovljenja, kojega je vječnost u socijalnom i političkom redu predočivao Rim I doista povijest nam pokazuje, da su sva krivovjerja, aktivno potpomagana ili pasivno prihvatana od većine grčkog klera, nailazila na nepremostivu zapreku u rimskoj crkvi i lomila se na toj evanđeoskoj pećini. To se je u prvom redu dogodilo sa ikonoklastičkom herezom, koja je, niječući svaki vanjski oblik božanstva u svijetu, direktno napadala Petrovu stolicu u njezinoj biti kao objektivno i stvarno središte vidljive crkve.

Odlučnu je borbu trebalo da zapodjene nazovikršćansko carstvo Bizanta sa ortodoksnim papinstvom, koje bijaše ne samo nepogrješivi čuvar kršćanske istine, nego i prvo ostvarenje te istine u skupnom životu ljudskog roda. Čitajući dirljiva pisma pape Gregorija II. Izaurijskom barbarinu, čovjek osjeća, da se je radilo o samom opstanku kršćanstva. Svršetak borbe nije mogao biti dvojben. Posljednje se carsko krivovjerje dovršilo kao i pređašnja, s njime bude i krug teoretskih i dogmatskih kompromisa među kršćanskom istinom i poganskim načelom, što ih pokušaše nasljednici Konstantinovi, definitivno zatvoren. Era se je carskih krivovjerja nastavila evolucijom „ortodoksnog“ bizantinstva. Da dobro razumijemo ovu novu fazu protukršćanskog duha, treba da se povratimo do njegovih vrela u prethodnoj perijodi.

U čitavoj povijesti velikih istočnih krivovjerja, koja obuhvata pet vijekova, od Arija sve do zadnjih kipo-

boraca, susrećemo stalno i u carstvu i u Crkvi Istoka tri glavne stranke, kojih izmjenične pobjede i porazi sačinjavaju nit te neobične evolucije. Na prvom mjestu vidimo, da pristalice formalnih krivovjerja obično potiče i podržava carski dvor. S obzirom na vjersku ideju oni zastupahu reakciju istočnog poganstva protiv kršćanske istine; s obzirom na političku ideju bijahu oni otvoreni protivnici neovisne crkvene vlade osnovane od Isusa Krista i zastupane po apostolskoj stolici rimskoj: oni stadoše Cezaru, koji ih zaštićivaše, priznavati neograničeno pravo, da ne samo upravlja Crkvom, nego i da odlučuje u dogmatskim pitanjima; a kad je Cezar, prisiljen većinom ortodoksnog puka i od straha, da ne otkrije papi svoju slabu stranu, konačno izdao svoje vlastite službenike, nastojahu drugdje naći čvršću potporu izrabljujući partikularističke i polupoganske sklonosti raznih narodnosti, koje se same istrgoše ili se gledahu istrgnuti ispod rimskog jarma. Tako je arijanizam — carska vjera pod Konstancijem i Valensom, ali napuštena od njihovih nasljednika — vladao kroz stoljeća među Gotima i Longobardima; tako su nestorijanizam, kad ga je izdao njegov zaštitnik Teodozije II., za neko vrijeme prihvatili istočni Sirijci; tako monofizitizam, pošto je unatoč svih napora careva bio izagnan iz Bizanta, postade konačnom narodnom vjerom Egipta, Abesinije i Armenije.

Na protivnom polu te krivovjerske stranke, koja se kršćanstvu protivljaše u trojem — u svojim vjerskim pojmovima, u svojoj svjetovnosti i u svome nacijonalizmu — nalazimo stranku bezuvjetno pravovjernu i katoličku, koja branjaše čisti pojam kršćanstva protiv

poganskih kompromisa, i slobodnu i općU crkvenu vlast od napadaja cezaropapizma i težnja nacijonalnog partikularizma. Ta stranka nije imala za sebe sklonost zemaljskih moći, a među visokim klerom imala je tek osamljenih pristaša; ali se zato oslanjaše na najveću moć tadanjeg vremena — na monahe i na jednostavnu vjeru vjernih masa (barem u središnjim dijelovima bizantskog carstva). Osim toga ovi su ortodoksni katolici nalazili i priznavali u središnjoj stolici svetog Petra moćni paladij istine i vjerske slobode. Da označimo čudorednu vrijednost i vjersku znamenitost ove stranke, dosta je ako reknemo, da je to bila stranka svetog Atanazija Velikog, svetog Ivana Zlatoustog, svetog Flavijana, svetog Maksima Ispovijedaoca i svetog Teodora Studite.

No niti otvoreno krivovjerna stranka, niti stranka u istinu pravovjerna nijesu za mnogo vijekova utvrdile sudbinu kršćanskog Istoka. Odlučnu je ulogu u toj stvari odigrala jedna treća stranka, koja se nije, premda je bila u sredini između prvih dviju, odijelila od njih neznatnim sitnicama, nego je imala posve određeni cilj i tjerala duboko promišljenu politiku. Velika je većina visokog grčkog klera pripadala toj stranci, koju možemo nazvati polu-pravovjernom ili bolje: p r a v o s l a v n o - p r o t u k a t o l i č k o m. Ti su svećenici bilo iz teoretskog uvjerenja, bilo iz prirodnog osjećaja, bilo iz odanosti zajedničko, tradiciji, mnogo držali do pravovjerne dogme. Oni u principu nijesu imali ništa protiv jedinstva Opće Crkve, ali samo pod tom pogodbom, da središte tog jedinstva bude kod njih, a budući da se to središte u istinu nalažaše drugdje, voljeli su biti Grci nego katolici

i radije prihvatahu crkvu razdijeljenu nego li ujedinjenu vlašću, koja je u njihovim očima bila tuđinska i neprijateljica njihove narodnosti. Kao kršćani nijesu mogli biti cezaropapiste u načelu, ali kao u prvom redu grčki patriote voljeli su bizantski cezaropapizam nego li rimsko papinstvo. Njihova je velika nesreća bila, što većina grčkih vlastodržaca bijahu žigosani kao krivovjerci ili vođe krivovjerja. Njihova je nesreća nadalje bilo i to — to im bijaše još nepodnošljivije, — da je u onim rijetkim časovima, kada carevi uzimahu u zaštitu pravovjerje, da je u tim časovima carstvo i papinstvo bilo složno. Pomutiti tu slogu, privezati careve sa pravoslavljem i ujedno ih udaljiti od katolicizma — to bijaše glavni cilj grčke hijerarhije. Za tu je svrhu ona bila spremna, unatoč svoga pravoslavlja, žrtvovati čak i nekoje dogmatske stvari.

Formalna se i logička hereza gadila tim pobožnim osobama, ali kad im je božanski August htio pružiti pravovjernu dogmu malo prema svojim nazorima promijenjenu, nijesu baš mnogo na to gledali. Voljeli su prihvatiti iz ruku grčkog cara kakvu izopačenu ili nedostatnu formulu, nego li primiti čistu i potpunu istinu od jednog pape: Zenonov h e n o t i k o n u njihovim očima uspješno nadoknađivaše dogmatsku poslanicu svetog Leona Velikoga. U šest ili sedam izmjeničnih prizora, koje prikazuje povijest istočnih krivovjerja, ponašanje je nazovi-pravovjerne stranke bilo uvijek isto. Na početku, kad se krivovjerje u svom slavlju silom nametaše, ti se razboriti ljudi, kojih je bojazan pred mučeništvom bila poznata, pokoravahu, premda preko volje. Zbog njihova pasivnog pristajanja mogli su krivovjerci sakupiti opće crkvene sabore, barem tako ili čak većma brojno posjećivane, nego bijahu pravi opći crkveni sabori. No pošto je krv ispovijedalaca, vjernost pučkih slojeva i prijeteći ugled rimskog biskupa prisilio carsku vlast, da napusti uzrok bludnje, vraćahu se nehotični krivovjerci u gomilama k ortodoksiji i poput onih radnika, koji zadnji dođoše na posao, dobivahu svoju bogatu nagradu. Junački su ispovijedaoci rijetko preživljavali progone, a pobjedu istine uživahu ovi lukavci. Oni sačinjahu većinu u pravovjernim koncilima baš tako, kako je bijahu sačinjavali prije u krivovjerskim koncilijabulima. Pa i ako nijesu mogli ne pristati uz papinske predstavnike, kada bi im ovi dali točnu i konačnu formulu pravovjerne dogme, šta više, i ako su oni u prvi čas pristajali sa više ili manje iskrenim oduševljenjem, ipak ih je očevidno slavlje papinstva brzo vraćalo k njihovu najglavnijem čuvstvu, k ljubomornoj mržnji protiv apostolske stolice. U tom bi slučaju upotrebljavali sve napore tvrdoglave volje i svu domišljatost lukava duha, da izjednače uspjeh papinstva, da ga liše njegova zakonitog utjecaja, da protiv njega stave nepravedno ugrabljenu i stranačku vlast. Papa im je dobro poslužio protiv krivovjerja, no pošto je ovo bilo svladano, nijesu li mogli biti i bez njega? Nije li patrijarha novog Rima mogao nadoknaditi patrijarhu starog? Tako je iza svakog slavlja pravovjerja, koje je vazda bilo i slavlje papinstva, slijedila u Bizantu protukatolička reakcija, vukući za sobom nedužne ali i nedalekovidne pravoslavne kršćane.

Ta partikularistička reakcija trajaše sve dotle, dok nije novo, više ili manje carsko krivovjerje pomutilo

pravovjerne savjesti i dozvalo im u pamet korist pravog učiteljstva.

Kad je službeni arijanizam, poslije 50 godina vladanja u carstvu istoka, propao u svojim nastojanjima, da poplavi zapadnu crkvu, i kad je jedan Španjolac, blagoslovljen od rimskog i milanskog biskupa došao u Carigrad, da ondje obnovi pravovjerje, tada je naravski prevažna uloga, koju je papinstvo imalo u konačnom slavlju prave trinitarske dogme, pobudila zavist mudrih grčkih hijerarha, koji bijahu na po arijevci za vlade Konstancija i Valensa i koji postadoše posvema pravovjerni za vlade Teodozija II. Sabrani (god. 380.) u jednom zboru, koji je jedan veliki svetac onoga vremena[1]) obilježio i previše poznatim riječima, oni se konstituiraše sami za se kao ekumenski koncil — kao da čitavo zapadno kršćanstvo niti ne postoji — i svojevoljno zamijeniše nicejsku vjeroispovijest — taj zajednički barjak općeg pravovjerja jednako na istoku kao i na zapadu — s nekakvom novom formulom, koja je potekla isključivo iz istoka; oni okruniše svoje protukanonsko djelo dozvoljavajući biskupu carigradskom, koji bijaše tek sufragan nadbiskupa heraklejskog, dostojanstvo prvog patrijarhe istoka, mimoilazeći na taj način apostolske stolice u Aleksandriji i Antiohiji, koje je u njihovim pravima utvrdio veliki nicejski crkveni sabor. Da su uopće rimski pape bili tako slavični, kako ih rado prikazuju, ili bolje: — da im je obrana njihovih zakonitih prava bila više na srcu nego održanje općega mira, odijeljenje obiju Crkava bilo bi neizbježivo već god. 381. Ali plemenitost i kršćanski duh pape Damasa

[1]) Sveti Gregorije Bogoslovac.

znao je predusresti toj nevolji. Držeći, da je carigradska vjeroispovijest baš tako ortodoksna kao nicejska, i dodani članak o Duhu Svetom da imade svoje opravdanje s obzirom na novo krivovjerje pneumatomaha, koji nijekahu, da Duh izlazi od Oca, čineći tako treću osobu jednostavnim stvorom Sina, — držeći dakle to, odobrio je papa u ime svoje i u ime čitave latinske Crkve dogmatički čin grčkog crkvenog sabora, kojemu je tim podao vrijednost pravog općeg crkvenog sabora. To pak, što je carigradska stolica ugrabila patrijarško dostojanstvo, mukom se mimoišlo.

Još je veća nego u arijevskim borbama bila uloga papinstva u slijedećem vijeku, u povijesti poglavitih kristologičkih krivovjerja. Većina (prema našem opredjeljenju: treća stranka) se grčkih biskupa sramotno okaljala svojim pasivnim sudjelovanjem kod efeškog razbojničkog sabora, gdje je četa pravovjernih biskupa morala ne samo prisustvovati ubistvu svetog Flavijana nego i potpisati heretičku ispovijest vjere. U protimbi s tom zločinačkom slabošću, ukazalo se papinstvo u osobi svetog Leona Velikog u svoj svojoj moralnoj moći i u svem svojem veličanstvu. U Kalcedonu moradoše brojni grčki biskupi, koji su sudjelovali kod Dioskurova razbojničkog sabora, ponizno moliti za oproštenje poslanike pape Leona, koji bijaše isklican kao od Boga nadahnuti poglavar Opće Crkve. Takova čast dana pravdi i istini bijaše prevelika za moralnu slabost tih pokvarenih hijerarha. Protukatolička se reakcija pokaza odmah, na ovom istom kalcedonskom koncilu. Tek što su svršili pljesak oduševljenja dogmatskoj poslanici papinoj nazivajući je „riječju samog blaženog apostola

Petra", pokušaše bizantski biskupi, da toj apostolskoj riječi podmetnu jednu dvoznačnu formulu, koja ostavlja otvorena vrata herezi.[1]) A kad su u tom propali, prenesoše svoje protukatoličko djelovanje na drugo polje, proglašujući u jednoj nezakonitoj sjednici jurisdikcijonalno prvenstvo carskog patrijarhe nad čitavim istokom i njegovu jednakost sa papom. Ipak su taj čin, upravljen protiv vrhovnog biskupa, Grci morali ponizno predložiti na potvrdu samom papi, a ovaj ga je učinio posvema ništetnim. Tako je unatoč svega kalcedonski koncil ostao u povijesti kao sjajan triumf papinstva. Stranka pravoslavnih protukatolika nije se mogla zadovoljiti s takvim izlaskom. Ovaj puta bijaše reakcija odlučna i trajna. Budući da je čista pravovjernost bila previše rimska, popustilo se krivovjerju. Patrijarha Akacije zaštićivaše „henotikon" cara Zenona — kompromis sa monofizitstvom. Kad je bio od pape izopćen, pade mu u dio tužna počast, da je dao svoje ime prvom formalnom raskolu između istoka i zapada. Ali okolnosti zapriječiše tu protukatoličku reakciju da se razvije u konačno razdvojenje. Stranka se polupravovjerna bijaše onemogućila u Akacijevu raskolu popuštanjima, koja je morala učiniti očevidnom krivovjerju, popuštanjima, koja su uznemirivala vjersku savjest vjernika, a osim toga nijesu nipošto zadovoljavala težnjama krivovjeraca. Ovi ohrabreni henotikonom, koji već bijahu odbacili i prezreli, bunjahu čitav Egipat i grožahu se, da će ga odvojiti od carstva. S druge su strane pravo-

[1]) Ta je žalosna epizoda u aktima koncila malo prikrivena, ali iskače posve jasno pred oči u pripovijedanju crkvenog historičara Evagrija.

slavni, razjeđeni izdajom hijerarhije, potpomagali nerede u Siriji i Maloj Aziji; i u samom je Carigradu svjetina povlađivala monahu, koji je na mantiju raskolničkog patrijarha pričvrstio bulu izopćenja izdanu od pape.

Dobra politika nije mogla održavati takovo stanje stvari. Na poticaj carske vlade pokazaše se nasljednici Akacijevi sve popustljivijima. Konačno bude za cara Justina Staroga ugovoren crkveni mir na korist i čast papinstva. Istočni biskupi moradoše, da dokažu svoje pravovjerje i budu primljeni u zajednicu rimske Crkve, prihvatiti i potpisati dogmatičku formulu pape Hormizde, to jest implicite priznati vrhovni učiteljski ugled apostolske stolice.[1]) Grčki se patrijarhe nijesu iskreno pokorili: uvijek su mislili na savez s monofizitama protiv stolice svetog Petra. No njihove potajne spletke nijesu mogle spriječiti novog očitovanja papinske moći (koje je zabilježeno u liturgičkim knjigama grčko-ruske crkve), kad je papa sveti Agapet svojom vlastitom moći skinuo jednog patrijarhu osumnjičena zbog monofizitstva, na njegovo mjesto postavio jednog pravovjernog i prisilio sve grčke biskupe, da ponovno potpišu Hormizdinu formulu. Međutim je oružje Justinijanovo slavilo slavlje u Africi i u Italiji; Rim bijaše ponovno otet Ostrogotima, a papa postade ponovno faktičnim podanikom bizantskog cara. U tim prilikama i pod uplivom monofizitskih hirova svoje žene, promijeni Justinijan svoje ponašanje prema glavaru Crkve. Protukatolička stranka podigne

[1]) Carigradski patrijarha Ivan piše papi: prima salus est quia in sede apostolica inviolabilis semper catholica custoditur religio. (Labbe, Concil, VIII, 451,-2.).

glavu, a papa Vigilije morade kao sužanj u Carigradu podnijeti sve posljedice, koje su slijedile iz pobjede reakcije. Vrhovni učitelj Crkve sačuva svoju pravovjernost, no nađe se kao vrhovna glava crkvene vlasti duboko ponižen, a malo iza toga se jedan patrijarha carigradski usudi ugrabiti naslov općeg patrijarhe. Taj biskup, pravovjeran u svojoj nauci, uzoran asketa u svom privatnom životu, ostvarivaše ideal velike protukatoličke stranke. Ali nova jedna carska samovolja bijaše dostatna da raspršu utvaru tog labavog pravovjerja. Po mišljenju cara Heraklija moralo je monoteletstvo, ujedinjujući pravovjerne sa umjerenim monofizitama, uspostaviti mir u carstvu, učvrstiti grčku vjeru i konačno je osloboditi svakog upliva rimskog,

Visoki je kler u čitavu Istoku bez okolišanja prihvatio ove težnje. Na patrijarške stolice zasijedahu u isprekidanim redovima manje ili više revni krivovjerci i monoteletstvo postade za po vijeka službenom vjerom u čitavu grčkom carstvu, kao što to bijaše poluarijanstvo za vrijeme Konstancijevo. Herojički prvaci pravovjerja, nekoji monasi sa svetim Maksimom Ispovjedaocem pobjegoše u Rim. I još jednom je apostol Petar utvrdio svoju braću.

Dugi niz papâ, počevši od Severina pa sve do svetog Agatona, stavljaše protiv carske žablude nepokolebiv otpor; jedan od njih, sveti Martin, bude po vojnicima odvučen od žrtvenika i kao zločinac odagnan iz Rima u Carigrad a odatle na Krim, gdje dade život za pravu vjeru. Nakon pedeset godina borbe nadvladala je vjerska istina i moralna snaga. Moćno carstvo i s njim svjetski kler položi još jednom oružje pred jednim siromašnim i golorukim papom.

Na carigradskom crkvenom saboru (šestom općem) slavilo se rimsku apostolsku stolicu kao vjersku vlast, koja je ostala nepristupačna zabludi; a grčki biskupi ponoviše prema papi Agatonu klicanja, kojima su nekad kalcedonski oci pozdravili svetog Leona Velikog. No i ovaj puta nastupi reakcija brzo iza časova oduševljenja. Kao što pravi heroji pravovjernosti ne smagahu riječi dosta jakih, da uzvise dostojanstvo i zasluge rimske stolice, tako bijahu s druge strane pravoslavni protukatolici, iskorišćujući njezine zasluge, ipak previše zavidni, a da priznaju njeno dostojanstvo kao gotovu činjenicu Poniženi i rasrđeni dugom listinom krivovjeraca i vođâ krivovjerja, koji bijahu okaljali stolicu carigradsku i koje je imao koncil anatematizovati, izmisliše grčki biskupi za osvetu krivovjerje pape Honorija i objesiše tu priču dobroćudnim rimskim poslanicima. No ni s tim ne bijahu zadovoljni, nego se nekoliko godina poslije koncila ponovno sabraše u Carigradu i to u carskoj palači (in Trullo) i pokušaše, da pomoću besmislenih izmišljotina podijele tom koncilijabulu ekumenski ugled, prikažujući ga unatoč očevidnim činjenicama čas kao nastavak šestog crkvenog sabora, čas (takova je obično dvoličnost u laži) čineći iz njega epilog petom i šestom i nazivajući ga čudnim imenom peto-šesti. Svrha se tog besmislenog zavaravanja jasno pokazivala iz nekih kanona izdanih po ocima trulanskog sabora, koji osuđivahu više disciplinarnih i obrednih običaja rimske Crkve. To bijaše unaprijed pripremljeno opravdanje raskola; a da taj nije buknuo odmah tada, dva vijeka prije Fotija, treba zahvaliti caru kipoborcu Leonu Izaurijskom, koji je naskoro pomrsio umjetne osnove pravoslavnih protukatolika.

To bijaše najsilnije, ali i posljednje carsko krivovjerje. S njome su sve posredne i ukrabuljene negacije kršćanske ideje bile iscrpene. Nakon što su kipoborci bili osuđeni, bijaše temeljna pravovjerna dogma (savršeno ujedinjenje Stvoritelja i stvora) određena u svim svojim dijelovima i postade gotovom činjenicom. No sedmi je opći crkveni sabor (god. 787.), koji je to djelo dovršio, bio sazvan uz sudjelovanje pape Adrijana I. i bijaše prihvatio kao ravnalo svojih odluka dogmatsku poslanicu ovoga pape. To bijaše opet slavlje papinstva, pa prema tome nije moglo biti slavlje pravoslavlja. Ovo posljednje bijaše odgođeno za pô vijeka, kadno je nakon jedne relativno slabe kipoboračke reakcije (za armenske dinastije) stranki pravoslavnih protukatolika uspjelo, da konačno god. 842. bez papine pomoći svlada posljednje ostatke carske hereze i da je skupa s drugima uključi u jednu svečanu anatemu.[1]) Bizantsko pravoslavlje moglo je doista slaviti slavlje god. 842. Njegov sjaj i njegova slava, veliki Fotije već se stao pojavljivati na dvoru pobožne carice Teodore (one, koja je dala poklati sto tisuća paulicijskih heretika). On je naskoro imao da se popne na prijestolje ekumenskih patrijarha.

Raskol objavljen po Fotiju (867.) i dovršen po Mihajlu Cerulariju (1054.) bijaše usko spojen sa „slavljem pravoslavlja" i potpuno ostvarivaše ideal, o kojem je već od IV. vijeka sanjala stranka pravoslavnih protukatolika. Pošto je prava dogma bila konačno uspostav-

[1]) Uspomena na taj čin ovjekovječena je u svetkovini, kojoj je ime „slavlje pravoslavlja" i u kojoj se opetuje anatema od god. 842.

ljena, sve hereze osuđene bez nade u povratak i papa postao suvišan, preostajaše još samo da se djelo okruni formalnom rastavom od Rima. Baš to bijaše riješenje, koje je najvećma prijalo bizantskim carevima. Oni konačno uvidješe, da nema smisla razbuđivati dogmatičkim kompromisima između kršćanstva i poganstva vjersku osjetljivost svojih podanika i tjerati ih u naručje papinstva, kad je bilo moguće vrlo dobro izmiriti strogo teoretsko pravovjerje sa posve poganskim političkim i socijalnim redom. Značajna je i do sada nedostatno naglašena činjenica: poslije god. 842. nije u Carigradu bilo više ni jednog jedinog cara krivovjerca ili vođe krivovjerja i sloga između grčke Crkve i države nije ni jedan jedini puta bila ozbiljno pomućena. Obje se vlasti sporazumješe i dadoše si ruke; one bijahu međusobno povezane jednom zajedničkom idejom: nijekanjem kršćanstva kao socijalne sile, kao načela, koje pokreće povjesni napredak. Carevi prihvatiše za sve vijekove pravoslavlje kao apstraktnu dogmu, a pravoslavni vođe krivovjerja blagosloviše na vijeke vijekova poganstvo javnoga života. A budući da bez krvi nema ugovora, morala je jedna veličajna hekatomba od sto tisuća paulicijanaca zapečatiti savez između istočnog carstva i istočne crkve.

Ovo tobožnje bizantsko pravoslavlje zapravo ne bijaše ništa drugo nego prikriveno krivovjerstvo. Prava središnja dogma kršćanstva jest usko i potpuno ujedinjenje božanskog i čovječjeg bez miješanja i bez odjeljivanja. Nužna je pošljedica te istine (da se ograničimo na praktični krug ljudskog bivstvovanja) preporođenje političkog i socijalnog života duhom

evanđelja, kristijanizovanje države i društva. Mjesto da sintetički i organički ujedinjuju božansko i čovječje, ljudi su stali miješati ta dva elementa, odjeljivati ih jedan od drugoga, puštati da jedan od njih upije ili uništi drugi. Ponajprije su pomiješali božansko i čovječje u svetom veličanstvu carevu. Kao što je u pobrkanom pojmu Arijevaca Krist bio neko polutansko biće, više nego čovjek, a manje nego Bog, baš tako je cezaropapizam — to političko arijevstvo — pobrkao, a ne ujedinio vlast vremenitu i vlast duhovnu, i od samovladara učinio više nego glavara države, a nije ga mogao učiniti pravim glavarom crkve.

Vjersko društvo odijeliše od društva svjetovnog tim, što su ono prvo zatvorili u samostane, a javnost prepustili poganskim zakonima i strastima. Nestorijski dualizam, koji osudiše u teologiji, postade baš temeljem bizantskog života. S druge strane svedoše vjerski ideal na čisto razmatranje, to jest na utopljenje ljudskog duha u božanstvu — ideal očito monofizitski. Čudorednom životu oteše njegovu djelatnu snagu namećući mu kao konačni ideal slijepu podložnost vlasti, pasivnu pokornost, kvijetizam; to jest negaciju ljudske volje i energije — monotelitsko krivovjerje. Konačno pokušaše u prekomjernom asketstvu uništiti tjelesnu narav, razbiti živu sliku božanskog utjelovljenja — nesvjesna, ali logička primjena kipoboračkog krivovjerja.

Ta duboka protimba između ispovijedanog pravovjerja i djelom provađanog krivovjerja bijaše smrtno načelo za bizantsko carstvo. Tu se nalazi pravi razlog njegove propasti. Bijaše pravedno da propadne, a pravedno bijaše i to, da propadne od Islama. Islam je

dosljedno i iskreno bizantstvo, oslobođeno od svake unutarnje protivnosti. On je neprikrivena i potpuna reakcija istočnog duha protiv kršćanstva, on je sustav, u kojem je dogma usko spojena sa zakonima života, gdje je pojedinačka vjera u potpunom skladu sa društvenim i političkim stanjem.

Znamo, da se je protukršćanski pokret, koji se očituje u carskim krivovjerjima u VII. i VIII. vijeku, zaustavio kod dviju nauka, od kojih jedna (monotelitska) neizravno nijekaše čovječju slobodu, a druga (kipoboračka) jednostavno zabacivaše Božju pojavnost. Izravna i izričita afirmacija ovih dviju zabluda, sačinjavaše vjersku bit Islama, koji u čovjeku gleda konačni oblik bez ikakve slobode, a u Bogu beskonačnu slobodu bez ikakova oblika. Pošto su tako Bog i čovjek bili postavljeni na dva protivna pola bivstvovanja, nema više među njima sinovstva, isključeno je svako silazno ostvarivanje božanstva i svako uzlazno oduhovljivanje čovještva, a religija se ograničuje na čisti vanjski odnošaj između svemogućeg stvoritelja i stvora lišena svake slobođe, koji svome gospodaru duguje samo jedan jednostavni čin slijepe odanosti (to je smisao arapske riječi islam). Taj čin odanosti, izražen kratkom molitvenom formulom, koju valja nepromijenjeno opetovati svaki dan u određene sate, sav je vjerski temelj istočnog duha, koji je na usta Muhamedova rekao svoju zadnju riječ. Toj jednostavnosti vjerske ideje odgovara ne manje jednostavno poimanje društvenog i političkog problema: ni čovjek ni ljudstvo ne trebaju bitno napredovati; nema čudorednog preporođenja za pojedinca, a još manje za

društvo; sve je sniženo do razine čisto naravskog bivstvovanja; ideal je stegnut do takve granice, koja mu zajamčuje neposredno ostvarenje. Muslimsko društvo nije moglo imati drugog cilja, nego proširenje svojih materijalnih sila i uživanje zemaljskih dobara. Proširivati Islam oružjem i vladati nad podanicima pomoću neograničene vlasti i po pravilima elementarne pravednosti utvrđenim u Koranu, to bijaše jedina zadaća muslimske države, zadaća, koju bi veoma teško mogao ne ispunjavati sa uspjehom. Unatoč sklonosti k laži u riječima, koja je prirođena svim istočnjacima kao pojedincima, savršeni sklad između vjerovanja i institucija daje čitavu muslimskom životu značaj istine i poštenja, koji kršćanski svijet nije nikad mogao dostići. Bez dvojbe je kršćanstvo u svojoj cjelini na putu napretka i preporoda, a sama visina njegova ideala ne dopušta da ga sudimo prema raznim stanjima prijašnjim ili sadašnjim. Ali bizantinstvo, koje je u n a č e l u bilo neprijateljsko kršćanskom napretku, koje je htjelo da čitavu religiju svede na gotovu činjenicu, na dogmatsku formulu i liturgički obred — to protukršćanstvo, prikriveno pod obrazinom pravovjerja moralo je u svojoj moralnoj nemoći podleći otvorenom i poštenom protukršćanstvu Islama. Zanimivo je ustanoviti, da se je nova vjera sa svojom fatalističkom dogmom pojavila baš u onaj čas, kad je car Heraklije izmišljao monotelitsku herezu, to jest zakrabuljenu negaciju čovječje slobode i energije. Htjelo se tom doskočicom učvrstiti službenu vjeru i u jedinstvo opet privesti Egipat i Aziju. Ali i Egipat i Azija voljeli su arapsku afirmaciju nego bizantsku smicalicu. Kad se čovjek ne bi obazirao

na dugi protukršćanski rad istočnog carstva, ne bi našao ništa čudnijeg od lakoće i brzine, kojom ga osvojiše muslimi. Pet je godina dostajalo da se tri velike patrijaršije istočnog carstva svedu na arheološko bistvovanje. Tu nije trebalo činiti obraćenja, trebalo je samo razderati jedan stari veo.

Povijest je sudila i osudila istočno carstvo. Ono ne samo da nije moglo ispuniti svojega poslanja — da osnuje kršćansku državu — nego si je ono uzelo za zadaću da osujeti historičko djelo Isusa Krista. Kad nije uspjelo da iskrivi pravoslavnu dogmu, ono ju je svelo na mrtvo slovo, ono je htjelo iz temelja potkopati zgradu kršćanskog mira, navaljujući na središnju vladu opće crkve; ono je u javnom životu zamijenilo zakon evanđelja sa predajama poganske države. Bizantijci mišljahu, da je za onoga, koji hoće u istinu biti kršćanin, dosta, ako čuva dogme i svete obrede pravoslavlja ne brinući se oko toga, kako bi se socijalni i politički život učinio kršćanskim; oni mišljahu, da je slobodno i hvale vrijedno zatvoriti kršćanstvo u hram, a javni život prepustiti poganskim načelima. Nijesu imali razloga da se tuže na svoju sudbinu. Imali su sve, što su htjeli: dogma i obred im je preostao, a samo je socijalna i politička moć pala u ruke muslima — tih zakonitih nasljednika poganstva.

Zadaća, da se osnuje kršćanska država, koju je grčko carstvo odbilo, bude prenesena na svijet romansko-germanski, na Franke i Nijemce. Taj je prenos obavila ona kršćanska vlast, koja je jedina imala pravo i dužnost da ga obavi — vlast svetog Petra, posjednika ključeva Kraljevstva. Obazrimo se na istodobne doga-

đaje. Prvi kamen budućeg zapadnog carstva bio je položen krštenjem i pomazanjem Franačkog kralja Klovisa god. 496., u vrijeme, kad je Akacijevu raskolu nakon nekoliko neplodnih pokušaja prilagođenja skoro uspjelo, da od katoličke Crkve odijeli čitavo istočno kršćanstvo. Sinhronizam godine 754. je još znamenitiji: baš u času, kad je veliki ikonoklastički sabor u Carigradu, prividno u posjedu sveopćeg ugleda, potvrđivao posljednje i najžešće carsko krivovjerje, koje bijaše napose upravljeno protiv rimske Crkve, baš u tom je času papa Stjepan krunio u Reimsu (ili u Saint-Denisu? — tko mi to može reći?) oca Karla Velikog govoreći mu: Quia ideo vos Dominus per humilitatem meam mediante S. Petro unxit in reges ut per vos sua sancta exaltetur Ecclesia et princeps apostolorum suam recipiat justitiam. (»Jer zato vas je Gospodin po mojoj poniznosti preko sv. Petra pomazao za kralja, da po vama bude uzvišena njegova sveta Crkva i da prvak apostolski dobije svoju pravdu«.) Kraljevstvo Karlovinžana vezaše se uz papinstvo izravnim sinovskim odnošajem. Papa, kako kaže jedna stara kronika, per auctoritatem apostolicam jussit Pippinum regem fieri (po apostolskom ugledu zapovjedio, da Pipin postane kraljem). Taj je čin i njegove nužne posljedice (osvojenje Italije po Francuzima, dar Pipinov i krunidba Karla Velikog za cara rimskog) bio pravi i bližnji uzrok odijeljenju Crkava. Papa je prenosom carskoga žezla na jednog zapadnog barbara postao Grcima dvostruko stranim i neprijateljskim. Da mu u Carigradu otmu svako uporište, trebalo

je carevima odreći se svih svojih krivovjernih i samovoljnih čina, jer se je tim omogućivalo ujedinjenje svih »pravoslavnih« pod protukatoličkom zastavom. To se je naskoro i dogodilo: »slavlje pravoslavlja« i Fotijev raskol bijahu odgovor Bizantinaca na krunjenje Karla Velikog. Nije se radilo o kakvoj teološkoj raspri ni o hijerarhičkom natjecanju: staro carstvo Konstantinovo ne htjede ustupiti svojeg mjesta novoj zapadnoj vlasti, koja se rodila iz tijesne veze između papinstva i franačkog kraljevstva. Sve ostalo bilo je samo sporedna izlika. Taj način promatranja potvrđuje i to, što je poslije raskol bio kroz vijek i pol obustavljen, — baš u ono vrijeme, kad se činilo, da zapadno kršćanstvo, koje je nedavno organizovano, propada; kad je papinstvo, prevladano od izopačene oligarhije, gubilo svoje moralno i religijozno dostojanstvo, i kad se je Karlovinška dinastija zatirala unutrašnjim borbama. No čim je carska vlast, prešavši u snažne ruke njemačkih kraljeva, bila obnovljena, pa čim su u isto vrijeme na stolicu svetog Petra ponovno zasjeli apostolski ljudi — odmah je i protukatolički pokret u Carigradu žestoko planuo i odjeljenje bude konačno izvršeno.

Franačko-germansko carstvo iskreno je nastojalo oko ispunjenja zadaće, koju mu nametaše dostojanstvo kršćanske države. Unatoč svojih pogrješaka i nereda posjedovalo je zapadno društvo silnu prednost pred carstvom bizantskim: bijaše svjesno svojih zala i duboke nužde da ih se treba riješiti — svjedoče to bezbrojni crkveni sabori sazivani od papa, careva i kraljeva, da se provedu moralne reforme u Crkvi, da se socijalni položaj približi kršćanskom idealu. Uspjeh tih

reformi bijaše nepotpun, ali treba naglasiti, da su se ljudi njima bavili, da nijesu htjeli da u načelu prihvate protimbu između istine i života, kako je to učinio svijet bizantski, koji nije nikad mislio na to, da u sklad dovede svoje socijalno stanje sa svojom vjerom, koji nije poduzeo nikad nijedne moralne reforme, koji se je u svojim saborima zanimao samo za dogmatske formule i hijerarhičko častohljeplję.

No i ako dopuštamo zasluge Karla Velikog i Otona Velikog, svetog Henrika i svetog Ljudevita, ipak valja priznati, da u glavnom ni monarhija srednjeg vijeka — jednako u prividnom obliku rimskog carstva kao i u ozbiljnom obliku narodnog kraljevstva — nije ispunila zadaće kršćanske države, nije uspjela, da konačno uredi društvo prema kršćanskom idealu. Isti ovi veliki vladari nijesu ni iz daleka razumjeli socijalnog i političkog problema kršćanstva u čitavoj njegovoj punini; a njihovo poimanje, kako god je bilo nesavršeno, postalo je previše visoko za njihove nasljednike. Uobičajeni politički smjer bio je onaj cara Henrika IV. i kralja Filipa Lijepog, a ne onaj njihovih svetih predšasnika; taj politički smjer pripremaše Lutherovu reformu i unaprijed opravdavaše francusku revoluciju. Njemačko carstvo, koje ima svoje klice u rimskom papinstvu, postade takmacem papinstva. To bijaše prvi i najznamenitiji korak na revolucijonarnom putu. Takmenje među sinom i ocem nije moglo postati organičkim načelom socijalnog reda. Trošeći kroz dva vijeka svoju snagu u protukršćanskoj borbi, navaljujući na sam temelj katoličkog jedinstva, gubljaše njemačko carstvo de facto i de jure svoje međunarodno prvenstvo. Sve se evropske

države uređivahu kao tjelesa potpuna i bezuvjetno neovisna ne brinući se ni najmanje za to prividno rimsko carstvo. I opet je moralo papinstvo, braneći se ujedno od napadaja njemačkog carstva, preuzeti na sebe veliku zadaću, koju ispunjavati carstvo nije bilo ni dostojno ni sposobno.

Nije nam nakana, da ovdje hvalimo ili branimo historičko djelo jednoga Grgura VII. ili Inocenta III. Ono je u ovom vijeku našlo branitelja i uveličavatelja među odličnim protestantskim povjesničarima, kao što su Voigt, Hurter, Neander. U svemu onome, što su veliki pape srednjeg vijeka učinili izvan čisto duhovnog reda za kulturu evropskih naroda, za međunarodni mir i za dobar socijalni poredak — imade to više zasluga, što su oni tako vršili službu, koja im ne pripadaše neposredno. Zoologija i medicina poznaju slučajeve, gdje mladi i jaki organizam, ako mu slučajno oboli jedan od njegovih bitnih organa, prenosi za neko vrijeme službu ovoga na drugi zdravi organ (koji se sove organ zamjenik, vikarirendes Organ). Carsko papinstvo ili papinsko carstvo Inocenta III. i Inocenta IV. bijahu taj organ zamjenik. No to nije moglo bez prestanka trajati. Samo posve izvanredni ljudi mogli su se prilagoditi tančinama opsežne i zakučaste svjetske politike podređujući ih vazda duhovnoj i općoj svrsi. Iza papa, koji su politiku podigli do visine moralnog djelovanja, bilo ih je naravski dosta i takovih, koji su ponizili vjeru sve do razine materijalnih stvari. Ako su protestantski povjesničari slavili velike čine papinskog carstva, to je i njegov nagli pad posvjedočio najveći katolički pisac, koji u besmrtnim stihovima zazivaše

novog Karla Velikoga, da dovrši pogubno miješanje dviju vlasti u rimskoj Crkvi. (Dante: Inferno, canto XIX., Purgatorio, canto VI. XVI.).

Doista, ako promatramo političko i socijalno stanje Evrope pod konac srednjega vijeka, to moramo priznati, da papinstvo, lišeno svog svjetovnog organa i prisiljeno, da u isti čas vrši dvije službe, nije moglo dati prave kršćanske organizacije društvu, kojim je vladalo. Niti je bilo međunarodnog jedinstva niti kršćanskog mira. Narodi bijahu izručeni bratoubilačkim ratovima i samo je svrhunaravna pomoć mogla spasti narodni opstanak Francuske.

Socijalno uređenje Evrope, koje se temeljilo na odnošaju osvajača prema osvojenima, zadržavaše uvijek taj protukršćanski značaj nejednakosti i nasilja. Kako da upoznamo crte pravog kršćanskog društva u javnom životu, kojim gospoduje ponos krvi, stavljajući nepremostivi jaz između onog što je plemenito i onog što je nisko, kojim gospoduje duh silovitosti, koji je svaku zemlju pravio pozorištem građanskih ratova i grabeža; konačno kako da upoznamo taj pravi kršćanski život u kaznenom pravu, čije okrutnosti čine se da je nadahnuo sam paklenski demon?

Crkvi, budući da joj je manjkala jedna iskrena katolička carska vlast, nije uspjelo, da uspostavi socijalnu i političku pravednost u Evropi. Moderne narodnosti i države oslobodiše se nakon reformacije od skrbništva Crkve i pokušaše, da bolje uspiju nego li Crkva. Rezultati su tog pokušaja pred našim očima. Ideje kršćanstva — tog jedinstva istina veoma nedostatnog ali ipak realnog, koje obuhvataše sve evropske

narodnosti — nestalo je; revolucijonarna je filozofija učinila pohvalne pokušaje, da to jedinstvo nadomjesti jedinstvom ljudskog roda: poznato je s kakvim uspjehom. Opći militarizam, koji preobražavaše čitave narode u neprijateljske vojske i koji bijaše i sam nadahnut od takove mržnje, kakove nikad nije vidio srednji vijek; duboki i nepomirljivi socijalni antagonizam; staleške borbe, koje prijete, da će sve natopiti krvlju i plamenom; postepeno propadanje ćudoredne snage u pojedincima, što pokazuje sveudilj veći broj luđaka, samoubojstava i zločina — evo vrhunac napretka, koji je postigla Evropa, nakon tri ili četiri stoljeća pošto je postala svjetovnom.[1])

Ova dva velika historička iskustva, ono iz srednjega vijeka i ono iz modernih vremena, čini se, da evidentno dokazuju, da ni Crkva bez pripomoći svjetovne vlasti od nje različite ali s njom složne, ni svjetovna država prepuštena svojim vlastitim silama ne mogu uspjeti da uspostave na zemlji kršćansku pravednost i mir. Tijesni je savez i organičko ujedi-

[1]) Govorim ovdje o općenitom rezultatu; djelomičnog je napretka bilo, bez dvojbe. Navedimo samo ublaženje kaznenih zakona, ukidanje torture. Ta je prednost znatna, no možemo li je držati konačnom? Ako jednog dana plane socijalni rat svim bijesom dugo obuzdavane mržnje, mogli bismo vidjeti čudnih stvari. Događaji, koji na zlo slute, događaji dostojni Mezencija (kralja etruščanskih Rutulaca, koji se u borbi sa svojim podanicima nije žacao ni najgroznijih čina. Konačno ga Rutulci zbaciše sa vlasti i istjeraše iz zemlje. Isp. Verg. Aen. VIIi. 344.– 408.) dogodili su se između Pariza i Versaillesa već god. 1871.

njenje obiju vlasti bez miješanja i bez dijeljenja neophodna pretpostavka istinitog socijalnog napretka. Radi se o tom da doznamo, imade li u kršćanskom svijetu moć sposobna da ponovo poduzme s boljim uspjehom djelo Konstantina i Karla Velikog.

Duboko religijozni i monarhički značaj ruskog naroda, neke proročke činjenice u njegovoj prošlosti, silna i kompaktna gromada njegova carstva, velika latentna snaga njegova narodnog duha u protimbi sa siromaštvom i prazninom njegova zbiljskog života — sve to, kako se čini, pokazuje, da historičko određenje Rusije stoji u tom, da poda općoj Crkvi moć spasti i preporoditi Evropu i svijet.

Velika se djela ne mogu izvesti s malenim sredstvima. Ne radi se o konfesijonalnom kompromisu među dvjema hijerarhijama niti o diplomatskom ugovoru među dvjema vladama: prvo, što treba uspostaviti, jest moralni i intelektualni vez između religijozne savjesti Rusije i istine opće Crkve. Da učinimo shvatljivom našem duhu istinitost načela, kojega je historički nastup nama tuđ i čak neprijateljski, potrebno je da se povratimo sve do prvih razloga te istine u temeljnoj ideji kršćanstva.

U prvom odsijeku svog djela (kritički i polemički dio) htjedoh pokazati, što manjka sadašnjoj Rusiji, da uzmogne izvršiti svoje teokratsko poslanje; u drugom sam teološki i istorički izložio temelje općeg jedinstva osnovanog od Krista (crkvena monarhija); u trećem sam

odlučio spojiti teokratsku ideju (socijalno Trojstvo) sa idejom teozofskom (božansko Trojstvo.[1])

Ovo je djelo izvadak iz opširnijeg djela pisanog ruskim jezikom, na kojem radim već sedam godina, i koje nije moglo izaći u mojoj zemlji; prvi je svezak, izdan u Zagrebu (u Hrvatskoj) god. 1887., ruska cenzura zabranila. U tim prilikama činilo mi se praktičnijim da svoj rad skratim i da ga upravim na širu publiku.[2]) Čvrsto se nadam, da ću vidjeti dan, kad će moja domovina posjedovati dobro, koje joj je najnužnije — vjersku slobodu. Međutim mislio sam, da mi nije slobodno šutjeti i u toj sam francuskoj publikaciji gledao najjače sredstvo, da svijet čuje istinu.

Posve sam odstranio ili na najmanju mjeru sveo u prvim dvama dijelovima moga rada sve one predmete, o kojima bih mogao tek opetovati, što su drugi bolje rekli. S obzirom na detalje, koji se tiču stanja religije i crkve u Rusiji, drago mi je, što čitače mogu uputiti na III. svezak vrlo poznatog djela g. Anatola Leroy-Beaulieu-a »L' Empire des Tsars«. Zapadni će čitalac naći korisnih i zanimivih uputa u djelu, koje je

[1]) Kadikad sam, da poduprem svoju misao morao upotrebiti doslovni prijevod nekih mjesta iz svetog pisma. Držao sam zgodnim, da dodam hebrejski tekst, ne zato da pokazujem svoje znanje, koje je posve maleno, nego zato, da opravdam svoj prijevod, koji bi se mogao činiti čudan i samovoljan. Budući da nema bezuvjetno obvezatnog pravila za latinsku transkripciju hebrejskih riječi, nastojao sam da svoju prilagodim francuskom izgovoru uklanjajući se tako u isti mah i tipografskim komplikacijama.

[2]) Podsjećamo čitatelje na brošuru Ruska ideja (L' idée russe), koju je Solovjev god. 1888. iz istih motiva izdao u Parizu.

napisao vlč. P. Tondini »Rimske pape i pape istočnih Crkvi«.

Da dovršim taj predugi uvod, navađam priču, koja će možda još bolje razjasniti moje općenito gledište i svrhu ovog djela.

Neki veliki graditelj, odilazeći na daleki put, pozove svoje učenike i reče im: »Znate, da sam došao ovamo, da ponovno sagradim poglavito svetište ove zemlje, koje je razorio potres. Djelo je započeto: ja sam nacrtao općenitu osnovu, tlo je prirređeno i temelji postavljeni. Vi ćete me zamjenjivati za moje odsutnosti. Ja ću se za stalno vratiti, samo vam ne mogu kazati — kada. Radite dakle, kao da morate čitavu stvar izvršiti bez mene. Sad je došao čas, u kojem ćete morati na djelu iskušati nauku, koju vam dadoh. Uzdam se u vas i ne propisujem vam svih tančina djela. Držite se samo pravila našeg umijeća. U ostalom vam ostavljam nepokolebive temelje hrama, koje sam sâm postavio i općenitu osnovu, koju sam ja nacrtao. To će vam biti dosta, ako svoju zadaću budete vjerno ispunjavali. A ni ja sâm vas ne ostavljam: u duhu i u misli bit ću uvijek s vama.« I on ih povede do gradilišta nove crkve, pokaza im temelje i preda osnovu. — Poslije njegova odlaska su radili učenici u složnoj zajednici; gotovo trećina zgrade već bijaše podignuta. Budući da je djelo bilo veoma veliko i do skrajnosti zamršeno, ne bijahu dostatni prvi radnici, nego je trebalo pripustiti nove. Naskoro nastade među glavnim vodičima rada teška prepirka. Bilo ih je koji su tvrdili, da je od dviju stvari, koje im je ostavio odsutni majstor — temelja zgrade i općenite osnove

— samo ova posljednja važna i obvezatna, dok ništa ne smeta ostaviti postavljene temelje i graditi na drugom gradilištu. Kad su ih ostali njihovi drugovi revno pobijali, pođoše ovi u žaru prepirke tako daleko, da su ustvrdili (protivno njihovu vlastitom često očitovanom mnijenju), da majstor nije nikad ni postavio ni pokazao temelja hramu; da to i nije nego tek jedna izmišljotina njihovih protivnika. Među onim drugima bilo ih je dosta, koji su, braneći važnost temelja, pali u drugu skrajnost i ustvrdili, da je jedina zbilja ozbiljna stvar u čitavoj zgradi temelj njezin, postavljen od majstora; da se njihova zadaća sastoji samo u tome, da čuvaju, popravljaju, učvršćuju onaj dio zgrade koji već postoji, a ne u tom, da misle, kako bi je do kraja dogotovili, jer je — govorahu — dogotovljenje djela majstor pridržao jedino za se i za ono vrijeme, kad se povrati. Krajnosti se dotiču: i obje se stranke naskoro složiše u ovoj točki: zgrada se ne smije dogotoviti. Ali se je ona stranka, kojoj je bilo stalo, da u dobrom stanju održe temelje i nedovršenu lađu hrama, podala mnogim drugotnim poslovima i razvijala neumornu energiju, dok je stranka, koja mišljaše da može biti bez onog jedinog temelja, poslije uzaludnog naprezanja u gradnji na drugom gradilištu, izjavila, da nije potrebno uopće ništa raditi: prema njihovu mišljenju bijaše u umijeću graditeljstva bitno: promatranje njegovih uzoraka i razmišljanje o njegovim pravilima, a ne izvođenje određene osnove; a što im je majstor ostavio svoju osnovu Hrama, učinio je to ne za to, da ih potakne, da ju oni zbilja izvedu, nego jedino za to, da ih potakne, da svaki od njih, proučavajući tu savršenu osnovu, uzmogne i sam

postati savršenim graditeljem. I prema tome najrevniji od njih posvetiše svoj život promatranju osnove idealnog Hrama; učahu i govorahu na pamet tumačenja te osnove, koja neki njihovi stari drugovi složiše prema riječima majstorovim. No većina ih se zadovoljavala tim, da misle na Hram jedamput na tjedan, a sve ostalo vrijeme svaki se bavio svojim stvarima.

Ipak se je među tim nesložnim radnicima našla nekolicina takovih, koji, proučavajući osnovu majstorovu i njegova autentična tumačenja, opaziše u njoj točne naznake, iz kojih se vidjelo, da je temelj hrama u istinu postavljen i da se ne može nikad promijeniti, među ostalim zape im oko i na ovim riječima velikog graditelja: »To su nepokolebivi temelji, koje sam ja sâm postavio; na njima treba da bude sagrađen moj hram, ako hoće biti jak, da se opre potresima i svakom razornom djelovanju.« Ganuti tim riječima, odlučiše dobri radnici, da će se odreći svoga strančarstva i smjesta se pridružiti čuvarima temeljâ, da sudjeluju s njima u djelu čuvanja. Među njima se ipak nađe jedan radnik, koji reče: »Priznajmo naše krivice, podajmo svu pravednu čast našim starim drugovima, ujedinimo se s njima uz veliku zgradu, koja je započeta i koju smo mi kukavno ostavili; a to, da ona postoji i da je sačuvana u dobru stanju, njihova je neprocjenjiva zasluga. No prije svega treba da budemo vjerni mišljenju majstorovu. A majstor nije postavio ovih temelja zato, da ih se mi niti ne dotaknemo, nego zato, da njegov hram bude sagrađen na njima. Treba dakle da se složimo svi, ne bismo li dovršili do kraja čitavu zgradu. Hoćemo li ili ne ćemo imati dosta vremena, da je

svršimo prije povratka majstorova? — to je druga pitanje, na koje on sam nije htio da odgovori. No on nam je izričito zapovjedio, da radimo i unapređujemo njegovo djelo, što više, dodao je, da ćemo mi učinit više nego on.« Opominjanje tog radnika pričini se čudnim većini njegovih drugova. Jedni ga nazvaše sanjarom, a drugi ga okriviše zbog oholosti i preuzetnosti Ali glas njegove savjesti govoraše mu jasno, da je odsutni učitelj s njim u duhu i istini.

N. B. Kao član istinite i časne crkve istočno-pravoslavne ili grčko-ruske, koja ne govori ustima kakova protukanoničkog sinoda, ili ustima činovnika svjetske vlasti, nego glasom njenih velikih otaca i učitelja, kao takav dakle priznajem ja vrhovnim sucem u stvarima vjere onoga, koji je bio priznat kao takav od svetog Ireneja, svetog Dionizija Velikog, svetog Atanazija Velikog, svetog Ivana Zlatoustog, svetog Cirila, svetog Flavijana, blaženog Teodora, svetog Maksima Ispovijedaoca, svetog Teodora Studite, svetog Ignacija i t. d. — to jest apostola Petra, koji živi u svojim nasljednicima i koji nije uzalud čuo riječi Gospodinove: »Ti si Petar i na toj pećini sagradit ću Crkvu svoju. — Utvrđuj braću svoju. — Pasi ovce moje, pasi jaganjce moje«.

Besmrtni duše blaženog apostola, nevidljivi pomagaču Gospodinov u upravi njegove vidljive Crkve, ti znaš, da je njoj potrebno zemaljsko tijelo, da se očituje. Dva si joj puta već dao socijalno tijelo: najprije u svijetu grčko-rimskom, a onda u svijetu romansko-germanskom — ti si joj podložio carstvo Konstantina i Karla Velikog. Iza tih dvaju utjelovljenja, ona čeka na svoje treće i zadnje utjelovljenje. Čitav jedan svijet pun

snage i želje, ali bez jasne svijesti o svojemu određenju, kuca na vrata opće povijesti. Koja je vaša riječ, narodi riječi? Vaše mnoštvo to još ne zna, no snažni glasovi, koji su izašli iz vaše sredine, već su to objavili. Pred dva je vijeka to jedan hrvatski svećenik proročki navijestio, a u naše je vrijeme to jedan biskup istog naroda često puta divnom rječitošću objavio. K onome, što su rekli predstavnici zapadnih Slovena, veliki Križanić i veliki Strossmayer, treba da istočni Sloveni dodadu samo jednostavni a m e n. Ja upravo rekoh taj a m e n u ime stotinu milijuna ruskih kršćana sa čvrstim i potpunim uvjerenjem, da me se oni ne će odreći.

Vaša riječ, o narodi riječi, jest slobodna i opća teokracija, prava solidarnost svih naroda i svih staleža, kršćanstvo izvršivano u javnom životu i kristijanizovana politika; to je sloboda za sve ugnjetavane, zaštita za sve slabe — to je socijalna pravednost i dobar mir kršćanski. Otvori im dakle, ključaru Kristov, i neka vrata historije budu za njih i za sav svijet vrata Kraljevstva Božjega.

Prva knjiga.

Stanje religije u Rusiji i na kršćanskom istoku

Glava prva.

Ruska legenda o svetom Nikoli i svetom Kasijanu. Njena primjena na obje rastavljene Crkve.

Sveti Nikola i sveti Kasijan, pripovijeda nam jedna ruska legenda, poslani s neba da pregledavaju zemlju, opaze jedan dan na putu, kojim iđahu, siromašnog seljaka, čije su taljige natovarene sijenom duboko zagrezle u blato. Uzalud se on mučio da potjera svoje konje.

— Ajde, da pomognemo tom dobrom čovjeku, reče sveti Nikola.

— Bože sačuvaj, odgovori sveti Kasijan: bojim se da ne uprljam svoje haljine.

— Pričekaj me dakle, ili, bolje, nastavi svoj put bez mene, reče sveti Nikola, — i stavši bez straha u blato, pomogne snažno seljaku, da izvuče svoje taljige iz kolotečine.

Kad je nakon svršenog posla sveti Nikola dostigao svog druga, bijaše pun blata, a njegova uprljana i poderana haljina bijaše slična odijelu kakova siromaha. Sveti Petar se veoma začudio, kad ga je vidio gdje u tom stanju dolazi pred vrata raja.

— A tko ti je to učinio? upita ga.

Sveti Nikola mu ispripovjedi, što se dogodilo.

— A ti, upita sveti Petar svetog Kasijana, nijesi li i ti bio kod tog susreta?

— Jest, ali nije moj običaj da se pačam u ono, što me se ne tiče, a prije svega mislio sam na to, da ne zamrljam neokaljanu bjelinu svoje haljine.

— E, pa dobro, reći će sveti Petar, ti ćeš, sveti Nikolo, jer se nijesi ustručavao uprljati se, da pomogneš svome bližnjemu izaći iz neprilike, imati odsele svoju svetkovinu svake godine dva puta, i svi će te seljaci svete Rusije smatrati najvećim svecem iza mene. A ti, sveti Kasijane, zadovolji se nasladom da imaš neokaljanu haljinu: tvoja će se svetkovina slaviti samo na prestupne godine — svake četiri godine jedamput.

Svetom Kasijanu možemo konačno oprostiti njegov strah pred ručnim radom i blatom državnih cesta. No on bi bezuvjetno imao krivo, kad bi htio osuditi svog druga, što je drukčije nego on shvatio dužnosti svetaca prema ljudstvu. Mi vrlo volimo čisto i sjajno odijelo svetog Kasijana, no budući da su naše taljige još usred blata, to nam je potreban baš sveti Nikola, taj neustrašivi svetac, vazda spreman dati se na posao, da nam pomogne.

Zapadna Crkva, vjerna apostolskom poslanju, nije se ustručavala da zagrezne u blato historičkog života Pošto je kroz duga stoljeća bila jedini elemenat moralnoga reda i intelektualne kulture među barbarskim narodima Evrope, uzela je na sebe čitavu zadaću tako materijalnog upravljanja kao i duševne odgoje tih naroda, koiih duh bijaše neodvisan, a nagoni divlji. Papinstvo je, odajući se tom teškom radu, kao sveti Nikola iz legende, manje mislilo na svoju prividnu čistoću nego li na zazbiljne potrebe ljudstva. Istočna Crkva naprotiv, sa svojim samotnim asketstvom i zamišljenom tajanstvenošću, sa svojim udaljivanjem od politike i od svih socijalnih problema, koji zanimaju čitavo ljudstvo, željaše prije svega, kao sveti Kasijan, da dođe u raj bez ikakve ljage na svojoj haljini. Ondje se htjelo razviti božanske i čovječje sile za opću svrhu; ovdje se radilo samo o tom, da se uščuva čistoća. Evo poglavite razlike i najdubljeg uzroka razdvojenju između obiju Crkvi.

Radi se o idealu različnom od religijoznoga života kao takova. Religijozni ideal kršćanskog odvojenog Istoka nije kriv, ali je nepotpun.

Za istočno se kršćanstvo već od tisuću godina religija poistovjetovala sa osobnom pobožnošću,[1]) a molitva je bila priznata kao j e d i n o religiozno djelo. Zapadna Crkva, premda nije zanemarila pojedinačku pobožnost kao pravu klicu svake religije, hoće, da se ta klica razvija i donosi ploda u socijalnoj djelatnosti, organizovanoj na slavu Božju i opću dobrobit ljudstva. Istok moli, Zapad moli i radi. Ko od njih ima pravo?

Isus Krist je osnovao svoju Crkvu, ne samo da gleda u nebo, nego da također i radi na zemlji i da suzbija vrata paklena. On je poslao svoje apostole ne u samoću i pustinju, nego u svijet, da ga osvoje i podlože Kraljevstvu, koje nije od ovoga svijeta i on im je preporučio ne samo čistoću golubica, nego i razboritost

[1]) U starom se ruskom jeziku izraz pobožnost (blagočestije) obično upotrebljavao, da se naznači pravoslavlje, a izraz p o b o ž n a v j e r a (blagočestivaja vjera) mjesto pravoslavna vjera.

zmija. Ako se je radilo samo o tom, da se sačuva čistoća kršćanske duše, zašto je onda sva ta socijalna organizacija Crkve, zašto su te vrhovne i apsolutne vlasti, kojima ju je Krist učvrstio, dajući joj pravo, da bez priziva veže i razrješuje i n a z e m l j i i na nebu?

Monasi na svetoj gori Atosu — ti pravi predstavnici osamljene istočne crkve — troše već kroz vijekove svoje sile na molitvu i promatranje nestvorenog svijetla Taborskog.[1]) Oni imadu pravo, budući da je molitva i promatranje nestvorenih stvari neophodna nužda kršćanskog života. No može li se dopustiti, da takova zaposlenost duše sačinjava č i t a v život kršćanski? — a baš smo to prisiljeni učiniti, ako hoćemo pravoslavni Istok sa njegovim osobitim značajem i sa njegovim zasebnim religijoznim težnjama staviti na mjesto opće Crkve. Na Istoku imademo C r k v u, k o j a m o l i, no gdje je kod nas C r k v a, k o j à r a d i, koja se učvršćuje kao duhovna moć bezuvjetno neovisna od zemaljskih vlasti? Gdje je na Istoku Crkva Boga živoga, Crkva, koja u svako doba daje ljudstvu zakone, koja određuje i razvija formule vječne istine i stavlja ih u protivnost sa neprestanim promjenama zablude? Gdje je Crkva, koja radi na tome, da se preuredi čitav socijalni život

[1]) Osobitim fiziološkim i biološkim postupkom, koji bi se u svom skupu našim jezikom mogao nazvati o p e r a c i j o m d u h a (umnoje djelanije), postizavaju pustinjaci Atosa neko ekstatično stanje, u kojem ćute neobična čuvstva i tvrde, da vide božansko svijetlo, koje se je pokazalo prigodom preobraženja Gospodina Našega. Najčudnije je, da tu pojavu smatraju kao realnost postojeću i vječnu. U Grčkoj su se crkvi vodile ogorčene prepirke oko tumačenja prave naravi taborskog svijetla i njezina odnošaja sa biti Božjom.

carodâ prema kršćanskom idealu, i na tome, da budu povedeni prema zadnjoj svrsi stvaranja, — slobodnom i savršenom ujedinjenju sa Stvoriteljem?

Pristaše bi se isključivog asketizma morale sjetiti, da je Savršeni Čovjek proveo samo četrdeset dana u pustinji; promatraoci taborskog svijetla ne bi smjeli zaboraviti, da se je to svijetlo pojavilo samo jedamput u životu Krista, koji je svojim primjerom dokazao, da su molitva i pravo promatranje samo potpora djelatnog života. Ako ta velika Crkva, koja je kroz vijekove samo molila, nije uzalud molila, to se ona mora pokazati kao živa Crkva, koja radi, koja se bori i slavi slavlje. Ali je potrebno, da mi sami to hoćemo. Potrebno nam je prije svega, da spoznamo nedostatnost našeg tradicijonalnog religijoznog ideala, da se iskreno naprežemo, ne bismo li mogli ostvariti savršenije poimanje kršćanstva. Ne radi se o tom, da se u tu svrhu išta pronađe ili išta stvori. Radi se samo o tom, da našoj religiji vratimo njezin katolički ili opći značaj tim, da se priznamo solidarnima sa djelatnim dijelom kršćanskog svijeta, tim za opću djelatnost centralizovanim i organizovanim Zapadom, koji posjeduje sve, što nama nedostaje. Ne traži se od nas, da promijenimo svoju istočnjačku narav, ili da zaniječemo zasebni značaj našeg religijoznog duha. Treba samo da bez okolišanja priznamo ovu posve jednostavnu istinu: to jest, da smo mi, istok, samo jedan dio opće Crkve, i to onaj dio, koji nema svog središta sam u sebi, i dosljedno, da je potrebno, da svoju posebnu i periferičku snagu privežemo uz veliko opće središte, koje je Providnost smjestila na zapadu. Ne radi se o tom, da uništimo svoju religijoznu i mo-

ralnu individualnost, nego da je upotpunimo i damo joj opći i napredan život. Sva se naša zadaća sastoji u tom, da se priznamo, što u istinu jesmo — organički dio velikoga kršćanskog tijela i da utvrdimo našu duhovnu solidarnost sa našom braćom na zapadu. Taj moralni čin, taj čin pravednosti i ljubavi bio bi sam po sebi za nas golemi napredak i neophodan uvjet svakog daljnog napretka.

Sveti Kasijan ne treba da postane drugi čovjek, i da zanemari čistoću svoje neokaljane haljine. On treba samo da prizna, da njegov brat imade neka važna svojstva, koja njemu samome nedostaju, i mjesto da se na tog snažnog radenika ljuti, mora ga otvoreno primiti za druga i za vođu na zemaljskom putu, koji im još valja proputovati.

Glava druga.

Rasprava o smislu bivstvovanja Rusije.

Ali ovdje me prekida dobro poznati glas mojih zemljaka: »Ne govorite nam ni o našim potrebama, ni o našim pogrješkama, a pogotovo ne o našim dužnostima prema tom zapadu, koji se nalazi u propadanju! Vixit. Nama ga ne treba i mi mu ne dugujemo ništa. Imademo kod sebe sve, što nam treba. In (sic) Oriente lux[1]). Pravi predstavnik i konačni proizvod kršćanstva je sveta Rusija. Šta nam je stalo za stari, uvenuli Rim, kad smo mi

[1]) Naslov pjesme, koju je poznati jedan pjesnik posvetio pokojnom Katkovu.

sami Rim budućnosti, treći i zadnji Rim[1])? Istočna je Crkva izvršila svoju zadaću tim, što je ruski puk učinila kršćanskim, taj puk, koji se je poistovjetio sa kršćanstvom, i kojemu pripada čitava budućnost čovječanstva«. Konačna svrha kršćanstva u povijesti i smisao ljudskog roda bi se na taj način sveo na opstanak jednog jedinog naroda. No da prihvatimo ovakovu tvrdnju, trebalo bi najprije formalno zanijekati samu ideju opće Crkve. Predlažu nam, da se povratimo starom židovstvu s tom razlikom, što je izvanredna uloga židovskog naroda u osnovama Providnosti potvrđena riječju Božjom, dok se naprotiv isključnu važnost Rusije može osloniti samo na riječ nekih ruskih publicista, kojih nadahnuće nije ni iz daleka nepogrješivo.

U ostalom, budući da ideje naših usijanih patriota, s obzirom na temelje religijozne vjere, nijesu posve jasne i određene, treba da se postavimo na općenitije tlo i ispitamo njihove tvrdnje s obzirom na čisto naravsko i ljudsko gledište.

Već četrdeset ili pedeset godina ruski patriotizam tvrdoglavo opetuje na sve moguće načine jednu istu frazu: Rusija je velika i imade u svijetu izvršiti uzvišeno poslanje. U čemu zapravo stoji to poslanje i šta treba da radi Rusija, — što treba da mi sami radimo — da ga izvršimo? To ostaje uvijek neodređeno. Ni stari slavofili, ni njihovi sadašnji epigoni, ni sam g. Katkov ne rekoše u toj stvari ništa izrazita.[2])

[1]) Tako su neki grčki i ruski monasi nazvali Moskvu poslije propasti bizantskog carstva.

[2]) Panslavistički političari bi htjeli, da Rusija razori austrijsko carstvo i stvori jednu slavensku konfederaciju. A onda?

Oni govorahu o svijetlu, koje dolazi s istoka, ali se čini, da to svijetlo nije ni najmanje rasvijetlilo njihove duhove i da ne vide jasno. Neka nam dakle bude dozvoljeno da, dajući svaku čast patriotizmu tih uglednih ljudi, jasno postavimo pitanje, koje oni nastoje izbjeći, veliko pitanje narodne svijesti: Koji je smisao bivstvovanja Rusije na svijetu?

Kroz vijekove težila je povijest naše zemlje za jednim samo ciljem: uređenjem velike narodne države. Ujedinjenje Ukrajine i jednog dijela Bijele Rusije sa moskovskom Rusijom pod carem Aleksijem bijaše odlučni čas u tom historičkom djelu, jer to je ujedinjenje dovršilo prepirku o prvenstvu između sjeverne i južne Rusije, između Moskve i Kijeva, i dalo stvarni zamašaj naslovu »car svih Rusija«. Od onog časa nije se više moglo dvojiti o uspjehu teške zadaće, koju preuzeše metropoliti i knezovi moskovski tamo od XIV. vijeka: Stvar je Providnosti, da je baš sin cara Aleksija bio onaj, koji si, prekoračujući djelo svojih predšasnika, odrešito stavlja daljni problem: Šta treba da radi Rusija pošto se je ujedinila i postala moćnom državom? Privremeni odgovor, koji je veliki car dao na to pitanje, glasio je, da Rusija mora poći u školu civilizovanih naroda zapada, da si prisvoji njihovu znanost i njihovu kulturu. To bijaše zaista sve, što smo taj čas trebali. Ali taj je tako jednostavni i jasni odgovor postajao sve više i više nedostatan, već prema tome kako je mlado rusko društvo prelazilo u viši razred evropske škole. Radilo se o tom, da se sazna, šta će ona morati da radi, kad svrši svoje naukovno vrijeme. Reforma je Petra Velikog uvodila Rusiju u evropski arsenal, da je

nauči barafati svim instrumentima civilizacije, ali ta je reforma bila indiferentna za načelo i ideje višega reda, koje određuju primjenu tih instrumenata. Tako nam ona, sve davajući nam sredstva da se učvrstimo, nije objavljivala konačnu svrhu našeg narodnog bistvovanja. Ako smo imali pravo pitati, što ima da radi barbarska Rusija? i ako je Petar dobro odgovorio govoreći: Mora se reformirati i civilizirati, — ne manje imamo pravo pitati: Šta ima da radi Rusija reformirana od Petra Velikog i njegovih nasljednika, koja je svrha današnje Rusije?

Slavofilima pripada zasluga, da su shvatili sav zamašaj ovog problema, premda nijesu mogli ništa učiniti, da ga razriješe. U opreci s tom neodređenom i neplodnom poezijom panslavizma, prozaičniji su patrioti naših dana ustvrdili, da nije neophodno nužno, da narod sam u sebi nosi kakovu određenu ideju i ide za kakvim višim ciljem u čovječanstvu, nego da je potpuno dosta, ako je neovisan, ako imade uredbe prilagođene svom narodnom značaju i dosta snage i sjaja, da u svjetskim odnošajima uspješno brani svoje materijalne interese. Željeti svojoj zemlji sve ovo, raditi na tom da postane bogata i moćna — to je evo dosta za dobrog patriota. To izlazi onamo, da narodi žive od samog kruha, što niti je istinito niti poželjno. Historički su narodi živjeli ne samo sami za se, nego i za čitavo čovječanstvo, otkupljujući besmrtnim djelima pravo da utvrđuju svoju narodnost. To je značajka, koja narodnosti daje odličje velikog plemena; a patriotizam, koji ne razumije njenu cijenu, je patriotizam slabe vrijednosti.

Nitko ne pita, kakvo je istoričko poslanje Ašantijaca ili Eskimljana. Ali kad kršćanska narodnost tako rasprostranjena i brojna kao naša, imajući za sobom tisućgodišnje bivstvovanje, i snabdjevena vanjskim sredstvima nužnim da igra ulogu u općoj historiji, kad dakle ona traži za se čast velike narodnosti i prisvaja si hegemoniju nad narodima istoga plemena i odlučni utjecaj na općenitu politiku, — tada se bez dvojbe mora znati, kakvi su zapravo njeni pravni naslovi za ovakovu historičku ulogu, kakovo načelo, ili kakovu ideju ona donosi svijetu, šta je učinila i šta imade još da učini na dobrobit čitava čovječanstva?

Ali, kažu, odgovoriti na ova pitanja značilo bi unaprijed zahvatati u budućnost. Jest, kad bi se radilo o mladenačkom narodu, o kijevskoj Rusiji svetog Vladimira, ili o moskovskoj Rusiji Ivana Kalite. Ali moderna Rusija, koja se već dvjesta godina pokazuje na pozorištu opće povijesti i koja se je na početku ovog vijeka mjerila sa najvećim dijelom Evrope, — ta Rusija ne smije posvema ne znati, kuda ide, i što kani učiniti. Da ispunjenje našeg historičkog poslanja imade pripadati budućnosti, — s tim smo posve sporazumni; ali je potrebno, da imamo barem neki pojam o toj budućnosti i da se u današnjoj Rusiji nalazi živa klica njezina budućeg udesa.

Malo znade, tko ne zna, što mu je raditi. Naši su preći iz XV. vijeka imali pred očima vrlo tačnu ideju o budućnosti na kojoj su radili — carstvo svih Rusija, a mi, za koje je već ta konačna svrha njihovih napora gotova činjenica, možemo li mi biti manje prosvijetljeni nego li oni obzirom na našu budućnost, možemo li vjerovati, da će biti ostvarena bez nas, izvan naše misli i našeg rada?

Glava treća.

Prava pravovjernost ruskog naroda i nazovi-pravovjernost protukatoličkih teologa.

Izrazito religijozni značaj ruskog naroda, kao i sklonost k mistici, koja se kod nas opaža u filozofiji, književnosti[1]) i umjetnostima, čini se, da pridržaje za Rusiju veliko religijozno poslanje. I naši se patrioti, hoćeš, nećeš, okreću prema religiji, kad se žure protumačiti, u čemu se sastoji najviši poziv naše zemlje ili »ruska ideja«, kako ga danas zovu. Pravoslavlje ili religija grčko-ruske Crkve bi prema njima, u opreci prema ispovijestima zapada, sačinjavala pravi temelj naše narodne biti. Ovdje na prvi korak susrećemo naj-

[1]) Naši su najbolji moderni pisci, popuštajući religijoznom nadahnuću, koje je jače nego njihov estetski poziv, morali napustiti prelsko tlo lijepe knjige, da se sa više ili manje uspjeha pokažu kao moraliste i reformatori, apostoli ili proroci. Prerana smrt Puškinova ne da nam suditi, nije li sklonost k religiji, koju pokazuju njegova najsavršenija djela, bila tako duboka, da vremenom postane njegovom glavnom idejom i da ga prisili ostaviti polje čiste poezije, kao što se dogodilo Gogolju („Dopisivanje s mojim prijateljima"), Dostojevskomu („Piščev dnevnik"), Tolstoju („Ispovijest", „Moja vjera" i t. d.). Čini se, da ruski genij ne nalazi u pjesničkoj proizvodnji svoju konačnu svrhu ni tlo zgodno za utjelovljenje svog ideala, koji je bitno religijozan. Ako je Rusija pozvana, da kaže svijetu svoju riječ, to ta riječ neće odjeknuti iz blistavih krajeva umjetnosti i književnosti, niti sa ponosnih visina filozofije i znanosti, nego sa visokih i poniznih vrhunaca religije. Moji ruski i poljski čitači mogu potanji dokaz za ovu tvrdnju naći u drugom izdanju moga djela „Nacijonalno pitanje u Rusiji", kojega je zadnje poglavlje g. Benoni preveo na poljski i obielodanio u brošuri pod naslovom „Rusija i Evropa".

očevidniji circulus vitiosus. Ako pitamo, koji je smisao historičkog bistvovanja odvojene istočne Crkve, veli nam se: to, da je duhovno stvorila i uzdigla ruski narod. A kad hoćemo znati, koji je smisao bistvovanja tog naroda, odgovaraju: To, da pripada odvojenoj i istočnoj Crkvi. U taj ih klanac tjera teška zadaća, da dobro opredijele, što se razumijeva pod pravoslavljem, koje bi oni htjeli monopolizovati na našu korist. Ta teška zadaća ne postoji za ljude iz naroda, koji su uistinu pravoslavni u dobroj savjesti i u jednostavnosti svoga srca. Ako ih razumljivo pitate o njihovoj religiji, reći će vam, da biti pravoslavnim znači biti krštenim kršćaninom, nositi na prsima križ ili kojugod svetu sliku, klanjati se Kristu, moliti svetu i prečistu Djevicu[1]) i sve svece predočene u slikama i moćima, ne raditi na svetkovine i postiti prema tradicijonalnom redu, poštivati svetu službu biskupâ i svećenika i učestvovati kod svetih sakramenata i službe Božje. To je istinsko pravoslavlje ruskog naroda, a jednako i naše. No nije takovo pravoslavlje naših patriota polemičara. Jasno je, da istinsko pravoslavlje nema u sebi ništa zasebičnog i da ne može na nijedan način sačinjavati kakovo nacijonalno ili lokalno svojstvo, koje bi nas ipak dijelilo od zapadnih naroda; jer veliki dio tih naroda (katolički dio) imade isti religijozni temelj kao i mi. Sve što je sveto i posvećeno za nas, i za njih je. Da pokažem samo jednu bitnu točku: nije samo poštivanje svete Djevice uopće — jedna od značajnih crta katolicizma — običajno u pravoslavnoj Rusiji[1]), nego ima čak i posebnih čudotvornih slika, koje zajednički poštivaju i rimokatolici i pravoslavni Rusi (na primjer sveta Djevica čenstohovska u Poljskoj). Ako je u istinu pobožnost značajka, kojom se odlikuje naš narodni duh, tad nas činjenica, da su nam glavni znakovi te pobožnosti zajednički sa zapadnjacima, sili da priznamo našu solidarnost s njima u onom, što smatramo najbitnijim. Što se tiče duboke protivnosti, koju prema djelatnoj religiji zapadnjaka ukazuje kontemplativna pobožnost istoka, to ta protivnost, budući da je subjektivna i čisto ljudska, ne može da upliva na božanske predmete naše vjere i našega bogoštovlja, i ne samo da je daleko od toga da bude povodom razdvojenja, nego bi baš naprotiv morala oba velika dijela kršćanskog svijeta nukati na tješnje ujedinjenje, u kojem bi se mogli međusobno nadopunjavati.

[1]) „Prečista" (prečistaja) ili „sva neokaljana" („vseneporočnaja") jesu konstantni pridjevci, dodavani imenu svete Djevice u našim liturgičkim knjigama, prevedeni iz grčkog παντάμωμος i drugih analognih riječi.

No pod uplivom zlog principa, koji neprestano radi ovdje na zemlji, ljudi su izrabili razliku, da iz nje načine razdvojenje. I u času, kad je Rusija primala krst od Carigrada, Grci su, premda formalno još u zajednici s Rimom, poslije privremenog raskola Fotijeva[2])

[1]) Ne isključujem iz te kvalifikacije niti „starovjerce" u pravom smislu riječi, jer se njihove razlike od državne Crkve ne odnose na pravi predmet religije.

[2]) Konačni prelom, koji je uslijedio istom kasnije, god. 1054., bijaše jedan jednostavni čin bez ikakve legalne i obvezatne sankcije, jer anatema legata pape Leona IX. nije bila upravljena protiv istočne Crkve, nego jedino protiv osobe patrijarhe Mihajla Cerularija i protiv „pristaša njegove ludosti" (da pravo kažemo, dosta očite ludosti); a istočna Crkva sa svoje strane nije nikad mogla da sakupi jedan ekumenski sabor, koji je, čak i prema mišljenju naših bogoslovaca, jedino kompetentno sudište za riešavanje naših raspra sa papinstvom.

već bili čvrsto prožeti nacijonalnim partikularizmom, što ga je još uvećavalo hijeraričko natjecanje, politika carevâ i školska prepirka. Tako je došlo, da je ruski narod u osobi svetoga Vladimira kupio evanđeoski biser sav pokriven bizantskom prašinom. Srčika se naroda nije zanimala za častohleplje i mržnje klera, nije ništa shvaćala u teološkim fikcijama, koje bijahu plod tih mržnja. Srčika je narode primila i sačuvala bit pravoslavnog kršćanstva u svoj njegovoj čistoći i jednostavnosti, to jest vjeru i religijozni život koji je ravnan milošću Božjom i koji se očituje u djelima pobožnosti i ljubavi. Ali kler (koji se ispočetka uzimao između Grka) i crkvena škola prihvatiše kobni slijed raznih Fotija i Cerularija kao integralni dio prave religije. To nazovi-pravoslavlje naše teološke škole, koje nema ništa zajedničkog sa vjerom opće Crkve ni sa pobožnošću ruskog naroda, ne sadržava nijednog pozitivnog elementa: sve su to tek samovoljne negacije proizvedene i podržavane polemikama ljudi, koji si unaprijed odabraše stajališta.

»Bog Sin u božanskom redu ne učestvuje kod izlaženja od Duha Svetoga«.

»Sveta Djevica nije bila bezgrješna od prvog časa svog bistvovanja«.[1])

»Prvenstvo jurizdikcije ne pripada rimskoj stolici i papa nema dogmatskog dostojanstva kao pastir i učitelj opće Crkve«.

[1]) Tako se ti slijepi bogoslovi usuđuju nijekati očevidnu vjeru istočne Crkve, tako grčke, kako ruske, koja neprestano objavljuje, da je sveta Djevica sva bezgrješna, odlično bezgrješna.

To su poglaviti prigovori, koje ćemo ispitivati na drugom mjestu. Ovdje je dosta ustanoviti, da te tvrdnje nijesu dobile nikakve vjerske sankcije i da se ne upiru o nikakav crkveni ugled priznat kao nepogrješiv i obvezatan za sve pravoslavne. Nijedan ekumenski koncil nije osudio, što više ni sudio katoličke nauke, koje naši polemičari anatematizuju; i kad nam se pokazuje ta nova vrsta negativne teologije kao prava nauka opće Crkve, ne možemo da u tom ne vidimo prekomjerno častohleplje, koje proistječe iz neznanja ili zle namjere. S druge je opet strane očevidno, da to lažno pravoslavlje, baš kao ni istinito, ne bi moglo služiti kao pozitivan temelj »ruskoj ideji«. Pokušajmo doista, da uvrstimo stvarne veličine mjesto te algebarske nepoznanice »pravoslavlja«, o kojoj neprestano i sa strančarskim entuzijazmom viče tobožnja patriotska štampa. Idealna je bit Rusije po vama pravoslavlje, a to se pravoslavlje, koje vi stavljate osobito u protimbu sa katolicizmom, za vas dade svesti na razliku među obim religijama. Zaista religijozni temelj, koji nam je sa zapadnjacima zajednički, čini se, da za vas ima samo malenu vrijednost; vama baš razlike najviše leže na srcu. Dobro dakle! metnite te određene razlike na mjesto neodređenog izraza »pravoslavlje« i izjavite otvoreno, da religijozna ideja Rusije sastoji u nijekanju onog »Filioque«, Bezgrješnog Začeća, papine vlasti. Ova vam je zadnja točka osobito važna. Ostale su — to vi dobro znate — tek izlika, a neprijatelj vam je Vrhovni Pastir. Čitavo vaše »pravoslavlje«, čitava vaša »ruska ideja« tek je nacijonalni prosvjed protiv opće vlasti papine. No u ime čega? Ovdje počinje uistinu teška

zadaća vaše situacije. Ta bi protestantska mržnja protiv prvenstva papina, da govorimo duhu i srcu, morala biti opravdana kakvim velikim pozitivnim načelom. Mjesto teokratskog oblika vlasti, koji pobijate, trebalo bi da postavite drugi bolji oblik. A upravo to vam je nemoguće učiniti. Kakovu vrstu crkvenog ustava imate, da njim okoristite zapadne narode? Zar ćete im nagoviještati koncilsku vlast, govoriti im o općim crkvenim saborima?! Medice, cura te ipsum! Liječniče, izliječi najprije sam sebe! Zašto nije istok postavio nijednog pravog općeg crkvenog sabora protiv Tridentskoga ili Vatikanskoga? Odakle dolazi ta nemoćna šutnja istine pred zabludom, koja se svečano utvrđuje? Otkad su čuvari pravoslavlja postali kukavni psi, koji znadu lajati samo iza zida? Doista, dok veliki crkveni sabori i nadalje zauzimaju znatno mjesto u nauci i životu katolicizma, dotle je kršćanski istok lišen već tisuću godina toga znamenitog očitovanja opće Crkve, a naši najbolji bogoslovi (na primjer Filaret moskovski) i sami priznaju, da je u istočnoj Crkvi opći crkveni sabor tako dugo nemoguć, dok ostaje razdvojena od zapada. No našima se tobožnjim pravoslavnima čini lako staviti protiv pravih crkvenih sabora katoličke Crkve jedan nemogući sabor i braniti svoju stvar oružjem, koje su izgubili, i pod barjakom, koji im je otet.

Papinstvo je, pozitivan princip, stvarna ustanova, i ako istočni kršćani misle, da je taj princip kriv, tad je na njima, da ostvare poželjnu organizaciju Crkve. Mjesto toga nas upućuju na arheološke uspomene i priznaju se u isti mah nemoćni, da ovima dadu praktični zamašaj. I ne idu bez razloga naši protukatolici

tako daleko tražiti uporište za svoju tezu. Zar bi se oni doista usudili izvrgnuti se ruglu čitava svijeta proglašujući petrogradsku sinodu ili carigradsku patrijaršiju pravim predstavnicima opće Crkve? Ali kako mogu govoriti, da je potrebno sada, kada je već kasno, obratiti se na opće crkvene sabore, ako su prisiljeni priznati, da ovi nijesu više mogući? To je tek jedan isprazni napor, koji potpuno pokazuje slabu stranu tog protukatoličkog pravoslavlja. Ako normalna organizacija opće Crkve i pravi oblik njene vlade stoji do općih crkvenih sabora, tad je očito da pravoslavni istok, sudbonosno lišen toga tako potrebnog organa crkvenog života, više nema ni pravog ustava ni pravilne crkvene vlade. Kroz prva tri stoljeća kršćanstva nije Crkva, utvrđivana krvlju mučeničkom, sazivala općih koncila, jer ih nije trebala; današnja istočna Crkva, paralizovana i raskomadana, ne može to učiniti, sve ako i osjeća nuždu. To nas stavlja pred slijedeću alternativu: ili se složiti s nekim sektarima, koji su se tako daleko zaletjeli te tvrde, da je Crkva od nekog vremena izgubila svoj božanski značaj i da stvarno više ne postoji na zemlji, ili opet, da izbjegnemo tako pogibeljnom zaključku, priznati, da opća Crkva, pošto na istoku nema organa vlade ni predstavništva, posjeduje ove u svom zapadnom dijelu. To bi značilo priznati historičku istinu, koju u naše vrijeme priznaju i sami protestanti, to jest: današnje papinstvo nije svojevoljna otimačina, nego zakoniti razvoj načelâ, koja bijahu u očevidnoj djelatnosti prije razdvojenja Crkve, i protiv kojih ta Crkva nije nikad prosvjedovala. No ako papinstvo priznamo kao zakonitu uredbu, što da učinimo

sa »ruskom idejom« i sa privilegijem nacijonalnog pravoslavlja? Budući da se naša religijozna budućnost ne može uprijeti o službenu Crkvu, ne bismo li joj mogli naći dublje temelje u samom ruskom narodu?

Glava četvrta.

Ruski starovjerci. — Relativna istina raskola. — Metropolit Filaret moskovski i njegova ideja o općoj Crkvi.

Kad netko hoće, da od pravoslavlja učini nacijonalnu rusku ideju, onda logički mora da traži pravi izražaj te ideje među našim domaćim sektarima, a ne u području službene Crkve, koja je po postanku grčka i na njemačku organizovana od Petra Velikoga. Lišeno svakog određenog načela i svake praktične neovisnosti ovo »ministarstvo duhovnih poslova pravoslavne vjeroispovijesti« ne radi ništa drugo, nego tek na novo stvara bizantski klerikalizam umjeren dobroćudnošću i nehajem naše rase te njemačkim birokratizmom naše uprave. Pustivši po strani zasebne uzroke, koji su proizveli raskol[1]) i koji imadu samo historičku znamenitost, možemo bez straha pred zabludom ustvrditi, da je trajni smisao bistvovanja te nacijonalne shizme očevidni nedostatak ruske crkvene vlasti, spojen sa prekomjernim častohlepljem. Skučena bez zaštite pod

[1]) Raskol, kao ime roda, upotrebljava se kod nas, da se osobito označe oni odmetnici, koji se odijeliše od službene Crkve zbog obrednih raspri. Nazivaju se također i starovjercima. Razdvojenje se izvršilo god. 1666. i 1667. Tom zgodom je crkveni sabor, sazvan u Moskvu, izopćio pristaše starih obreda.

svjetovnu vlast i lišena svake unutrašnje snage, ova crkva, »uspostavljena« po caru, uza sve to jednako zlorabi hijerarhičko načelo, prisvajajući si bezuvjetnu vlast nad pukom, koja po pravu pripada jedino općoj Crkvi, neovisnoj i osnovanoj od Krista. Ispraznost tog častohleplja, većma osjećana nego upoznata, natjerala je jedan dio naših starovjeraca na neplodne pokušaje, da urede rusku pravoslavnu crkvu neovisno od države, dok je drugi brojniji dio jednostavno proglasio, da je prave Crkve tamo od god. 1666. posvema nestalo sa svijeta i da mi živimo pod duhovnom vladom Antikrista, koji stoluje u Petrogradu. Vidimo razlog, radi kojeg se pristaše »ruske ideje« tako dobro čuvaju istraživati raskol i u njem tražiti tu zagonetnu ideju. Nauka, koja proglašuje, da se ruska monarhija i Crkva nalaze pod apsolutnom vlašću Antikristovom i koja do konca svijeta odgađa svaku nadu u bolje stanje prilika, takova je nauka očito slabo povoljna pretjeranom patriotizmu, koji Rusiju, takovu kakova jest, prikazuje kao drugi Izrael i izabrani narod budućnosti. Nije ipak bez koristi naglasiti, da su baš ovi, koji bi htjeli Rusiji nametnuti zasebno religijozno poslanje (slavofili), prisiljeni hotice ili nehotice mimoići jedini historički pojav, u kojem se je religijozni duh ruskog naroda očitovao izvjesnom originalnošću. S druge strane nekoji krugovi naših liberalaca i radikalaca »zapadnjaka«[1]) rado prihvaćaju pod svoju zaštitu naš nacijonalni protestantizam, unatoč njegovih barbarskih oblika, i misle da u njemu vide

[1]) To je ime (u ruskom jeziku: zapadniki), koje se daje liberalnoj stranci, protivnoj slavofilima i odanoj principima evropske civilizacije.

misao bolje budućnosti za ruski narod. Mi pak, budući da nemamo nikakva razloga ni da umanjujemo ni da uvećavamo taj značajni pojav naše vjerske historije, možemo ga mnogo objektivnije prosuđivati. Nije nam nepoznato, da su na raskol u početku imali velik utjecaj najdublje neznanje, ultrademokratske težnje i buntovni duh. Mi dakle u njemu ne tražimo nikakove više istine, nikakova pozitivnog religijoznog ideala. A ipak moramo ustanoviti, da se je, uza sve to, jedna iskra svete vatre našla u tome grubom, da, čak apsurdnom gibanju pučkih strasti. Bilo je u njemu raspaljene žeđe za religijoznom istinom, krute potrebe jedne prave i žive Crkve. Naš nacijonalni protestantizam upravlja svoje udarce protiv djelomičnoga i nesavršenog očitovanja crkvene vlasti, a ne protiv načela vidljive Crkve. Čak i za najpretjeranije je naše starovjerce jedna realna i organizovana Crkva tako neophodno nužna, da misle, da su već pod vlašću Antikristovom, ako nje nemaju. Ostavivši po strani neznanje, koje ih nuka, da Rusiju drže cijelim svijetom, nalazimo na dnu svih tih čudnih zabluda ideju ili postulat Crkve neovisne o državi i tijesno spojene s čitavim socijalnim i privatnim životom naroda, Crkve slobodne, moćne i žive. A ako naši starovjerci, videći službenu Crkvu — rusku i grčku — bez neovisnosti i bez životne snage, izjavljuju da ona nije prava Crkva Kristova, tad su na posvema krivom putu.

Negativna istina raskola ostaje nepokolebiva. Ni krvavi progoni prošlih vijekova, ni moderno birokratsko ugnjetavanje, ni službena polemika našeg klera, nijesu mogli oboriti ove nepobitne tvrdnje: U Crkvi grčko-ruskoj ne postoji vlada u istinu duhovna.

Ali istina se našeg nacijonalnog protestantizma ne proteže dalje. Čim starovjerci napuste jednostavnu negaciju i pokušaju otvoriti makar kakav izlaz svojim religijoznim potrebama i ostvariti svoj crkveni ideal, odmah padaju u očevidne protivnosti i apsurdnosti i tim pokazuju protivnicima svoje slabe strane. Ovima je lako dokazati protiv popovaca[1]), da religijozno društvo, koje je kroz vijekove bilo lišeno episkopata i koje je ovu ustanovu djelomično uspostavilo samo pomoću protukanoničkoga postupka, ne može biti autentični nastavak stare Crkve i jedini čuvar pravoslavne predaje. Nije manje lako protiv bespopovaca[2]) utvrditi, da vlast Antikristova ne može imati neograničeno trajanje i da bi ovi starovjerci, ako hoće biti dosljedni, morali nijekati ne samo sadašnju Crkvu, nego također i negdašnju, koja je prema njihovu mišljenju uništena u godini spasa 1666.; jer Crkva, koju su mogla nadvladati vrata paklena, nije mogla biti prava Crkva Kristova.

Kao historička činjenica raskol sa bezbrojnim svojim mučenicima svjedoči — i u tom je njegova velika znamenitost — dubinu religijoznoga osjećaja u ruskom narodu, živo zanimanje, koje mu udahnjuje teokratska ideja Crkve. Ako i jest s jedne strane velika sreća, da je većina pučanstva ostala vjerna službenoj Crkvi, koja

[1]) Popovci, umjerena stranka, koja je nezakonitim putem došla u posjed svećeništva, a poslije god. 1848. čak i biskupstva (ovo imade svoje središte u Beloj Krynici (Fontana-Alba) u Austriji).

[2]) Radikalna stranka, koja misli, da je god. 1666. posvema nestalo sv. reda i svih drugih sakramenata osim krsta.

je, uza sve to što nema zakonite crkvene vlasti[1]), sačuvala apostolsko nasljedstvo i valjanost sakramenata, ipak bi s druge bilo žalosno, kad bi se čitav ruski narod zadovoljio s tom službenom Crkvom, kakova bila da bila: to bi posve sigurno dokazivalo, da se nema nadati nikakvoj religijoznoj budućnosti. Žestoko i postojano prosvjedovanje onih milijuna seljaka upućuje nas, da predviđamo preporođenje našeg crkvenog života. Ali bitno negativni značaj tog religijoznog pokreta jest dostatan dokaz, da ruski narod, kao ni svaka druga ljudska vlast prepuštena svojim vlastitim sredstvima, nije sposoban, da ostvari svoj vrhovni ideal. Sve te težnje i sva ta nastojanja oko jedne istinite Crkve pokazuju samo p a s i v n u religijoznu sposobnost, kojoj je, da se zazbilja ostvari u jednom određenom organičkom obliku, potreban čin moralnog preporođenja. što dolazi s veće visine nego li je čisto narodni i pučki elemenat.

Ako je službena crkva, upravljana građanskim činovnikom, tek jedna državna ustanova, jedna drugotna grana birokratske uprave — to bi i Crkva, za kojom sanjare naši disidenti, bila najviše jedna nacijonalna i demokratska Crkva. Ideja opće Crkve je ono što nedostaje jednoj i drugoj stranci. Članak vjerovanja, koji se tiče Crkve j e d n e, svete, k a t o l i č k e i apostolske, premda se pjeva kod svake mise i izgovara kod svakoga krštenja, ostaje mrtvo slovo jednako za starovjerce, kao

[1]) Imenovanje svih naših biskupa obavlja se putem, koji je bezuvjetno osudio i zabranio treći kanon sedmog općeg crkvenog sabora, — kanon, koji ni s gledišta same naše crkve nije nikad mogao biti dokinut (jer nije bilo za to kasnijega općeg crkvenog sabora). Mi ćemo se na ovaj predmet još povratiti.

i za »gospodujuću Crkvu«. Onim prvima Crkva znači ruski narod — u svojoj cjelini sve do vremenâ patrijarhe Nikona, a iza njega u onom svom dijelu, koji je ostao vjeran starom narodnom obredu. Što se tiče bogoslovaca službene crkve, njihove su ideje o tom predmetu jednako neodređene kao i protuslovne. No ono, što se nalazi u svim njihovim različnostima, ono, što im je uza sve opreke zajedničko, jest nedostatak pozitivne vjere u opću Crkvu. Da se zaustavimo samo kod jednoga pisca, koji vrijedi za više njih, donosimo teoriju Crkve, koju je izložio sposobni Filaret, metropolit moskovski u jednom od svojih najznatnijih djela[1]).

— Prava kršćanska Crkva obuhvata sve zasebne crkve, koje ispovijedaju Isusa Krista, »koji je došao u tijelu«. N a u k a svih ovih religijoznih društava jest u svom bistvu ista božanska i s t i n a; ali ona može biti pomiješana sa ljudskim mnijenjem i bludnjama. Odatle vidimo u n a u č a v a n j u ovih zasebičnih crkava razlike u većoj ili manjoj čistoći nauke. Nauka je istočne crkve čišća nego druge, šta više može se smatrati kao posve čista, jer ona s božanskom istinom ne združuje nikakovo ljudsko mnijenje. Ali pošto si uostalom svaka religijozna zajednica jednako prisvaja savršenu čistoću vjere i nauke, nije zgodno, da sudimo druge, nego valja konačni sud ostaviti Duhu Božjemu, koji upravlja crkvama.

Takovo je mišljenje metropolita Filareta, i najbolji dio ruskog klera misli kao on. Ono, što je kod ovakog promatranja široko i popustljivo, ne može pokriti njegovih bitnih pogrješaka. Načelo crkvenog jedinstva i

[1]) „Razgovori između istraživaoca i jednoga, koji je uvjeren o pravoslavlju istočne Crkve“. Petrograd 1815.

općenosti spojeno je ovdje samo sa zajedničkim temeljem kršćanske vjere (sa dogmom utjelovljenja). Ali ova zaista temeljna vjera u Isusa Krista, Boga-Čovjeka, nije promatrana kao živa i plodna klica daljnoga razvoja: moskovski bogoslov hoće da u njoj vidi konačno jedinstvo kršćanskog svijeta, i jedino, koje on drži potrebnim. On se zadovoljava tim, da ostavlja po strani sadašnje razlike u kršćanskoj vjeri, i izjavljuje se sporazumnim sa čisto teoretskim jedinstvom, koje na taj način dobiva. To je jedinstvo široke, ali prazne ravnodušnosti, koja ne pretpostavlja nikakav organični vez i ne zahtijeva nikakvo efektivno zajedništvo među zasebičnim crkvama. Opća je Crkva svedena na biće, koje postoji samo u umu. Dijelovi su realni, a cjelina je samo subjektivna apstrakcija. Ako nije uvijek bilo tako, ako je Crkva u svojoj cjelini nekad bila živo tijelo, to je danas ovo tijelo plijen smrti i raspadanja: danas se još očituje samo bistvovanje odvojenih dijelova, dok je njihova supstancijalnog jedinstva nestalo u krajevima nevidljivoga svijeta.

A ta ideja mrtve Crkve nije samo izvod, za koji nam se čini, da je implicite sadržan u tezama našeg slavnog bogoslovca: on se je pobrinuo, da nam opiše opću Crkvu, kako je on shvaćaše, u slici neživog tijela, složenu od heterogenih i neujedinjenih dijelova. Obuzelo ga je doista nadahnuće, da na Crkvu Kristovu i na baze njezina historičkog života primijeni viđenje velikog kumira, koje se pripovijeda u knjizi Danijelovoj. Zlatna glava kumirova — to je primitivna kršćanska Crkva; srebrena prsa i ruke — to je »Crkva, koja se jača i širi« (doba mučenikâ); mjedeni trbuh — to

je »Crkva u obilju« (triumf kršćanstva, doba velikih učitelja). Konačno je današnja Crkva — Crkva razdijeljena i raskomadana, prikazana u dvjema nogama sa prstima, gdje je ilovača rukom ljudskom pomiješana sa željezom. Tko hoće da ozbiljno uzme ovaj mračni simbol, mora zanijekati, da je Crkva Božja osnovana na vijeke vijekova, da je ona Crkva jedna, nepogrješiva i nepokolebiva Auktor je to doskora opazio i u kasnijim izdanjima svoga djela izostavio je čitavu ovu alegoriju, ali nije našao ništa, čim bi je nadomjestio. U ostalom, ako ograničimo primjenu ove slike na službenu grčko-rusku crkvu, moramo priznati, da odličnom predstavniku te institucije nije nedostajalo ni duha ni nepristranosti. Željezo i ilovača pomiješana rukom ljudi — silovitost i slabost i umjetno jedinstvo, koje čeka prvi udarac, da se raspadne u prah — bolje se ne može ocrtati savremeno stanje našega crkvenog stroja.

Glava peta.

Ruski slavofili i njihove ideje o Crkvi. Kritičke opaske.

Metropolit Filaret razotkrio je i nehotice realno stanje odijeljene istočne crkve. Slavofili htjedoše tu golotinju pokriti prozirnim velom idealističke teorije o Crkvi, »koja je u svojem slobodnom i živom jedinstvu osnovana na milosti Božjoj i kršćanskoj ljubavi«. Kao općenita ideja Crkve, promatrane u koliko je moralni organizam, nauka je slavofila posve istinita, te njima pripada velika zasluga, da su u načelu naglasili bitno i nerazdjeljivo jedinstvo toga organizma, koje je bilo

tako nepoznato našim službenim bogoslovima i našim starovjercima. U ostalom će oni, koji misle, da slavofili, izlažući pozitivnu ideju opće Crkve, previše ostaju u nečemu neodređenom i u općenitostima, naći ovu istu ideju Crkve mnogo opširnije i jasnije razvijenu kod nekih katoličkih pisaca, pogotovo kod glasovitog Moehlera u njegovu krasnom djelu Die Symbolik der Christlichen Kirche[1]).

»Crkva je jedna:« to je naslov, koji je Homjakov (poglavica slavofilskog kluba u Rusiji) dao dogmatičkom djelcu, koje, i ako je samo po sebi neznatno, opet zaslužuje, da na nj obratimo pažnju, jer je sa strane slavofila jedini pokušaj da se jasnije odrede i u sustav svedu njihove teološke ideje. Jedinstvo Crkve je određeno jedinstvom milosti Božje, koja, da uzmogne ljude proniknuti i preobraziti ih u Crkvu Božju, zahtijeva od njih vjernost zajedničkoj predaji, bratsku vjernost i slobodno suglasje pojedinačkih savjesti, koje je konačno jamstvo za istinitost njihove vjere. Ovu posljednju točku slavofili osobito naglašuju, definujući pravu Crkvu kao dobrovoljnu i unutarnju sintezu jedinstva i slobode u ljubavi.

Može li se naći prigovora ovakvom idealu? Koji bi rimski katolik, kad bi mu tko pokazao, kako je čitavo ljudstvo ili znatan dio ljudstva proniknut ljubavlju prema Bogu i ljubavlju prema bližnjemu i kako je trajno ovakovo slobodno i posve unutarnje

[1]) To djelo hvali i često navada u svome djelu Praelectiones theologicae službeni dogmatičar latinske Crkve, pokojni otac Perrone (profesor na Collegium Romanum i član Družbe Isusove).

ujedinjenje, — koji bi, velim, katolik takovu društvu htio nametnuti vanjski i obvezatni ugled javne crkvene vlasti? Ima li gdjegod takovih papista, koji misle, da je serafinima i kerubinima potreban papa, da ih upravlja? A s druge strane, gdje je protestanat, koji bi, videći konačnu istinu doista stečenu »savršenstvom ljubavi«, zahtijevao još upotrebu slobodnog ispitivanja?

Savršeno slobodno i unutarnje ujedinjenje ljudi sa Božanstvom i među sobom — sačinjava konačnu svrhu, luku, u koju plovimo. Naša zapadna braća ne slažu se među sobom s obzirom na najbolja sredstva, da to postignemo. Katolici misle, da je sigurnije putovati preko mora zajedno u jednoj velikoj prokušanoj lađi, koju je sagradio znamenit majstor, kojom ravna spretan krmilar i koja je opskrbljena svim, što je za putovanje potrebno. Protestanti naprotiv tvrde, da si svaki mora po volji napraviti čamčić, kako bi mogao ploviti sa više slobode. O ovom se zadnjem mišljenju, kolikogod je pogrješno, ipak dade raspravljati. No što bi se moglo poduzeti proti ovih tobožnjih pravoslavnih, prema kojima pravo sredstvo da dođeš u luku sastoji u tom, te si utvaraš, da si već ondje? Po tom oni drže, da su iznad zapadnih zajednica, koje, da pravo kažemo, nijesu nikad ni pomislile, da bi se tako veliko religijozno pitanje moglo tako lako riješiti.

Makar je Crkva jedna i nerazdjeljiva, može ona ipak imati različitih oblasti, koje se ne smiju dijeliti, nego se moraju točno razlikovati, bez česa nećemo nikad uspjeti da shvatimo što u prošlosti i sadašnjosti, niti da učinimo što za religijoznu budućnost ljudstva. Apsolutno savršenstvo može pripadati samo gornjem dijelu

Crkve, koji si je već prisvojio i konačno asimilovao puninu Božje milosti (triumfirajuća Crkva ili kraljevstvo slave). Između ove božanske sfere i čisto zemaljskih elemenata vidljivoga čovječanstva postoji božansko-ljudski organizam Crkve, nevidljive u svojoj tajanstvenoj moći, vidljive u svojim sadanjim očitovanjima, koja jednako učestvuje na nebeskoj savršenosti i na prilikama zemaljskog bistvovanja. To je Crkva u pravom smislu riječi i ona nas zanima. Ona nije savršena u apsolutnom smislu, ali ona mora posjedovati sva potrebna sredstva, da može sigurno napredovati prema vrhovnom idealu — savršenom ujedinjenju svega stvorenja u Bogu — kroz bezbrojne poteškoće i zapreke, kroz borbe, napasti i ljudske slaboće.

Ovdje dolje Crkva nema savršenog jedinstva kraljevstva nebeskog, ali ipak mora imati stanovito realno jedinstvo, vez u isti mah organički i duhovni, koji je određuje kao j e d n u ustanovu, kao živo tijelo i kao moralnu individualnost. Iako ona ne obuhvata zazbilja i stvarno čitav ljudski rod, ona je ipak o p ć a u toliko, u koliko ne može biti isključivo spojena sa jednom narodnošću ili sa jednom grupom narodnosti makar kojom, nego mora imati međunarodno središte, da se može širiti po čitavu svijetu. Zemaljska Crkva, koja je osnovana na božanskoj objavi i čuva zalog vjere, nema zato apsolutnog i neposrednog spoznavanja svih istina; ali ona je n e p o g r j e š i v a, to jest ona se ne može prevariti, kad u danoj zgodi određuje ovu ili onu vjersku ili moralnu istinu, koju nužno mora poznavati explicite. Zemaljska Crkva nije apsolutno slobodna, budući da je podložna prilikama ograničenog bistvovanja, ali ona

mora da ima dosta neovisnosti, kako bi se mogla neprestano i djelatno boriti protiv neprijateljskih moći, te ne dozvoli vratima paklenim, da je nadvladaju.

Takova je istinita Crkva na zemlji, Crkva, koja je, premda nesavršena u svojim ljudskim elementima, primila od Boga pravo, vlast i sva potrebna sredstva, da u z d i ž e ljudstvo i u p r a v l j a ga prema njegovoj posljednjoj svrsi. Kad ne bi bila jedna i opća, tad ne bi mogla služiti kao temelj pozitivnom jedinstvu svih naroda — a u tom je baš njezina glavna zadaća. Da nije nepogrješiva, ne bi mogla voditi ljudstvo pravim putem, bila bi kao slijepac koji vodi slijepca. I konačno, kad ne bi bila neovisna, ne bi mogla ispunjavati nijednu od svojih socijalnih funkcija i postavši oruđem svjetovnih vlasti, u svom bi poslanju posvema zatajila.

Bitne su i neophodne značajke prave Crkve, kako se čini, dosta jasne i određene. A ipak naši novi pravoslavni nakon što su u svojim maglovitim razmišljanjima pomiješali stranu božansku i stranu zemaljsku Crkve, ne nalaze nikakve poteškoće, kad poistovjećuju taj pobrkani ideal sa sadašnjom istočnom crkvom, crkvom grčko-ruskom takovom, kakovu je vidimo... Oni je proglašuju jednom i jedinom Crkvom Božjom, pravom općom Crkvom, a u svim drugim zajednicama gledaju protukršćanska udruženja. Tako slavofili, sve ako i prihvaćaju u n a č e l u ideju opće Crkve, niječu je u z b i l j i i svode kršćansku općenost na jednu zasebičnu crkvu, koja je uistinu veoma daleko od toga, da odgovara idealu, koji oni sami ispovijedaju. Prava je Crkva prema njihovu mišljenju »organička sinteza slobode i jedinstva u ljubavi«, a ovu sintezu zar treba da tražimo

u grčko-ruskoj Crkvi? Nastojmo ostati ozbiljni i promotrimo, što je na stvari.

Glava šesta.

Sloboda religiozna i sloboda crkvena.

Na području religije mogu se pod slobodom razumijevati dvije vrlo različne stvari: 1° neovisnost crkvenoga tijela (jednako klera kao i vjernikâ) u odnosu prema vanjskoj vlasti države; 2° neovisnost pojedinaca u stvari religije, to jest svakomu priznato pravo da otvoreno pripada ovoj ili onoj zajednici, da slobodno prelazi iz jedne od njih na drugu, ili da ne pripada nijednoj i da nekažnjeno ispovijeda kojugod hoće vjeru i kojegod hoće religiozne ideje, tako pozitivne kako negativne.[1]) Da izbjegnemo svakoj nejasnosti, nazivat ćemo ovu prvu — slobodom crkvenom, a onu drugu slobodom religijoznom.[2]) Svaka Crkva zahtijeva izvjesni skup zajedničkih vjerovanja, i tkogod tih nema, ne može u zajednici uživati ista prava, koja uživaju vjernici. Pravo postupati svim duhovnim sredstvima protiv nevjernih članova i konačno ih isključiti iz zajednice, jest jedan od bitnih

[1]) Nije potrebno, da ovdje govorimo o trećoj vrsti slobode, o slobodi raznih vjeroispovijesti priznatih po državi. Izvjesna sloboda vjeroispovijesti (u njihovu status quo) nužna je zbog same naravi stvari u carstvu, koje, kao Rusija, broji više od trideset milijuna podanika, koji ne pripadaju gospodujućoj Crkvi.

[2]) Izrazi, koji se upotrebljavaju u ovom posljednjem smislu — sloboda savjesti i sloboda ispovijesti, morali bi se zabaciti kao nezgodni: savjest je vazda slobodna, i nitko ne može zapriječiti mučeniku, da ispovijeda svoju vjeru.

atributa slobode crkvene. Sloboda pak religiozna ulazi u područje, koje je Crkvi vlastito, samo neizravnim načinom: jedino svjetovna vlast države može izravno dopustiti ili ograničiti svojim podanicima pravo ispovijedati ono, što u stvari religije vjeruje. Crkva može imati samo moralni utjecaj i njime poticati državu, da bude više ili manje snošljiva. Nikad nije nijedna Crkva gledala ravnodušnim okom širenje tuđeg vjerovanja, koje prijeti, da će joj oteti njezine vjernike. Ali radi se o tom, da znamo, kakvo mora oružje upotrebljavati za pobijanje svojih neprijatelja: mora li se ona ograničiti na duhovna sredstva nagovaranja ili smije li se uteći državi i okoristiti se materijalnim oružjem — silom i progonima? Ova se dva načina borbe protiv neprijateljâ Crkve ne isključuju bezuvjetno. Može se razlikovati (ako su pri ruci sposobnosti za to potrebne) intelektualna zabluda od zle volje i raditi nagovaranjem protiv prve, a braniti se od druge oduzimajući joj sredstva, s kojima škodi.[1]) No imade jedna bezuvjetno nužna pogodba, da duhovna borba bude moguća: to jest, da sama Crkva bude u posjedu slobode crkvene, da ne bude podložna državi. Kome su ruke svezane, ne može se braniti vlastitim sredstvima, nego je prisiljen da se oslanja na pomoć drugih. Državna Crkva, koja je posvema podređena svjetovnoj vlasti i koja je u svom opstanku ovisna samo o njezinoj milosti, odrekla se je svoje duhovne moći i može se tek materijalnim oružjem uspješno braniti.[2])

[1]) Ovo razlikovanje dopuštamo u načelu (in abstracto), ali ga ni iz daleka ne preporučujemo kao praktično pravilo.

[2]) Sa mnogo naivnosti priznaju to i sami naši crkveni pisci. Tako na primjer u nizu članaka u Pravoslavnoj reviji

U prijašnjim je vijekovima rimokatolička Crkva (koja je uvijek imala slobodu crkvenu i koja nikad nije bila državna crkva), uza sve to što se je borila protiv svojih neprijatelja duhovnim oružjem naučavanja i propovijedanja, ovlašćivala katoličke države, da se svjetovnim mačem stave u službu religijoznog jedinstva. Danas više nema katoličkih država; država je na zapadu bezbožna, a rimska Crkva i dalje bistvuje i napreduje upirući se jedino na mač duhovni, na moralni ugled i slobodno propovijedanje svojih načela. No kako bi hijerarhija, koja se je predala svjetovnoj vlasti i tim dokazala, da joj nedostaje unutrašnja snaga, kako bi mogla imati moralni ugled, kojeg se je odrekla? Naše je sadašnje crkveno uređenje prihvatilo isključivo interese države, zato da od nje dobije jamstvo za svoje bistvovanje, kojemu su zaprijetili starovjerci. Gdje je svrha čisto materijalna, tamo ni sredstva ne mogu biti drukčija. Prisilne i nasilne mjere naznačene u kaznenom zakoniku carstva — to je zapravo jedino obrambeno oružje, koje naše po volji države pravoslavlje znade stavljati protiv domaćih starovjeraca i protiv stranih zajednica, koje bi htjele da joj otmu vlast nad dušama. I ako se sa strane klerikalnih radenika u zadnje vrijeme poduzimaju neki pokušaji borbe protiv sektara,

(Pravoslavnoje Obozrenije), koji se tiču borbe ruskoga klera protiv starovjeraca, autor (Čistjakov) izloživ junaštva Petirima (episkopa u Nižnjem Novgorodu), čiju revnost neprestano podupirahu čete podguvernera Rževskog, dolazi do zaključka, da taj slavni misijonar duguje sav svoj uspjeh svjetovnoj pomoći i pravu silom tjerati starovjerce, da slušaju njegove propovijedi. (Prav. Obz., listopad 1887., s. 348.). Sličnih priznanja s obzirom na sr- vremene misije među poganima istočne Sibirije čitamo u istoj reviji (god. 1882.).

a pomoću polujavnih[1]) rasprava, to je ipak nedostatak dobre vjere u tim raspravama, — gdje jedna stranka mora u svakom slučaju unaprijed imati krivo i može reći samo ono, što joj dozvoljavaju njezini protivnici — služio samo tomu, da još bolje istakne moralnu nemoć te zakonom potvrđene crkve, koja je previše ljubazna sa zemaljskim vlastima, a da bi mogla biti poštivana, i previše milosrdna prema dušama, a da bi mogla biti ljubljena. I baš bi nam ona imala predstavljati slobodno ujedinjenje savjesti i duha ljubavi!

Slavofili se u svojoj protukatoličkoj polemici pobrinuše, da pobrkaju slobodu crkvenu sa slobodom religioznom. Budući da katolička Crkva nije uvijek bila snošljiva, i budući da ona ne dopušta načela ravnodušnosti u stvari religije, bilo je veoma lako deklamovati protiv rimskog silništva i međutim šutke mimoilaziti veliku prednost slobode crkvene, koju je jedini katolicizam vazda zadržao među svim kršćanskim zajednicama. No kad se radi o našim vlastitim prilikama, miješanje ovih dviju sloboda nije od nikakve važnosti, budući je očito, da mi ne posjedujemo ni jedne ni druge. I nitko nije te žalosne istine izložio sa više snage i topline od pokojnog I. Aksakova, posljednjeg

[1]) Mislim na „razgovore" (sobesjedovanija) sa starovjercima u Kazanu, Kalugi a pogotovu u Moskvi. Unatoč nepovoljnim prilikama tih rasprava i unatoč tome, što se poglavice raskola od njih suzdržavaju, predstavnici službene crkve često izvuku kraći kraj. Jedan dnevnik „Moskovski Glas" (Golos Moskvi), koji se (god. 1885.) usudio štampati stenografski zapisnik tih rasprava, morao se pokajati zbog svoje nesmotrenosti. Taj dnevnik sada više ne postoji.

odličnog predstavnika stare slavofilske škole. Treba da navedemo samo neka znatnija mjesta iz njegovih spisa.[1])

Glava sedma.

I. S. Aksakov o službenoj Crkvi u Rusiji.

»Steznice, kakove nose generali pobočnici, kojima je (za Pavla I.) bio odlikovan Irenej, arhiepiskop pskovski i član svetog sinoda, pokazuje značajnim načinom odnošaj između Crkve i države u Rusiji. To laičko i čak vojničko odlikovanje, koje pokriva halju nadbiskupa, ne smije nam se činiti čudnim: ono pokazuje samo to, da se je temeljna ideja našega crkvenog ustava poslije Petra Velikog razvijala logično.«[2]) Poznato je, da ruskom Crkvom ravna upravno vijeće, koje se zove duhovni kolegij ili Sveti Sinod. Njegove članove imenuje car. Ovi su podređeni građanskom ili vojničkom činovniku (vrhovnom prokuratoru Svetog Sinoda), kojemu pripada sva inicijativa crkvene vlasti. Biskupijama (eparhijama) upravljaju tobože biskupi, koje imenuje glavar države na preporuku Sinoda, to jest vrhovnog prokuratora. Ovaj ih zatim skida, kako ga je mila volja.

Hijerarhički stepeni bijahu upisani u »Popis činova« tako, da točno odgovaraju vojničkim stupnjevima. Metropolita je jednak maršalu (»potpunom generalu«) prema ruskom izrazu, nadbiskup — divizijskom generalu (»generalu poručniku«), biskup — brigadnom generalu (»generalu majoru«). Sa nešto revnosti mogu svećenici dotjerati sve do stepena pukovnika. Pavao I. bio je samo dosljedan odlikujući vojničkim vrpcama visoke crkvene ličnosti.[1])

»Jesu li to neznatne sitnice, stvari čisto izvanjske? Ali u ovoj se vanjštini odrazuje unutarnje stanje naše Crkve. Utjelovljeni državnoj službi, službenici žrtvenika misle o sebi, da su činovnici i oruđe svjetovne vlasti. Ako ova posljednja nagrađuje usluge klera laičkim odlikovanjima, zato je i kler sam lakom za ovakim nagradama.[2]) Petrogradski je Sinod odmah od prvih godina svog opstanka išao za tim, da učvrsti svoj značaj carske institucije, i nije nikad propustio istaći svjetovnu vlast kao pravi izvor svog ugleda. U svim aktima prve svoje epohe on neprestano podsjeća na to, da je »određeno« (poveljeno) od vladaoca svima »osobama svih činova, crkvenim i laičkim, da smatraju Sinod kao vlast znamenitu i moćnu« i da se ne smije umanjivati »dostojanstvo, koje mu je podijeljeno od Njegova carskog Veličanstva.« Lako se shvaća, da je svjetovni elemenat, u kojem Sinod mišljaše crpsti svoju snagu, nužno morao prevladati sve ostale elemente i učiniti potpunom robinjom ovu polutansku instituciju, koja sebi, uza sve to, što se utvrđivaše kao organ svjetovne vlasti, ipak prisvajaše ugled crkvenog sabora.[3]) Dostojanstvo, koje je dalo Njegovo carsko Veličanstvo, nije nitko mogao umanjiti — osim Njegova Veličanstva. Tako je vrhovni

[1]) Ruske su oblasti Aksakova dugo progonile zbog otvorenosti njegovih kritika. Tek u zadnjim godinama života pao je u dio njemu i Katkovu privilegij slobodno izražavati svoju misao — isključivi privilegij ove dvojice ljudi, koji je s njima umro.

[2]) Sabrana djela I. S. Aksakova, sv. IV. str. 119.

[1]) Aksakov, ibid. str. 120.

[2]) Ibid. p. 121.

[3]) Aksakov, ibid. p. 122.

prokurator Jakovljev dobio carski nalog, koji strogo zabranjivaše Sinodu podržavati neposredno dopisivanje makar s kim: sva saopćenja (»svi papiri« prema ruskom izrazu), koji se tiču stvari crkvenih, moraju se podastrijeti prokuratoru.

»Tako naša Crkva sa strane svoje vlade izgleda kao neka vrsta grdnog ureda ili pisarne, koja na službu pastira stada Kristova primjenjuje sve postupke njemačkog birokratizma sa svim službenim lažima, koje su im prirođene.[1]) Pošto je crkvena vlada organizovana kao kaki odio laičke uprave, i pošto su službenici Crkve uvršteni u red služnika države, pretvara se naskoro i sama Crkva u funkciju svjetovne vlasti, ili posve jednostavno: ona ulazi u službu države. (Sa »pravima i privilegijima« redarstvenog povjerenika, koje ruski zakonik daje uzakonjenoj Crkvi, prodro je redarstveni elemenat u njezin unutarnji život.) Izgleda, da se nije učinilo ništa drugo, nego samo uvelo potreban red u Crkvu — a kad tamo otelo joj se dušu. Mjesto ideala zaista duhovne uprave stavilo se ideal čisto formalnog i izvanjskog reda. Ne radi se samo o svjetovnoj vlasti, nego poglavito o svjetovnim idejama, koje uniđoše u naše crkveno područje i domogoše se duše i duha našega klera u tolikoj mjeri, da im je poslanje Crkve u svom pravom i živom smislu postalo jedva razumljivim.«[2])

Ovu izjavu potvrđuje čitava četa raspravâ i osnovâ o crkvenoj reformi, koje je prosvijetljena i napredna stranka našega klera slala Aksakovu, i koje su sve bez

[1]) Ibid. p. 124.

[2]) Aksakov, p. 125., 126.

iznimke imale na sebi isti biljeg protuvjerskog svjetovnjaštva.[1])

»Da ponovno podignu marljivost propovjednika, preporučuju jedni novi sistem službenih nagrada, koji se sastoji u specijalnim odlikovanjima. Drugi ističu nuždu, da država dade formalna jamstva, da će braniti niži kler od moći biskupske. Drugi opet spajaju našu vjersku budućnost sa povećanjem vjerskih dohodaka i htjeli bi, da u tu svrhu država prepusti Crkvi monopol nekih grana industrije. Ima ih, koji predlažu, da se uvedu određene takse za podjeljivanje svetih sakramenata .... Neki idu tako daleko, da tvrde, da naš vjerski život vlada nije dostatno uredila, i zahtijevaju novu zbirku zakona i pravila za Crkvu. A ipak u sadašnjem zakoniku carstva imade više od tisuću članaka, koji određuju skrbništvo države nad Crkvom i ustanovljuju funkcije redarstva u području vjere i pobožnosti.

»Svjetovna vlast proglašuje naš zakonik čuvarom dogmâ gospodujuće vjere i štitnikom dobra reda u svetoj Crkvi!« Mi vidimo toga štitnika, kako je uzdigao mač i spremio se da iskali svoj bijes na svakom kršenju toga pravoslavlja uspostavljenog manje uz pomoć Duha Svetog nego kaznenih zakona ruskoga carstva.[2])

»Vrhovni prokurator Sinoda, kao odgovorni glavar Crkve, polaže svake godine caru račun o njezinu stanju. S obzirom na oblik i stil nema nikakve razlike između ovih polaganja računa i onih, kakove predlažu ostala ministarstva, na primjer ministarstvo puteva i prometnih sredstava. U njima vidimo

[1]) Aksakov, p. 126.

[2]) Aksakov, ibid. p. 84.

iste razdiobe i podrazdiobe gradiva; samo što, namjesto naslovâ: »ceste«, »željeznice«, »plovne rijeke«, račun, koji polaže g. vrhovni prokurator, ima ove rubike: »učvršćenje i proširenje vjere«, »pastirska djelatnost«, »očitovanja vjerskog čuvstva, odanosti prema svetoj osobi Njegova Veličanstva itd.«[1]) Račun položen g. 1886., a analizovan od Aksakova završuje se ovim značajnim zaključkom: Ruska je Crkva, silno zadužena zbog svojega napretka uzvišenoj brizi vladara, ušla u novu godinu svoga opstanka sa obnovljenim silama i još većim obećanjima za budućnost.«[2])

Crkva se je odrekla svoje crkvene slobode, a država joj je za uzvrat zajamčila opstanak i položaj gospodujuće Crkve. »Ondje, gdje nema živog i unutarnjeg jedinstva, kaže Aksakov, može i vanjska cjelovitost biti održana samo nasiljem i varkom.«[3])

Riječ je moskovskog otadžbenika okrutna, ali je i pravedna. Krhko i sumnjivo jedinstvo naše Crkve drži se samo pomoću varki i nasilja, koja štiti ili izvršava vlast. Onamo od vremena, kad su krivotvoreni zapisnici jednoga nepravog crkvenog sabora protiv nekog umišljenog krivovjerca,[4]) pa sve do danas, kad su zapisnici

[1]) Aksakov, p. 75.

[2]) Aksakov, p. 77.

[3]) Aksakov, ibid. p. 100.

[4]) Mislim ovdje na zapisnike tobožnjega kijevskog crkvenog sabora od g. 1157., gdje su sve nauke starovjeraca iz XVII. i XVIII. vijeka pripisane nekome Martinu Armenjaninu, krivovjercu iz XII. vijeka (koji uostalom nije nikad niti živio). Ta je izmišljotina bila tako gruba i nevjerojatna, da se je i sama naša crkvena škola neko vrijeme osjećala postidenom. No u zadnje je doba oživjelo službeno mračnjaštvo i nanovo stalo izlagati izmišljotinu biskupa Piritima. (Vidi navedeni članak iz Pravosl. Obz. od biskupa 1887. p. 306, 307, 314.)

općega crkvenog sabora iskrivljeni prijevodom (koji je izdala crkvena Akademija u Kazanu) sav navalni i obrambeni rad naše Crkve nije ništa drugo, nego niz varki počinjenih u najsavršenijoj sigurnosti, koju je omogućila budna zaštita crkvene cenzure time, što je zapriječila, da se te varke razotkriju. Što se tiče nasilja u stvarima vjere, to je ono priznato u načelu i podrobno izvedeno u našem kaznenom zakoniku. Svaka osoba, koja je rođena u gospodujućoj Crkvi, ili se obratila na pravoslavlje, ako prijeđe na koju drugu vjeru, makar kršćansku, označuje se kao zločinac, i sudišta je imadu suditi u istom redu sa krivotvoriteljima novca i prostim razbojnicima. Onaj, koji je ne upotrebivši nikakvog nasilnog sredstva ni sile, nego samim nagovorom sklonuo nekog, da ostavi gospodujuću Crkvu, biva lišen građanskih prava i prognan u Sibiriju ili ga bace u tamnicu.

Ta strogost nije kod nas mrtvo slovo; i Aksakov je imao prilike, da je ustanovi prigodom okrutnog progonstva izvedenog protiv neke protestantske sekte u južnoj Rusiji.

»Tamnicom potlačivati duhovnu žeđu, kad nemaš ništa, čim bi je utažio; tamnicom odgovarati na iskrenu potrebu vjere, na pitanja vjerske misli, koja se budi; tamnicom dokazivati istinitost pravoslavlja — to sve znači: u korijenu potkapati našu vjeru i položiti oružje pred pobjedonosnim protestantizmom. Sa takvim sredstvima obrane, sa takvim postupkom u dokazivanju pravoslavne istine brzo nestaje pastirske revnosti, koja je postala suvišnom, mora se utrnuti sva sveta vatra. Strogi nalozi crkvenih glavara, koji pod prijetnjom

globe obvezuju kler, da osniva škole, ne će nikada moći uspostaviti pravu vjersku obuku puka — no nijesmo li previše sumnjičavi? — čak ni najnoviji ukaz, koji svećenicima, ako rade oko pučke naobrazbe, daje pravo na križ Svete Ane trećeg stepena i na viteško dostojanstvo, ne će dostajati, da stvara nove apostole.«[1])

A ipak je istina, da su kazneni zakoni neophodno potrebni za održanje »državne Crkve«.

Najiskreniji branitelji te Crkve (na primjer povjesničar Pogodin, kojega navodi naš pisac) priznaju, da će polovica seljaka prijeći na raskol, a polovica odličnog svijeta (pogotovu žene) na katolicizam, ako se dozvoli vjerska sloboda. Šta znači ovakovo priznanje? pita Aksakov: »To, da polovica članova pravoslavne Crkve ovoj pripadaju samo prividno; da u njoj ostaju samo od straha pred vremenitim kaznama. Takovo je dakle današnje stanje naše Crkve! Stanje nedostojno, bolno i strašno. Koliko obilje svetogrđa u svetom krilu, licumjerstva na mjestu istine, straha mjesto ljubavi pokvarenosti pod izgledom vanjskog reda, zle vjere u silovitoj obrani prave vjere, — kakova li nijekanja životnih načela Crkve, čitava smisla njezina bistvovanja, a u samoj Crkvi — laž i nevjera tamo, gdje sve treba da živi, bistvuje i miče se istinom i vjerom! Ipak najveća pogibao nije u tom, što je zlo prodrlo među vjernike, nego u tom, što je među njima dobilo građansko pravo, što je takovo stanje stvoreno zakonom, što je takova nepodoba nužna posljedica p r a v i l a, koje je prihvatila država i sâmo naše društvo.«[2])

[1]) Aksakov, pag. 79.
[2]) Aksakov, ibid. p. 91.

Uopće se kod nas u Rusiji u crkvenim stvarima kao i u svim drugima gleda najviše na to, da se sačuva izgled, d e c o r u m; i to je dosta našoj ljubavi prema Crkvi, našoj ljubavi lijenoj, našoj vjeri nemarnoj. Mi rado zatvaramo oči i nastojimo u našem djetinjskom strahu pred sablaznima sakrivati svojim vlastitim pogledima i pogledima čitava svijeta sve zlo, koje pod zgodnim plaštem kao kakova rakrana proždire životnu bit našega vjerskog organizma.[1]) Nigdje se drugdje toliko ne boje istine kao u području naše crkvene uprave; nigdje drugdje nema tolike ropske ćudi kao u našoj duhovnoj hijerarhiji; nigdje se »spasonosna laž« ne upotrebljava u toliko velikoj ljestvici kao ondje, gdje bi se svaka laž morala oduravati. Nigdje se drugdje ne dopušta pod izlikom razboritosti toliko kompromisa, koji ponizuju dostojanstvo Crkve i otimaju joj ugled. Poglaviti uzrok svega toga jest u tom, što nemamo dostatne vjere u snagu istine.[2]) A najgore je, što sva ta zla naše Crkve mi poznajemo, a ipak smo se na njih priučili i živimo s njima u miru. No taj sramotni mir, ti nečasni kompromisi ne mogu podržavati crkvenog mira, i u stvari istine oni znače izdaju ili barem poraz.[3])

»Ako se smije vjerovati njezinim braniteljima, naša je Crkva ogromno stado, ali nevjerno, kojemu je pastir redarstvo, koje silom, udarcima biča tjera u obor zalutale ovce. Zar takova slika odgovara pravome pojmu Crkve Kristove?! A ako ne odgovara, onda više nije Crkva Kristova. Nego što je u tom slučaju? Državna

[1]) Aksakov, ibid. pag. 42.
[2]) Aksakov, pag. 35.
[3]) Aksakov, pag. 43.

uredba, koja može biti korisna državnim interesima, stezi javnog života. No ne smije se zaboraviti, da je Crkva područje, gdje se ne smije dozvoliti promjena moralnih temelja, gdje nijedna nevjera prema životvornom načelu ne smije ostati nekažnjena, gdje, kad lažeš, ne lažeš ljudima nego Bogu. Ako se koja Crkva iznevjeri zavjetu Kristovu, tad je ona pojava na čitavu svijetu najjalovija i najnepodobnija, riječju Božjom unaprijed osuđena.[1]) Crkva, koja sačinjava dio države, to jest »kraljevstva ovoga svijeta«, odrekla se je svojega poslanja i morat će dijeliti sudbinu namijenjenu svim kraljevstvima ovoga svijeta.[2]) Ona nema u sebi samoj nikakva razloga za bistvovanje, ona se osuđuje na nemoć i smrt.[3])

Ruska savjest nije slobodna u Rusiji, i vjerska misao ostaje nedjelatna; »mrzost opustošenja ustaljuje se na mjestu svetom; dah smrti nadomještava duh životvorni, a mač duhovni — riječ — omata se u rđu, jer ga je zamijenio mač države, a blizu ograde Crkve mjesto anđela Božjih, stražarà ulazaka i izlazaka, vidiš oružnike i redarstvene predstojnike — te čuvare pravoslavnih dogma, tè upravljače naše savjesti.«[4])

Nijesmo zaboravili, da slavofili vide u našoj Crkvi jedinu pravu Crkvu Kristovu, živu sintezu slobode i jedinstva u duhu ljubavi. I evo zaključka, do kojega dolazi zadnji predstavnik te stranke nakon nepristranog ispitivanja naših crkvenih prilika: »Spasononi dašak

[1]) Aksakov, ibid. p. 91. 92.
[2]) Ibid. p. 111.
[3]) Ibid. p. 93.
[4]) Aksakov, ibid. p. 83. 84.

duha istine, duha ljubavi, duha života, duha slobode nedostaje ruskoj Crkvi.«[1])

Prema tome nedvoumno svjedočanstvo jednoga pravoslavnog i jednoga odličnog otadžbenika ruskog kaže nam da naša narodna Crkva, pošto ju je o s t a v i o D u h I s t i n e i L j u b a v i, nije prava Crkva Božja.

Da izbjegnemo tome nužnom z a k o n u, običavamo se a d h o c sjetiti drugih pravoslavnih Crkava Istoka (na koje inače ne mislimo). »Mi ne pripadamo — tako velimo — ruskoj Crkvi, nego općoj pravoslavnoj Crkvi Istoka.« Lako je shvatiti, da pristaše r a z d v o j e n e istočne Crkve i ne žele drugo, nego pripisati joj stvarno i pozitivno j e d i n s t v o. Treba da ogledamo, da li joj takovo jedinstvo doista pripada.

Glava osma.

Odnošaji izmedu ruske crkve i grčke crkve. Bugarska i Srbija.

Tijelo istočne crkve nije homogeno. Od raznih narodnosti, koje ju sastavljaju, dvije poglavite dadoše ime onoj crkvi, koja se službeno zove g r č k o - r u s k o m. Taj narodni dualizam (koji — da mimogred kažemo — podsjeća na dvije glinene noge, o kojima govori metropolit Filaret) pruža nam priliku, da pitanju o našem crkvenom jedinstvu damo konkretan oblik. Važno je da znamo, koji je stvarni i živi vez, što spaja rusku crkvu i grčku crkvu tako, da postaju od dviju jedan jedini moralni organizam. Vele nam, da Rusi i Grci imadu zajedničku vjeru, a to da je bitno. Ali treba znati šta

[1]) Ibid. p. 127.

se razumijeva ovdje pod riječju vjera ili religija. Prava je vjera ona, koja obuhvata čitavu našu dušu i očituje se kao načelo, koje giba i upravlja čitavim našim bivstvovanjem. Ispovijedanje jednog istog apstraktnog vjerovanja, ako ne određuje savjesti ni života, ne sačinjava nikakva socijalnog veza, ne može zapravo nikoga ujedinjivati tako, da je konačno svejedno, ako znamo, da ovu mrtvu vjeru imamo ili nemamo u zajednici s makar kim. Jedinstvo, naprotiv, stvarne vjere postaje nužno jedinstvom živim i djelatnim, moralnom i praktičnom solidarnošću.

Ako ruska i grčka crkva ne pokazuju svoje solidarnosti nikakvim životnim radom, tad je njihovo »jedinstvo vjere« tek apstrakna formula, koja niti šta stvara, niti šta obvezuje. — Neki laik, koji se bavio vjerskim pitanjima, upita jednog dana metropolita Filareta — neka se čitalac ne čudi, što to ime toliko puta sastaje pod našim perom: to je jedina javna i značajna osoba, koju je crkva ruska iznijela u XIX. vijeku — neki laik dakle upita slavnog crkvenog dostojanstvenika: Šta bi se moglo učiniti, da se ožive odnošaji između ruske crkve i matere-crkve? — No u čem mogu one imati međusobnog odnošaja? odgovori pisac grčko-ruskog katekizma. — Nekoliko godina prije tog zanimivog razgovora slučio se događaj, koji dozvoljava, da po pravoj vrijednosti procijenimo riječi razboritog nadbiskupa. Neki odlični član anglikanske crkve i član sveučilišta u Oxfordu, po imenu William Palmer, htjede se ujediniti sa pravoslavnom crkvom. Pođe u Rusiju i u Tursku, da proučava tadašnje stanje kršćanskog istoka i da se uputi o pogodbama, pod kojima bi mogao stupiti u

zajednicu sa istočnim pravoslavnima. U Petrogradu i u Moskvi mu rekoše, da se mora samo odreći bludnja protestantizma pred jednim svećenikom, koji će mu za tim podijeliti sveto ulje (potvrdu). No u Carigradu dozna, da se mora na novo krstiti. Jer je znao, da je kršćanin, a nije vidio nikakvog razloga, da sumnja u valjanost svojeg krštenja (koju mu je uostalom potpuno priznala ruska pravoslavna crkva), smatrao je drugo krštenje za svetogrđe. S druge strane nije mogao da se odluči prigrliti pravoslavlje prema osobitim pravilima ruske crkve, jer u tom slučaju bi postao pravoslavan samo za Rusiju, a ostao poganin pred očima Grkâ. On se nije želio ujediniti sa bilo kojom narodnom crkvom, nego sa općom pravoslavnom crkvom i postao je rimokatolikom. — Vidimo, da ima pitanja, zbog kojih bi ruska crkva mogla i morala stupiti u odnošaj sa svojom metropolom, a ako se brižno čuva u to dirnuti, tad to čini zato jer je unaprijed sigurna, da bi stvar, kad bi se pitanja postavila jasno, svršila sa formalnim raskolom. Ljubomorna mržnja Grka prema Rusima, na koju ovi zadnji odgovaraju neprijateljstvom i prezirom, jest najjača činjenica, koja određuje stvarne odnošaje tih dviju narodnih crkava, koje službeno ostaju u vjerskoj zajednici. No i samo ovo službeno jedinstvo visi na jednoj niti i sva svećenička razboritost Petrograda i Carigrada nije prevelika, da se izbjegne prelomu te tako slabe niti. Međutim to nastojanje, da se održi ovaka sjena jedinstva ne potječe sigurno iz kršćanske ljubavi. Nego ljudi se boje kobnog jednog otkrića: onaj će dan, kad nastane formalni prelom između crkve ruske i grčke, sav svijet uvidjeti, da je opća istočna

crkva tek utvara, i da na istoku postoje samo odjelite narodne crkve. To je pravi motiv, koji našoj hijerarhiji preporuča razborito postupanje prema Grcima. To postupanje sastoji se u tom: izbjegavati sve odnošaje s njima.[1]) Što se tiče carigradske crkve, koja se u zasebičnom ponosu naziva »Velikom Crkvom«, ona bi možda željela, da se riješi barbara sa sjevera, koje su samo zapreka njenim panhelenskim težnjama. U ova je zadnja vremena carigradska patrijaršija dva puta skoro anatematizovala rusku crkvu.[2]) Jedino su čisto materijalni obziri spriječili ovu buru: Grčka crkva u Jeruzalemu, koja je u istinu potpuno podložna carigradskoj, ovisi s druge strane s obzirom na sredstva svojeg opstanka gotovo isključivo o darežljivosti ruskog puka. Ta materijalna ovisnost grčkog klera, u kojoj se ovaj odnosi prema Rusiji već veoma davno, sačinjava danas jedini stvarni temelj grčko-ruskog jedinstva. Jasno je, da taj čisto vanjski vez ne može preobraziti obje crkve u jedno jedino moralno tijelo, koje bi posjedovalo jedinstvo života i djelatnosti.

Još ćemo se većma uvjeriti o tom zaključku, ako uzmemo u obzir narodne crkve manje znamenitosti, koje su nekoć, sačinjavajući dio grčke crkve, bile pod vlašću

[1]) To je ujedno jedini razlog, što se unatoč suncu i zvijezdama još uvijek držimo julijanskog kalendara. Taj se naime ne može promijeniti, ako se ne stavimo u sporazum sa Grcima, a to je baš stvar, koje se naši klerikalni krugovi ponajviše boje.

[2]) God. 1872, kadno se petrogradski sinod ne htjede izričito priključiti odlukama grčkog crkvenog sabora, koji je izopćio Bugare i god. 1884., kad je ruska vlada zamolila portu, da imenuje dva bugarska biskupa u biskupijama, za koje Grci držahu, da pripadaju samo njima.

carigradskog patrijarke i postajale samostalne (autocefalne) u istom razmjeru, u kojem dotične državice postizavahu svoju političku samostalnost. Odnošaji tih tobožnjih crkava jedne prema drugoj, prema bizantskoj metropoli i prema ruskoj crkvi, gotovo su jednaki ništici, čak i često službeni odnošaji uvjetovani pristojnošću, kao na primjer oni, koji se podržavaju između Petrograda i Carigrada, nijesu se uspostavili — koliko ja znadem — između Rusije i novih autocefalnih crkava u Rumunjskoj i u helenskom kraljevstvu. Još je gore sa Bugarskom i Srbijom. Poznato je, da su grčki patrijarke uz privolu atenskog sinoda 1872. izopćili čitav bugarski narod zbog nacijonalno-političkih uzroka.

Bugari su bili osuđeni zbog svog filetizma t. j. zato, što su bili skloni podvrći crkvu diobi prema plemenskoj i nacijonalnoj razlici. Optužba bijaše istinita; ali taj filetizam, koji je kod Bugara bio krivovjerstvo, bio je kod Grka čista pravoslavnost.

Ruska se je crkva, premda je sklonim okom pratila Bugare, htjela postaviti nad tu narodnu prepirku. U tom bi slučaju bila morala govoriti u ime Opće Crkve; no budući da je to pravo jednako malo pripadalo Rusima kao i Grcima, zadovoljio se petrogradski sinod, mjesto da dade jasnu izjavu, tim, da se srdi na bizantsku hijerarhiju i, primivši odredbe crkvenog sabora od god. 1872. s pozivom da ih potvrdi, ne reče ni da ni ne. Od tada se razvi takovo stanje prilika, kojega nijesu predviđali, ili da bolje rečemo, koje nijesu držali mogućim prema crkvenim kanonima. Ruska crkva ostade u formalnoj zajednici sa grčkom crkvom i u stvarnoj zajednici sa bugarskom crkvom, a da nije iz-

rično prosvjedovala proti kanoničkog čina izopćenja, koji je odijelio obje crkve, a da nije u tom — makar za formu — prizvala na opći crkveni sabor. Sličan zapletaj nastade sa Srbijom. Kad je bezbožna vlada tog malog kraljevstva objelodanila crkvene zakone, koji su postavljali kao temelj hijerarhiji srpske crkve simoniju tako, da je ova postala vezatnom (sva su se naime sveta dostojanstva morala kupiti za neku određenu taksu) i kad se je, pošto samovoljno skinuše patrijarhu Mihajla i druge biskupe, uz gaženje kanonskih zakona stvorila nova hijerarhija, tad je ta nova hijerarhija, premda ju je ruska crkva formalno zabacila, za osvetu kupila pristajanje carigradskog patrijarhe. Ovaj se puta »Velika Crkva« našla u zajednici sa dvije crkve, koje međusobno nisu bile u zajednici. Treba li još dodati, da sve te narodne crkve nijesu ništa drugo nego crkve posvema lišene svoje crkvene slobode? Lako se je domisliti pogubnom djelovanju koje ovakovo poniženje crkve može izvoditi na samu vjeru u tim krajevima. Vjerski nemar Srba je dosta poznat kao i njihov zli običaj da upotrebljavaju pravoslavlje kao političko sredstvo u svojoj bratoubilačkoj borbi protiv katoličkih Hrvata.[1]) Što se tiče Bugarske, evo svjedočanstva, o kojeg se vrijednosti ne može sumnjati. Josip, eksarh bugarski, izložio je u svečanom govoru izrečenom u Carigradu prigodom svetkovine svetog Metodija (1885.) tužan položaj vjere kod njega. Mnoštvo puka je, kaže, hladno i nemarno. Što se tiče naobraženih razreda, ovi su očito neprijateljski

[1]) Navodim u tom pogledu samo jednog slavofilskog pisca, koji je dugo živio u Srbiji i upozoravam na članak P. K-koga u Aksakovljevoj „Rusiji" (1885., br. 12.).

svemu što je sveto, i samo ih strah pred Rusima sprječava, da unište crkvu u Bugarskoj.[1]) Nije potrebno dokazivati, da vjerski položaj u Rumunjskoj i u helenskom kraljevstvu nije bitno različan od onoga u Srbiji i Bugarskoj. U računu, koji je ruskom caru predložen po prokuratoru svetog sinoda i objelodanjen prošle godine, položaj je vjerski i crkveni u četiri pravoslavne države poluotoka ocrtan u najcrnjim bojama. I doista taj ne može biti gori. Ali uistinu čovjeka zapanjuje tumačenje, koje tom pojavu daje službena isprava. Ustavno bi vladanje, ako hoćemo da vjerujemo poglavaru naše crkve, imalo biti jedini uzrok svih tih zala! Ako je tome tako, koji je razlog kukavnom položaju ruske crkve?

Glava deveta.

Proroštvo, koje se ispunilo. — Kritika cezaropapizma.

Neki prijatelj Aksakova i poput njega odlični član stranke ili kruga slavofilskog, po imenu Juraj Samarin[2]) pisao je osobito pismo o vatikanskom crkvenom saboru:

[1]) Taj je govor in extenso bio preštampan u Katkovljevom listu (Moskovskoj gazeti).

[2]) Oduševljeni učenik Homjakova, čijih sjajnih sposobnosti nije posjedovao, ali ga je nadmašivao znanjem i kritičkim duhom, Juraj Teodorović Samarin († 1876.) bio je veoma zaslužan za Rusiju tim, što se je veoma djelatno zauzeo za oslobođenje kmetova god. 1861. Inače je njegova naobražena prosvijetljenost (kao što često biva u Rusiji) ostala gotovo neplodna. On nije ostavio znatnijih djela i istakao se kao pisac ponajviše polemikama protiv Isusovaca i baltičkih Nijemaca. Pismo koje navodimo bijaše upravljeno jednoj ruskoj gospodi (gdi A. O. Smirnovljevoj) i datirano 10./22. prosinca god. 1871.

»Papinski apsolutizam nije ubio životne sposobnosti katoličkog klera, — to nas mora prisiliti da razmišljamo, jer kod nas će prije ili kasnije biti proglašena nepogrješivost careva, ili drukčije rečeno, nepogrješivost prokuratora svetog sinoda. Jer car tu ne će imati nikakva posla... Hoće li se toga dana kod nas naći jedan jedini biskup, jedan jedini monah, jedan jedini svećenik da prosvjeduje! Dvojim. Ako tko bude prosvjedovao, tad će to biti laik, vaš sluga, i Ivan Sergjejević (Aksakov), ako li tada budemo na ovom svijetu. Što se tiče našeg nesretnog klera, kojega vi proglašujete većma nesretnim nego li krivim (i možda imate pravo), taj će biti nijem.«

Sretan sam, da sam zapamtio te riječi, jer ne poznajem mnogo proročanstva te vrsti, koja bi se tako točno ispunila. Proglašenje cezaropapističkog apsolutizma u Rusiji, duboka šutnja i potpuno podvrgavanje klera, konačno osamljen prosvjed jednog laika, sve se to dogodilo, kako je Samarin predvidio.

God. 1885. izašla je od ruske vlade službena isprava [1]), koja izjavljivaše, da se istočna crkva odriče svoje vlasti i stavlja je u ruke cara. Malo je osoba opazilo ovo očitovanje. Samarin bijaše mrtav već više godina. Aksakov je imao da poživi još samo nekoliko mjeseci. Ipak je objelodanio u svom listu prosvjed laičkog pisca, koji ne pripadaše u ostalom slavofilskoj grupi. Taj je jedini prosvjed, budući da ga nije ni potvrdio ni podupro ni jedan predstavnik crkve, svojom osamljenošću samo još bolje pokazao tužno stanje vjere

[1]) Propisi za državne ispite na pravnom fakultetu.

u Rusiji.[1]) U ostalom je cezaropapistički proglas petrogradskih birokrata bio sušto formalno priznanje gotove činjenice. Nitko ne može nijekati, da se je istočna crkva doista odrekla svoje moći u korist svjetovne vlasti; pita se samo, da li je imala pravo da to učini i da li je, nakon što je učinila, mogla još zastupati Onoga, kojemu je dana sva vlast na nebu i na zemlji. Preokretali mi koliko hoćemo te evanđeoske tekstove, koji se odnose na vječnu vlast Isusa Krista, koju je predao svojoj crkvi, ipak ne ćemo u evanđeljima naći prava, da se ta vlast preda u ruke koje vremenite moći. Moć, koja bi tvrdila, da zamjenjuje Crkvu u njenom zemaljskom poslanju, morala bi dobiti barem isto takova obećanja stalnosti.

Ne vjerujemo, da su se naši hijerarsi dragovoljno i promišljeno odrekli svoje crkvene vlasti. No ako je istočna Crkva silom događaja izgubila ono, što joj pripada po Božjem pravu, jasno je, da su je vrata paklena nadvladala i dosljedno, da ona nije nepokolebiva crkva osnovana od Isusa Krista.

Mi ne želimo ni svjetovnu vlast učiniti krivom zbog nedoličnog položaja Crkve prema državi. Ova je imala pravo podržavati svoju neovisnost i vrhovništvo

[1]) Bilješka za ruske čitače. Ja nijesam potpisao dotičnoga članka („Državna filozofija u izvještajima sveučilišta", od rujna 1885.), jer sam mislio, da u njemu izražavam općenito osjećanje ruskog društva. To bijaše varka tako, da sada mogu isključivo sebi prisvajati pravo na ovaj vox clamantis in deserto. Ne valja u ostalom zaboraviti, da osim onoga, što se zove društvo, imade u Rusiji dvanaest do petnaest milijuna raskolnika, koji nijesu čekali god. 1885., da prosvjeduju protiv moskovskog i petrogradskog cezaropapizma.

prema duhovnoj moći, koja zastupaše samo jednu zasebičnu i narodnu Crkvu, odijeljenu od velike kršćanske zajednice. Kad se tvrdi, da se država mora podložiti Crkvi, tad se može misliti samo Crkva, koju je ustanovio Bog: jedna, nerazdjeljiva i opća.

Vlada u narodnoj crkvi i odijeljenoj jest samo jedna historička ustanova i čisto ljudska. No glava države jest zakoniti predstavnik narodnosti kao takove, a kler, koji hoće da bude narodan i ništa nego narodan, mora hoćeš ne ćeš priznati bezuvjetno vrhovništvo svjetovne vlade. Sfera narodnoga opstanka može sama u sebi imati samo jedno i jedino središte, glavara države. Episkopat zasebične crkve može s obzirom na državu prisvajati sebi vrhovništvo apostolske moći samo onda, kad stvarno povezuje narodnost sa općim i međunarodnim Kraljevstvom Kristovim. Narodna crkva, ako ne će da se podloži apsolutizmu državnome, to jest: ako ne će da prestane biti Crkvom i postane odjeljenje u građanskoj upravi, mora nužno imati stvarnu potporu izvan države i narodnosti; privezana uz narodnost naravnim i povjesnim vezama, mora u isto vrijeme, u svom svojstvu Crkve, pripadati mnogo većem društvenom krugu sa neovisnim središtem i općom organizacijom, kojoj mjesna crkva može biti samo djelomični organ.

Glavari se ruske crkve, da se odupru pogubnom apsolutizmu države, nijesu mogli oduprijeti na svoju vjersku metropolu, koja i sama nije bila ništa drugo nego narodna crkva odavna podložena svjetovnoj vlasti. Nije nam crkvena sloboda došla iz Bizanta, nego cezaropapizam, jer tamo se je to protukršćansko načelo raz-

vilo bez zapreka onamo od IX. vijeka. Grčka se hijerarhija, pošto je sama zabacila moćnu potporu, koju joj prije davaše neovisno središte Opće Crkve, našla potpuno prepuštenom na milost i nemilost države i njenog samodršca. Prije raskola su se, svaki puta, kad bi grčki carevi navaljivali na duhovno područje i prijetili slobodi Crkve, predstavnici ove, — bilo sveti Ivan Zlatousti, bilo sveti Flavijan, bilo sveti Maksim Ispovijedalac, bilo sveti Teodor Studita, bilo patrijarka sveti Ignacije, obraćali prema međunarodnom središtu kršćanstva, tražili zaštitu u presudi vrhovnog biskupa, i ako bi sami kao žrtve surove sile podlegli, njihova je stvar, stvar istine, pravde i slobode lako nalazila u Rimu nepokolebivu pomoć, koja joj je osiguravala konačno slavlje. Grčka crkva u to vrijeme bijaše i osjećaše se živim dijelom Opće Crkve, jer bijaše tijesno povezana sa velikom cjelinom preko zajedničkoga središta jedinstva — apostolske stolice Petrove. Ovi odnošaji spasonosne ovisnosti prema jednom nasljedniku vrhovnih apostola, ovi čisto duhovni odnošaji, zakoniti i puni dostojanstva, bijahu zamijenjeni sa niskim nezakonitim i sramotnim robovanjem vlasti jednostavnih laika i nevjernika.

Ne radi se ovdje o kakvom historičkom događaju, nego o logici stvari, koja nužno oduzima svakoj čisto narodnoj crkvi njenu neovisnost i dostojanstvo te je stavlja pod jaram vremenite vlasti više ili manje težak, ali uvijek nečastan.

U svakoj zemlji, koja imade nacijonalnu Crkvu, uživa svjetovna vlada (bila ona autokratska ili ustavna) bezuvjetnu puninu svakog ugleda; a crkvena je ustanova samo posebno ministarstvo ovisno o općoj upravi države,

Narodna je država ovdje stvarno i potpuno tijelo, koje postoji po sebi i za sebe, a crkva je samo jedan dio, ili da bolje rečemo jedna određena strana tog socijalnog organizma političke cjeline, koja za sebe postoji samo u apstrakciji.

Ovakovo se ropstvo Crkve ne može složiti sa njenim duhovnim dostojanstvom, sa njenim božanskim postanjem, sa njenim općim poslanjem. S druge strane razbor dokazuje, a historija potvrđuje, da je trajno i istovremeno bivstvovanje ovih dviju vlasti i ovih vlada jednako neovisnih i vrhovnih, ako su ograničene na isti predjel, nešto bezuvjetno nemoguće. Takova dijarhija nužno dovodi do protivština, koje mogu svršiti samo sa potpunim slavljem svjetovne vlade, jer ona stvarno predstavlja narod, dok naprotiv Crkva po samoj svojoj naravi nije narodna ustanova i može takovom postati samo uz gubitak pravog smisla svog bivstvovanja.

Govore nam, da je ruski car sin Crkve. Baš to bi morao da bude glavar kršćanske države. A da to doista bude, potrebno je, da Crkva imade nad njim vlast, da imade neovisnu i veću moć nego država. I uz najbolju volju što si čovjek može zamisliti, svjetovni samovladar ne može biti u istinu sin one Crkve, kojom upravlja po svojim činovnicima.

Crkva u Rusiji, lišena svakog uporišta, svakog središta jedinstva izvan narodne države, nužno postaje napokon ropkinja svjetovne vlasti; a ova, nemajući na zemlji ništa nad sobom, nemajući nikoga, od koga bi bila mogla primiti kakovo vjersko utvrđenje, kakov djelomični posjed Kristova ugleda, svršava ne manje nužno u protukršćanskom apsolutizmu.

Ako se narodna država utvrđuje kao potpuno socijalno tijelo, koje je samo sebi dostatno, tad ona više ne može kao živo udo pripadati općem tijelu Kristovu. A ako je izvan toga tijela, onda više nije kršćanska država, onda samo obnavlja drevni cezarizam, koji je bio oboren od kršćanstva.

Bog je postao čovjekom u osobi židovskog Mesije onaj čas, kad je čovjek postao bogom u osobi rimskog Cezara. Isus Krist nije navalio na Cezara i nije mu otimao njegove vlasti, ali je izjavio istinu o njemu. On je rekao, da Cezar nije Bog, i da je vlast Cezarova izvan kraljevstva Božjega. Dati Cezaru novac, koji on daje kovati, a Bogu sve drugo, eto to je ono, što se danas zove rastava Crkve od države, rastava, koja je potrebna tako dugo, dok je Cezar poganin, nemoguća, čim taj postane kršćaninom. Kršćanin, bio on kralj ili car, ne može ostati izvan kraljevstva Božjega i svoju vlast staviti nasuprot vlasti Božjoj! Vrhovna zapovijed »Dajte Bogu, što je Božje« nužno obvezuje i samoga Cezara, ako hoće da bude kršćanin. I on mora dati Bogu, što je Božje, to jest, prije svega vrhovnu i bezuvjetnu vlast na zemlji; jer, da dobro razumijemo riječ o Cezaru, koju je Gospodin upravio svojim neprijateljima prije svoje muke, treba da je upotpunimo onom drugom riječju još svečanijom, koju poslije svoga uskrsnuća On veli svojim učenicima, predstavnicima svoje Crkve: „Sva mi je vlast dana na nebu i na zemlji« (Mat. XXVIII. 18). To je izričit i odlučan tekst, kojega u dobroj savjesti nitko ne može tumačiti na dva načina. Oni, koji doista vjeruju riječi Kristovoj, ne će nikad dopustiti državu rastavljenu od kraljevstva

Božjeg, vlast vremenitu bezuvjetno neovisnu i vrhovnu. Samo je jedna vlast na zemlji, a ta vlast ne pripada Cezaru nego Isusu Kristu. Ako je već riječ, koja se tiče novca, otela Cezaru njegovo božanstvo, ova mu nova riječ oduzima njegovu autokraciju. Ako hoće da vlada na zemlji, ne može to više u svoje vlastito ime, nego mora postati ovlaštenikom Onoga, kojemu je sva vlast dana na zemlji. No kako bi on mogao dobiti ovo ovlaštenje?

Isus se je Krist, otkrivajući ljudima kraljevstvo Božje, koje nije od ovog svijeta, pobrinuo za sva sredstva, koja su potrebna kod ostvarenja tog kraljevstva u svijetu. Nakon što je u svojoj velikosvećeničkoj molitvi navijestio savršeno jedinstvo svih kao svrhu svojeg djela, htio je Gospodin tome djelu dati stvarni i organički temelj osnivajući svoju vidljivu Crkvu i stavljajući joj na čelo, da joj se sačuva jedinstvo, jednoga glavara u osobi svetog Petra. Ako imade u evanđeljima kakvo predavanje vlasti, tad je to ovo. Nijedna svjetovna moć nije od Isusa primila niti kakve potvrde niti kakova obećanja. Isus je Krist osnovao samo Crkvu i On ju je osnovao na monarhičkoj vlasti sv. Petra: »Ti si Petar i na toj ću stijeni sazidati Crkvu svoju«.

Kršćanska dakle država mora biti ovisna o Crkvi osnovanoj od Krista, a Crkva sama ovisna je o glavaru, kojega joj je dao Krist. Prema odredbi Petrovoj treba da kršćanski Cezar ima dijela u kraljevskom dostojanstvu Kristovu. On ne može imati nikakve vlasti bez onoga, koji je primio puninu svih vlasti i ne može vladati bez onoga, koji ima ključeve kraljevstva. Država, da bude kršćanska, mora biti podložna Crkvi Kristovoj;

a da ta pobožnost ne bude samo tobožnja, Crkva mora biti neovisna od države, ona mora da ima jedno središte jedinstva izvan države i iznad nje, ona treba da bude uistinu opća Crkva.

U ovo se zadnje vrijeme počelo u Rusiji shvaćati, da čisto narodna crkva, prepuštena svojoj vlastitoj snazi, nužno postaje pasivno i beskorisno oruđe države, i da crkvenu neovisnost može zajamčiti samo jedno međunarodno središte duhovne vlasti. No ima ih, koji bi htjeli, sve ako i dopuštaju potrebu jednog takova središta, stvoriti ga tako, da ne izađu iz granica istočnoga kršćanstva. Sada nam preostaje, da kao zadnju zabludu proučimo takovo buduće stvaranje nekog nazovi-pape istočnog.

Glava deseta.

Osnova o nazovi-papinstvu u Carigradu i u Jeruzalemu.

Već želja, koja se već prije stala gojiti, da se naime u svakom slučaju središte Opće Crkve smjesti na Istok, odaje mjesno samoljublje i plemensku mržnju, koja je sposobnija da izvede razdiobe nego da osnuje kršćansko jedinstvo. Ne bi li bilo bolje ne stavljati se unaprijed na nikakvo stanovište, nego tražiti opće središte ondje, gdje jest? I ako se ne nalazi nigdje, nije li djetinjski, htjeti ga izmisliti?

Kad je jedamput dokazana potreba takova središta za pravilni opstanak Crkve, treba priznati, da je božanski glavar i osnivač Crkve unaprijed vidio tu nuždu, i da neophodni uvjet svoga djela nije prepustio slučajnosti

događaja i ljudskoj samovolji. Ako dozvolimo, popuštajući logičkoj nuždi, da Crkva ne bi mogla biti slobodna i djelatna bez jednog međunarodnog središta, onda svakako moramo priznati, da kršćanski Istok, lišen kako jest kroz hiljadu godina toga bitnoga organa, ne može sam za sebe sačinjavati opću Crkvu. Ova je dakle morala u tako dugom vremenu očitovati svoje jedinstvo drugdje. Da misao, kako bi se negdje na Istoku pronašla središnja vlada opće Crkve ili postavio jedan istočni protupapa, da ta nakazna misao nema ništa ozbiljno ni praktično, vidi se po tom, što njezini pristaše nijesu bili sposobni da se slože u slijedećem pitanju, čak ni onda, kad je stvar bila samo teoretska osnova ili p i u m d e s i d e r i u m: Kojemu bi od crkvenih dostojanstvenika istoka ta problematička misija mogla biti predana. Jedni postavljaju kao kandidata »sveopćeg patrijarku« carigradskog, drugi bi voljeli stolicu jeruzalemsku, »majku svih crkava«. Ako smo odlučili da ovdje obračunamo u nekoliko riječi sa ovim žalosnim utopijama, ne činimo to zbog njihove unutrašnje važnosti, koja nije apsolutno nikakova, nego samo iz obzira prema nekim časnim piscima, koji su nemajući ništa boljega, htjeli staviti ove utvare naprotiv ideje o pravom ujedinjenju crkava.

Ako li središte jedinstva ne postoji p o B o ž j e m p r a v u, potrebno je, da današnja crkva (koja se ipak smatra potpunim tijelom), nakon što je proživjela osamnaest vijekova, sama sebi stvori uvjete za svoj opstanak. To je baš tako, kao kad bi se posve gotovom ljudskom tijelu, ali lišenom mozga, postavila zadaća, da si samo napravi taj središnji organ. Ipak, pošto općenita apsur-

dnost te teorije ne upada u oči naših protivnika, treba da potanko ogledamo njihove osnove.

Crkva može, pripisujući jednome od svojih pastira prvenstvo jurisdikcije, ravnati svoj izbor bilo po činjenicama vjerske historije posvećene crkvenom tradicijom, bilo po razmatranjima reda čisto političkoga. Da dadu svojim nacijonalnim težnjama barem sliku vjerske potvrde, ustvrdiše bizantski Grci, da je njihovu crkvu osnovao sv. Andrija apostol, kojega zovu Protokletom (prvozvanim). Legendarni vez, koji spaja Carigrad s tim apostolom, ne bi, pa da je i čvršći[1]), mogao carskom gradu podati nikakva crkvenog prava, pošto niti sv. Pismo, niti crkvena predaja ne pripisuju sv. Andriji nikakva prvenstva u družbi apostola. Apostol dakle nije mogao svojoj Crkvi podati onog privilegija, kojeg ni sam nije imao. I god. 452. prigodom općeg crkvenog sabora u Halcedonu, biskupi se grčki, htijući carigradskoj stolici pripisati prvenstvo na Istoku i drugo mjesto u općoj Crkvi iza biskupa »starog Rima«, dobro čuvahu pozivati se na svetog Andriju, nego oslanjahu svoju osnovu jedino na političkom dostojanstvu carskog grada (βασιλεύουσα πόλις). Taj dokaz, koji je zapravo jedini u prilog bizantskih tvrdnja, ne može ih opravdati ni za prošlost ni za budućnost.[2]) Ako je crkveno prvenstvo

[1]) Grad Patras imade tu povlasticu, da je bio posvećen mučeništvom svetog Andrije i da je na prvom mjestu posjedovao njegove moći.

[2]) Mi ćemo se jošte baviti tim prvim velikim očitovanjem bizantskoga cezaropapizma, koji u svakom slučaju nema ništa zajedničkog sa nepogrješivim dostojanstvom dogmatskih odluka, koje je stvorio sabor.

vezano sa tim dostojanstvom carskoga grada, onda je stari Rim, koji više nije imao tog dostojanstva, morao također i u Crkvi izgubiti prvo mjesto, koje mu se nitko nije usudio pobijati. Naprotiv, baš su na papu grčki biskupi upravili svoje ponizne molbe, da se dostoji potvrditi relativno i djelomično prvenstvo bizantskog patrijarke. Što se tiče današnjeg stanja pitanja, da li prvenstvo mora pripasti onome od patrijarka, koji je na čelu prijestolnice pravoslavnog cara, kako da se izvučemo iz neprilike danas, gdje više nema pravoslavnog cara u Carigradu, a nema patrijarke u Petrogradu? No uzmimo, da je ta poteškoća savladana, i da je Carigrad opet postao vladarski grad pravoslavnoga svijeta, prijestolnica cara istočnoga, ruskog, grčkog, ili grčkoruskog, — to sve skupa ne bi za Crkvu značilo nista drugo nego povratak k cezaropapizmu istočnog carstva. Znademo doista, da je strančarsko prvenstvo carskoga patrijarke bilo grobom slobode i dostojanstva crkvenoga u istoku. Jasno je, da se oni, koji bi, da izbjegnu cezaropapizmu petrogradskom, htjeli ga prenijeti u Carigrad, bacaju u rijeku, samo da se očuvaju od kiše.

Jeruzalem, sveto središte teokracije u starome Zavjetu, nema nikakva prava na vrhovništvo u općoj Crkvi Kristovoj. Tradicija spominje svetog Jakova kao prvog biskupa jeruzalemskoga. Ali sveti Jakov, kao ni sveti Andrija nije posjedovao ni traga prvenstva u apostolskoj Crkvi i nije svojoj stolici mogao predati nikakvih izvanrednih prava. U ostalo a, on kroz dugo vrijeme nije imao nasljednika. Kad se približavahu Vespazijanove legije, kršćani ostaviše osuđeni grad,

koji je u slijedećem vijeku izgubio i svoje ime. Obnova, koju je izvršio Konstantin, nađe stolicu svetog Jakova hijerarhički podređenu metropolitanskom nadbiskupu u Cezareji u Palestini (kao što i biskup Bizanta bijaše sve do god. 381. podložan metropoliti u Herakleji u Traciji). Čak i kasnije je Jeruzalem dugo bio tek počasna patrijaršija i nakon što je konačno dobila samostalno izvršivanje vlasti, zauzimaše samo zadnje mjesto u redu patrijarških stolica.

Danas je »majka svih crkava« postala malenom družbom, koja se stavila u službu fanariotskoga filetizma. Ona tjera isključivo nacijonalnu politiku. Tko bi htio iz Jeruzalema učiniti hijerarhičko središte opće Crkve, morao bi najprije izbaciti panhelensko udruženje i stvoriti ex nihilo novi poredak. No kad bi takova jedna tvorba sa općeg stanovišta i bila moguća, to bi je mogla ostvariti samo Rusija uz cijenu definitivnog preloma sa Grcima. Ali na što bi tada spala ta opća Crkva, za koju Rusija mora svim silama stvarati središnju i neodvisnu vlast? Tad više ne bi bilo čak niti grčko-ruske crkve, i novi bi patrijarka jeruzalemski zapravo samo bio patrijarka svih Rusa. Svakako ne će ni Bugari ni Srbi moći održati crkvenu neovisnost, i evo smo se dakle ponovno povratili k narodnoj crkvi, kojoj hijerarhički glávar može biti tek sluga države.

Očevidna nemogućnost, da nađeš ili stvoriš na istoku središte jedinstva za opću Crkvu, sili nas, da ga tražimo drugdje. Prije svega treba da se priznamo onim, što doista i jesmo — organički dio velikoga kršćanskog tijela — i da utvrdimo našu tijesnu solidarnost sa

našom braćom sa zapada, koja imadu središnji organ, kojega mi nemamo. Taj čin moralni, taj čin pravde i ljubavi, sam bi po sebi bio ogroman napredak za nas i neophodan uvjet svakog daljnjeg napretka.

Druga knjiga

Crkvena monarkija osnovana od Isusa Krista.

»Andrija, brat Simona Petra, bijaše jedan od one dvojice, koji su čuli, što je Ivan govorio i koji su pošli za Isusom. On nađe najprije svog brata Simona i reče mu: Našli smo Mesiju (a to će reći Pomazanika). I on ga povede k Isusu. Pogledavši ga reče mu Isus: Ti si Simon, sin Jonin; ti ćeš se zvati Cefa (a to znači Pećina).« (Ev. svetog Ivana, I, 41.—43.).

Grčko-ruska crkva, kako smo vidjeli, tvrdi, da imade osobitu zaštitu svetog Andrije. Blaženi apostol, pun dobrohotnosti prema svom bratu, predstavlja ga Gospodinu i čuje iz božanskih ustiju prvu riječ o Simonovu budućem određenju, po kojem je imao postati pećina Crkve. Ni u evanđeljima ni u Djelima apostolskim ne vidi se nigdje, da bi sveti Andrija osjetio prema svetom Petru kakovu zavist, ili da bi mu poricao prvenstvo. Htijući s naše strane opravdati tvrdnju Rusije, da je crkva svetog Andrije, nastojat ćemo da nasljedujemo njegov primjer, i da se proženemo istim duhom dobrohotnosti i vjerske solidarnosti prema velikoj Crkvi, koja se na osobit način veže uz svetog Petra. Taj će nas duh čuvati od lokalnog i narodnog egoizma — izvora tolikih bludnja — i dozvoliti nam, da dogmu o pećini crkvenoj stavimo pod samu bit božansko-ljudske istine, da u njoj crpemo vječne razloge za tu dogmu.

Glava prva.

Pećina Crkve.

Predugo bi bilo ispitivati ovdje ili barem nabrajati sve teorije, koje se tiču Crkve i njezina uređenja. No ako u tom temeljnom problemu pozitivne religije idemo za tim, da saznamo istinu čistu i jednostavnu, upada nam u oči, kako je Providnost učinila tu stvar lakom za spoznaju. Budući da se svi kršćani potpuno slažu u tom, da je Crkva osnovana od Krista, treba samo da pogledamo, kako i kojima riječima je On to učinio. Međutim samo je jedan evanđeoski tekst, koji govori upravno izrično i formalno o osnivanju Crkve. Taj tekst, koji se tiče osnivanja, postaje sve više i više jasan, što više Crkva u rastu razvija određene oblike svoje organizacije; i danas protivnici istine ne nalaze ništa boljega nego osakaćivati stvoriteljsku riječ Kristovu zato, da je prilagode gledištu svoje vjeroispovijesti.[1])

»Isus, došavši u krajeve Cezareje Filipove, upita svoje učenike: šta kažu ljudi za Mene sina čovječjega, tko sam ja? A oni mu odgovoriše: Jedni, da si Ivan Krstitelj; drugi, da si Ilija; drugi opet, da si Jeremija, ili jedan od proroka. — On im reče: A šta vi mislite, tko sam Ja? I odgovarajući Simon Petar reče: Ti si Krist sin Boga živoga. — I odgovarajući Isus reče mu: blažen si, Simone, sine Jonin, jer tijelo i krv nijesu ti toga objavili nego Otac Moj, koji je na nebu. I Ja ti kažem, da si ti stijena i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju i vrata paklena ne će je nadvladati. I ja ću ti

[1]) Tako je dotični tekst osakaćen čak u „pravoslavnom katekizmu“ Filareta moskovskoga.

dati ključeve kraljevstva nebeskoga. I što god razriješiš na zemlji bit će razriješeno na nebu!« (Evanđelje svetog Mateja, XVI, 13.—19.).

Ujedinjenje božanskog i ljudskog, koje je svrha stvaranja, izvršilo se je pojedinačno (hipostatički) u jedinoj osobi Isusa Krista, »savršenoga Boga i savršenoga čovjeka, koji ujedinjuje obje naravi bez miješanja i dijelenja«[1]). Povjesno djelo Božje ulazi od sada u novu fazu. Ne radi se više o kakovu fizičkom i pojedinačkom jedinstvu, nego o ujedinjenju moralnom i s o c i j a l n o m. Čovjek-Bog hoće sebi savršenim ujedinjenjem prisajediniti rod ljudski, koji je utonuo u grijeh i bludnje. Kako će postupati? Hoće li se obratiti svakoj duši ljudskoj napose? Hoće li se ograničiti na vez čisto nutarnji i subjektivan? On odgovara: ne: Οἰκοδομήσω τὴν ἐκκλησίαν μου — sagradit ću Crkvu svoju. Naviješteno nam je djelo stvarno i objektivno. No hoće li on to djelo podložiti svim rascjepkanostima ljudskog roda? Hoće li se ujediniti sa pojedinim narodnostima kao takovima, davajući im narodne n e o v i s n e crkve? Ne, jer njegova riječ ne glasi: sagradit ću C r k v e s v o j e, nego C r k v u s v o j u — τὴν ἐκκλησίαν μου. Ljudstvo ujedinjeno u Bogu, treba da sačinjava jednu jedinu socijalnu zgradu i radi se o tom, da se nađe čvrsti temelj tome jedinstvu.

Pravo ujedinjenje temelji se na izmjeničnoj d j e l a t n o s t i onih, koji se ujedinjuju. Djelo bezuvjetne istine, koja se objavljuje u Bogu-Čovjeku (ili u savršenom Čovjeku), mora da kod nesavršenog ljudstva nađe

[1]) Formula pape svetog Leona Velikog i koncila Kalcedonskoga

neoborivo pristajanje, koje nas veže sa božanskim načelom. Utjelovljeni Bog ne će, da njegova istina bude primana pasivno i ropski, on zahtijeva u svom novom uređenju da bude priznat slobodnim činom ljudstva. Ali je u isto vrijeme potrebno, da taj slobodni čin bude bezuvjetno u istini, bude nepogrješiv. Treba dakle osnovati u palom ljudstvu čvrstu i nepokolebivu točku, na koju će se gradnja i djelovanje Božje moći neposredno odupirati, točku, na kojoj će se ljudska volja sastajati sa božanskom istinom u sintetičkom činu, koji je čisto ljudski s obzirom na oblik i božanstveno negrješiv u dubini.

Kod stvaranja fizičkog i individualnog čovještva Kristova, čin božanske svemogućnosti ne zahtijevaše za svoju djelatnost ništa drugo nego posvema pasivno i receptivno pristajanje ženske naravi u osobi bezgrješne Djevice: gradnja socijalnog i skupnog ljudstva Kristova, njegova općeg tijela (Crkve), iziskuje manje i u isto vrijeme više nego stvaranje individualnog čovještva. Manje — jer ljudski temelj Crkve ne treba da bude zastupan po osobi bezuvjetno čistoj i neokaljanoj, jer ovdje se ne radi o tom, da se stvori supstancijalan i individualan odnošaj ili hipostatsko i potpuno ujedinjenje dviju naravi, nego samo da se osnuje pravi i moralni vez. No ako i jest taj novi vez (vez između Krista i Crkve) manje dubok i manje tijesan nego li prednašnji (onaj između riječi Božje i naravi ljudske u krilu bezgrješne Djevice), on je ipak pozitivniji — na ljudsku govoreći — i veći. Pozitivniji — jer ovo novo udruženje u duhu i istini zahtijeva muževnu volju, koja ide ispred objavljenja i muževnu prosvijetljenost, koja daje određen oblik istini, koju prima. Novi je vez opširniji — budući da se, sačinjavajući konstitutivni temelj skupnoga bića, ne može ograničiti na osobni odnošaj, nego mora da bude ovjekovječen kao trajna socijalna funkcija.

Trebalo je dakle naći u ljudstvu, takovu kakovo jest, tu točku aktivnoga sraščivanja između božanskog i ljudskog, da se uzmogne izraditi temelj ili temeljni kamen kršćanske Crkve. Isus je u svojem svrhunaravnom predznanju unaprijed pokazao taj kamen. No da nam pokaže, da je njegov izbor slobodan od svake samovolje, obraća se najprije javnom mišljenju. On hoće da vidi, ne može li biti priznat, prihvaćen i utvrđen u mišljenju ljudskog mnoštva, po samom glasu puka: Quem dicunt homines esse Filium Hominis — Za koga me drže ljudi? — Ali istina je jedna i ista a mišljenja ljudi su mnogostruka i protuslovna. Glas puka, za koji se tvrdi, da je glas Božji, odgovorio je samo u svojevoljnim bludnjama, koje nijesu pristajale pitanju Čovjeka-Boga. Između Istine i bludnje ne može biti spajanja; ljudstvo ne može doći u odnošaj sa Bogom putom općeg glasovanja, Crkva Kristova ne može biti osnovana na demokraciji.

Budući da se ljudsko utvrđenje božanske istine ne nalazi upotrebom općeg glasovanja, obraća se Isus Krist svojim izabranicima, udruženju apostola, ovom prvobitnom općem crkvenom saboru: Vos autem quem me esse dicitis — a za koga Me vi držite? Ali apostoli šute. Kad se je radilo o tom da se pokažu ljudska mišljenja, sva su dvanaestorica govorili zajedno. Zašto puštaju riječ jednom jedinom, kad se radi o tom, da

se utvrdi božanska istina? Možda se ne slažu posvema među sobom? Možda Filip ne opaža dobro bitni odnošaj između Isusa i nebeskog Oca, možda Toma imade dvojbu o mesijskoj moći svog učitelja? Zadnje nas poglavlje svetog Mateja uči, da se čak ni na galilejskoj gori, kamo su bili pozvani od Isusa, koji je već uskrsnuo, apostoli nijesu pokazali jednodušni i čvrsti u svojoj vjeri: quidam autem dubitaverunt. (Mat., XXVIII, 17.).

Da crkveni sabor uzmogne jednodušno svjedočiti o čistoj i jednostavnoj istini, treba da bude potvrđen. Odlučan čin mora biti bezuvjetno pojedinački, čin jednoga samoga. Jer niti četa vjernika, niti apostolski zbor ne odgovara Isusu, nego Simon, sin Jonin, posve sam: Respondens Simon Petrus dicit: Tu es Filius Dei vivi. On odgovara za sve apostole, ali govori o svom vlastitom poglavaru, a ništa ih ne pita, niti čeka njihovu privolu. Kad su malo prije apostoli opetovali mišljenja mnoštva, opetovali su same zablude: da je Simon htio samo opetovati mišljenja samih apostola, možda ni on ne bi bio dosegao čiste i jednostavne istine. No on je slijedio poziv svoga duha, glas svoje savjesti; a Isus to svečano opravdava i izjavljuje, da ovaj poziv, koliko god pojedinačan bio, ipak proizlazi od Oca nebeskoga, to jest, da je to bio u isti mah čin ljudski i Božji, pravo spajanje između bezuvjetnog Bića i relativnog subjekta.

Čvrsta točka, pećina ili nepokolebivi kamen za potporanj božansko-ljudskog djelovanja bijaše nađen. Konstitutivna podloga Opće Crkve je jedan jedini čovjek, kojemu pomaže Bog. Ta točka nije postavljena ni u nemogućoj jednodušnosti svih vjernika, ni u vazda

nesigurnoj složnosti crkvenog sabora, nego u stvarnom i živom jedinstvu prvaka apostolskoga. I u buduće ne će pitanje istine, stavljeno pred kršćansko ljudstvo, dobiti određenog ni konačnog rješenja ni od općeg glasovanja, ni od vijeća izabranika. Iz samovoljnih mišljenja ljudi rodit će se samo krivovjerstva; a decentralizovana i na milost i nemilost svjetovnoj vlasti prepuštena hijerarhija, ne će mariti da se izjavi u crkvenim saborima, ili će se izjaviti kako je to učinio razbojnički sabor u Efezu. Samo će u ujedinjenju sa pećinom, na kojoj je osnovana, Crkva moći sakupiti prave sabore i pomoću autentičnih obrazaca utvrđivati istinu. Sve ovo nije tek nestalno mišljenje, nego je to povjesna činjenica tako silna, da je u svečanim zgodama bila priznavana od samog istočnog episkopata, koliko je god ovaj bio ljubomoran na nasljednike svetog Petra. Ne samo da je divna dogmatska rasprava pape svetog Leona Velikog bila priznata kao djelo Petra od grčkih otaca četvrtog općeg crkvenog sabora, nego je također i šesti crkveni sabor Petru pripisivao list pape Agatona (koji ni iz daleka nije imao toliko osobnog ugleda kao Leon): »Glavar i prvak apostola, govorahu istočni oci, boraše se na našoj strani... Vidjela se tinta (sa pisma), a kad tamo, Petar je progovorio kroz Agatona« (Καὶ μέλαν ἐφαίνετο, καὶ ἦν Ἀγάθωνος ὁ Πέτρος ἐφθέγξατο).[1])

I ako tome nije tako, ako u djelatnom očitovanju istine Opća Crkva može biti bez Petra, neka nam onda netko protumači onu neobičnu šutnju istočnoga episkopata — koji ipak podržava apostolsko nasljedstvo —

[1]) Mansi, Collectio Conciliorum. t. XI., col. 658.

šutnju, koja traje od onda, kad se je odijelio od stolice svetog Petra. Zar bi to mogao biti čisti slučaj? Slučaj, koji traje već kroz hiljadu godina! Protukatolicima, koji ne će da vide, kako ih njihov partikularizam razdvaja od života Opće Crkve, imamo da stavimo samo jedan prijedlog: neka se sastanu bez sudjelovanja nasljednika svetog Petra u crkvenom saboru, koji bi oni sami mogli priznati kao općeniti i samo onda ćemo ispitivati, imadu li pravo.

Svagdje i uvijek, kad ne govori Petar, uzdižu glas ljudska mišljenja — a šute apostoli. No Isus Krist nije odobrio ni neodređenih i nesložnih osjećaja pučanstva, ni šutnje svojih odabranika, nego je potvrdio čvrstu, odlučnu i dostojanstvenu riječ Simona, sina Jonina. Nije li jasno, da ta riječ, koja je zadovoljila Gospodina, nije trebala nikakova potvrđivanja ljudskog? da je pridržavala čitavu svoju vrijednost? etiam sine consensu Ecclesiae.[1]) Petar nije temeljnu dogmu naše vjere izrazio posluživ se kakvim skupnim vijećanjem, nego uz neposrednu pomoć Oca nebeskog, i njegova je riječ odredila vjeru kršćana svojom vlastitom snagom, a ne priznanjem drugih — ex sese non autem ex consensu Ecclesiae.

Nestalnom mišljenju riječ Petrova stavlja nasuprot čvrstoću i jedinstvo prave vjere; tjesnogrudnosti narodnih osjećaja, koji se tiču Mesije, stavlja nasuprot mesijsku

[1]) „Čak i bez pristajanja Crkve" glasi obrazac posljednjeg vatikanskog crkvenog sabora.

ideju u obliku bezuvjetnom i općem. Ideja o Mesiji, koja je uzrasla na zemljištu narodne svijesti Izraela želi premašiti to zemljište u viđenjima proroka koji su živjeli iza sužanjstva. No stvarni su smisao tih viđenja punih tajnâ i zagonetki sami nadahnuti pisci jedva dohvatili. Što se tiče javnog mnijenja Židovâ, to ono ostajaše isključivo narodno i ne mogaše u Kristu vidjeti drugo nego velikog narodnog proroka (kao Iliju, Jeremiju, Ivana Krstitelja) ili najviše kakova svemoćnog diktatora, osloboditeljа i glavara naroda izabranog kao Mojsiju ili Davida. Takovo bijaše i ono najoduševljenije mišljenje, koje je s obzirom na Isusa imao puk, koji ga je slijedio; a mi znamo, da su sami odabranici sve do kraja svog zemaljskog života dijelili ove pučke osjećaje. (Ev. Luk. XXIV., 19.—21.). Tek u Petrovu priznanju oslobađa se mesijska ideja svake narodne primjese i odijeva se prvi puta u svoj opći i konačni oblik. »Ti si Krist, Sin Boga živoga.« Ne radi se više o kakvu proroku ili o narodnom kralju; Mesija više nije drugi Mojsija ili drugi David. On odsele nosi jedino ime Onoga, koji ako i jest Bog Izraelov, nije zato manje Bog svih naroda.

Ovo je priznanje Petrovo, uzdižući se iznad židovskog nacijonalizma, navijestilo Opću Crkvu novoga Zavjeta. I to je jedan razlog više, da Petar bude temelj kršćanstva i da vrhovna hijerarhička vlast, koja je jedina vazda pridržala opći ili međunarodni značaj Crkve, bude pravi nasljednik Petrov i stvaran posjednik svih povlastica, koje je Krist dao prvaku apostola.

Glava druga.

Prvenstvo svetog Petra kao trajna uredba.

Tri temeljna kamena kršćanstva.

»A ja ti kažem, da si ti Petar«, itd.

Od tri atributa, koji prema ovom konstitutivnom tekstu po Božjem pravu pripadaju prvaku apostolu (1. poziv, da po nepogrješivom ispovijedanju istine bude osnovka crkvene zgrade; 2. posjedovanje vlasti ključeva; 3. vlast da veže i razvezuje) samo mu je posljednji zajednički sa drugim apostolima. Svi su pravoslavni[1]) složni, da ta apostolska vlast vezati i razrješivati nije dana dvanaestorici kao privatnim osobama ili poput prolazne povlastice, nego da je ona početak i autentični izvor vječnog svećeničkog prava, koje je od apostola prešlo na njihove nasljednike u hijerarhičnom redu — na biskupe i svećenike Opće Crkve. No ako je tome tako, onda oba prva atributa skopčana još svečanije i još značajnije sa svetim Petrom također ne mogu biti privatne i nuzgredne povlastice.[2]) To bi bilo tim manje moguće, što je s prvim od ovih povlastica Gospodin izričito spojio stalnost i postojanost svoje Crkve u budućoj borbi protiv vlasti zla.

[1]) I među nepravoslavnima svi pisci dobre volje, kao na primjer odlični židovski mislilac Josip Salvador u svojoj knjizi „Isus Krist i njegovo djelovanje".

[2]) Ovaj zaključak potpuno priznaje znatni židovski pisac, kojega smo upravo spomenuli. On u prvenstvu svetog Petra vidi ključ čitave zgrade crkvene, onakove, kakovom ju je označio i osnovao sam Isus Krist.

Ako apostolima dana vlast vezati i razrješivati nije samo jednostavna metafora niti čisto osobni i prolazni atribut, ako je ona naprotiv stvarna i živa klica opće i vječne ustanove obuhvaćajući čitav opstanak Crkve, kako bi osobite prednosti svetog Petra proglašene u jasnim i svečanim izrazima — kako bi ove prednosti mogle biti metafore bez posljedica ili prolazni i osobni privilegiji? Ne moraju li se i one odnositi na jednu temeljnu i trajnu uredbu, kojoj je historička ličnost Simon, sin Jonin, samo poglaviti i tipični zastupnik? Bog-Čovjek nije osnivao samo prolazne uredbe. U svojima je izabranicima gledao, i preko njihova pojedinačnog i smrtnog života, trajna načela i tipove svoga djela. Ono, šta je govorio apostolskom kolegiju, obuhvaćalo je svećenički red i naučavajuću crkvu u njenoj cjelini. Uzvišena riječ, koju je obratio samome Petru, proizvađala je u osobi ovoga jedinoga apostola vrhovnu i nerazdjeljivu vlast Opće Crkve za čitavo njeno trajanje i za čitav njen razvitak u budućim stoljećima. I ako Krist nije htio da sa zajedničkom vlašću apostola spoji formalno ustanovljenje svoje Crkve i jamstvo za njezinu trajnost (budući da nije zboru apostola rekao: na vama ću sagraditi svoju Crkvu), onda to jasno dokazuje, da Gospodin nije smatrao red biskupski i svećenički (zastupan apostolima uopće) kao sam po sebi dostatan, da sačinjava nepokolebivu osnovku opće Crkve u njenoj neizbježivoj borbi sa vratima paklenim. Isus je osnivajući svoju Crkvu prije svega mislio na borbu protiv zla i na to, da svojemu djelu osigura jedinstvo, koje daje snagu. On je hijerarhičkom redu stavio na čelo uredbu jedinu i središnju, bezuvjetno

nerazdjeljivu i nužnu, koja sama po sebi posjeduje puninu vlasti i obećanja: Ti si stijena i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju; i vrata paklena ne će je nadvladati.

Sva bi razmatranja u korist središnje i vrhovne vlasti u Općoj Crkvi imala u našim vlastitim očima vrlo malenu vrijednost, kad bi bila samo razmišljanja. No ona su spojena sa božansko-ljudskom činjenicom, koja se kršćanskoj vjeri nameće uprkos svih umjetnih tumačenja, kojima bi ljudi htjeli da je obore.

Nije naša zadaća, da tumačimo apstraktnu potrebu ustanove, koja je od Krista dobila živu zazbiljnost.

Kad nam istočni teolozi dokazuju potrebu hijerarhičkog reda u Crkvi uopće, njihovi nas dokazi ne mogu uvjeriti bez prvobitne evanđeoske činjenice: izbora dvanaestorice apostola za poduku sviju naroda sve do svršetka vijekova. Isto je tako, kad hoćemo da dokažemo potrebu nedjeljivog središta same hijerarhije, činjenica osobitog izbora Petrova, koji je božanskoj istini imao da služi kao ljudsko uporište u njenoj neprestanoj borbi protiv vrata paklenih, ono, što daje nepokolebivu osnovku svemu našemu razmišljanju.

Ako se pod Crkvom misli savršeno ujedinjenje ljudstva s Bogom, bezuvjetna vladavina ljubavi i istine, onda se u Crkvi ne može dozvoliti nikakova vlast i nikakav ugled. Svi su članovi toga nebeskog kraljevstva svećenici i kraljevi međusobno bezuvjetno jednaki u tom odnošaju, a jedino i isključivo središte jedinstva je ovdje Isus Krist sam. No mi ne govorimo o Crkvi u tom smislu, jer Krist nije u tom smislu o njoj govorio. Savršena Crkva, slavna Crkva i kraljevstvo

slave sve to pretpostavlja, da su moć zla i vrata paklena konačno svladana, a Krist baš zato osniva svoju Crkvu, da se bori s vratima paklenima i zato joj daje središte ljudskog i zemaljskog jedinstva, kojemu ipak uvijek pomaže Bog.

Ako ne ćemo da padnemo u protivne krajnosti slijepog materijalizma ili nemoćnog idealizma, prisiljeni smo da priznamo, da se potrebe stvarnosti i nužde idealnosti sastaju i idu zajedno u redu, koji je uspostavio Bog. Da predočuje u Crkvi idealni princip čovječnosti i sloge, određuje Isus Krist kao izvorni oblik vladavine crkvenih sabora prvotni zbor ili crkveni sabor dvanaestorice apostola, koji su međusobno jednaki i ujedinjeni bratskom ljubavlju. Da takovo idealno jedinstvo uzmogne biti ostvareno na svim mjestima i u svim vremenima, da uzmogne sabor glavara crkvenih slaviti slavlje nad neslogom i učiniti, da iz raznolikosti privatnih mišljenja izađe jednolikost javnih odredaba, da se uzmognu raspre svršiti i stvarno očitovati jedinstvo Crkve, da ne izloži ovo jedinstvo slučajevima ljudskih uredaba, — da ne sagradi Crkvu svoju na tom nestalnom pijesku, zbog svega toga otkriva božanski graditelj čvrstu Pećinu, nepokolebivu Stijenu crkvene monarkije, ustanovljuje ideal jednodušnosti spajajući ga sa stvarnom i živom vlašću.

Temeljni je kamen Crkve, kažu nam, Krist — to je istina, koju nije pobijao nikad nijedan kršćanin. No ne bi bila pametna, — kad bi i bila iskrena — revnost onih, koji, da obrane Krista od neke tobožnje nepravde, tvrdoglavo ne će da priznaju njegovu pravu volju i niječu tako očevidni red, koji je on postavio. Jer on je

ne samo izjavio, da je temeljni kamen njegove Crkve Simon, jedan od apostola, nego je također, da nam sa više snage naglasi ovu novu istinu, da je učini izrazitijom i očevidnijom, iz poziva Simonova — da bude temeljni kamen Crkve — učinio vlastito i trajno ime Simonu.

Evo dakle dviju istina jednako nepobitnih: Krist je temeljni kamen Crkve i Simon, sin Jonin, je temeljni kamen Crkve. Ako je to protuslovlje, onda se ono ne zaustavlja ovdje. Jer vidimo, da ovaj isti Simon Petar, koji je jedini primio od Krista ovaj izvanredni atribut, u jednoj od svojih poslanica ipak proglašuje s v e vjernike živim temeljnim kamenima zgrade božansko-ljudske (prva poslanica Petrova II, 4. 5.). Jedini temeljni kamen Crkve jest Krist; no ako li hoćemo vjerovati Isusu: osobiti temeljni kamen njegove Crkve je poglavica apostola; a ako hoćemo vjerovati ovome, temeljni kamen Crkve je svaki pravi vjernik.

Prividnom protuslovlju ovih triju istina, treba samo da nasuprot stavimo njihovo stvarno i logično suglasje. Isus Krist, jedini temeljni kamen kraljevstva Božjega u redu čisto vjerskom ili m i s t i č n o m, postavl a prvaka apostolskoga i njegovu trajnu vlast kao temeljni kamen Crkve u r e d u s o c i j a l n o m za kršćansku zajednicu; i svaki član te zajednice, koja je ujedinjena s Kristom i ostaje u redu, koji je on udesio, postaje p o j e d i n a č n i m konstitutivnim elementom, živim temeljnim kamenom te Crkve — koja imade Isusa Krista kao mistički i (u ovaj čas) nevidljivi temelj i monarhičku vlast Petrovu kao socijalni i vidljivi temelj. Bitno razlikovanje ovih triju izraza još bolje ističe njihovu tijesnu vezu u stvarnom opstanku Crkve, koja

ne bi mogla biti ni bez Krista ni bez Petra ni bez mnoštva vjernika. Tko hoće da u pojmu ovoga trostrukoga odnošaja vidi makar kakvo protuslovlje, mora ga u nj staviti unaprijed, davajući tim temeljnim izrazima bezuvjetni i isključivi smisao, koji im nipošto nije vlastit.

Ljudi doista zaboravljaju, da je izraz »kamen (t. j. temeljni kamen) Crkve« samo izraz odnošaja, i da Krist može biti temeljni kamen Crkve tek onda, kad se dovrši njegovo ujedinjenje sa ljudstvom, koje sačinjava Crkvu; a budući da u socijalnom redu ovo ujedinjenje izvršuje na prvom mjestu središnji odnošaj, koji je sam Krist pripojio uz svetog Petra, to je jasno, da ova dva temeljna kamena — Mesija i njegov poglaviti apostol — ne samo da se ne isključuju međusobno, nego i čine dva neodjeljiva osnova jednog jedinstvenog odnošaja. Što se tiče temeljnog kamena, ili temeljnog kamenja trećega reda — mnoštva vjernika — ako smo i kazali, da svaki vjernik može postati živim temeljnim kamenom Crkve, to ipak nijesmo rekli, da to svaki postaje sam po sebi ili odjeljujući se od Krista i od temeljne vlasti, koju je on ustanovio.

Osnovka je Crkve, da govorimo posvema općenito, ujedinjenje božanskog i ljudskog. Tu osnovku (temeljni kamen) nalazimo u Isusu Kristu u toliko, u koliko on hipostatički ujedinjuje božanstvo sa bezgrješnom ljudskom naravi; tu istu osnovku nalazimo također u svakom pravom kršćaninu u toliko, u koliko se ujedinjuje sa Kristom po sakramentima, vjerom i dobrim djelima. No ne vidimo li, da ova dva načina ujedinjenja između božanskog i ljudskog (hipostatičko ujedinjenje u osobi Kristovoj i pojedinačko ujedinjenje vjernika s Kristom)

još ne mogu sačinjavati specifičko ujedinjenje Crkve u strogom smislu riječi — Crkve kao bića historičkog i socijalnog? Utjelovljenje Riječi je mistička činjenica, a ne socijalno načelo; pojedinački vjerski život ne daje dostatnog temelja društvu kršćanskom: čovjek može živjeti sveto i ostati u pustinji. A ako ipak imade u Crkvi osim mističkog i pojedinačkog života još i život socijalni — tada je bez dvojbe potrebno, da taj socijalni život imade određeni oblik, osnovan na jednom načelu jedinstva, koji mu je vlastit. I kad kažemo, da to specifičko načelo socijalnog jedinstva crkvenog nije neposredno ni Isus Krist, ni mnoštvo vjernika, nego monarhička vlast Petrova, pomoću koje htjede Isus Krist, da se ujedini sa ljudstvom kao socijalnim i političkim bićem — potvrđuje naše mišljenje ta znatna činjenica, što je naziv davan temeljnom kamenu Crkve imao vrijednost vlastitog i trajnog imena samo za prvaka apostola, koji je na taj način sam temeljni kamen Crkve u osobitom i strogom smislu tog izraza — osnovka, koja čini jedinstvo u historičkom ljudskom društvu.

Samo se je tri puta u svetoj povijesti (obaju zavjeta) dogodilo, da je Gospodin nekome promijenio ime. Kad se je Abraham neograničenom vjerom posvetio Bogu živome, Bog mu promijeni ime i proglasi ga ocem svih vjernika (»ocem mnoštva«). Kad je Jakov u tajanstvenoj borbi stao nasuprot Bogu živom čitavom snagom ljudskog duha, dade mu Bog novo ime, koje ga označivaše kao neposrednog oca onog čudnog i posebnog puka, koji se je borio i koji se još bori sa svojim Bogom. Kad je potomak Abrahama i Jakova, Simon

sin Jonin, ujedinio u sebi snažnu inicijativu ljudskog duha i nepogrješivu pomoć nebeskog oca zato, da utvrdi božansko-ljudsku istinu, Bog-Čovjek mu promijeni ime i postavi ga na čelo novih vjernika i novoga Izraela. Abraham, tip primitivne teokracije, prikazuje ljudstvo, koje se posvemu predaje Bogu; Jakov, tip narodne teokracije, prikazuje ljudstvo, koje se počinje opirati Bogu; konačno Simon Petar, tip opće i konačne teokracije, prikazuje ljudstvo, koje odgovara Bogu svojemu, koje ga slobodno ispovijeda i veže se s njim međusobnim i nerazrješivim vezom. Neograničena se je vjera u Boga, koja je Abrahama učinila ocem svih vjernika, ujedinila u Petru u djelatno naglašivanje ljudske snage, koja je bila oznakom Jakovu-Izraelu; duh prvaka apostola odražavao je iz zemaljskog zrcala onu harmoniju božanskog i ljudskog, koju je u bezuvjetnoj savršenosti vidio kod svojega učitelja; on je na takav način postao prvorođenac i odlični nasljednik Boga-Čovjeka, duhovni otac novog kršćanskog naraštaja, temeljni kamen one Opće Crkve, koja je dovršenje i usavršenje Abrahamove vjere i Izraelove teokracije.

Glava treća.

Petar i sotona.

Simon nije kao apostol morao promijeniti ime. Ta promjena, koja je bila unaprijed objavljena, nije se dogodila prigodom svečanog izabiranja i poslanja dvanaestorice. I ovi su, osim jedinog Simona, zadržali svoja vlastita imena; nijedan od njih nije od Gospodina

primio novi ili trajni naziv, koji bi imao općenito i uzvišeno značenje.[1])

Osim Simona svi se apostoli nijesu razlikovali drukčije nego po svojim naravnim značajevima, svojim pojedinačkim svojstvima i udesima i razlikama ili različicama osobnog ćućenja, koje je njihov učitelj imao prema njima. Naprotiv novo i značajno ime, koje je jedini Simon primio osim zajedničkog apostolata, ne pokazuje nikakovu crtu iz njegova naravnog značaja niti osobnu sklonost Gospodinovu prema njemu, nego to je ime skopčano jedino sa posve zasebičnom ulogom, koju je sin Jonin pozvan ispunjavati u Crkvi Kristovoj. Nije mu bilo rečeno: Ti si Petar, jer te više volim nego druge, ili, jer po naravi imaš čvrst i stalan značaj (što se u ostalom ne bi posve slagalo s istinom), nego: Ti si Petar i na toj ću stijeni sagraditi Crkvu svoju.

Ispovijest Petrova, koja je dragovoljnim i nepogrješivim pristajanjem vezala ljudstvo sa Kristom i osnivala slobodnu Crkvu Novoga Zavjeta, nije bila jednostavno očitovanje njegova običnog značaja, nije također mogla biti prolazni zanos njegove duše. Može li se doista dopustiti, da bi zbog takova zanosa, zbog jednog časa oduševljenja, bilo Simonu ne samo ime promijenjeno, kao nekad Abrahamu i Jakovu, nego da bi ta promjena bila davno unaprijed i proročena, kao nešto, što se neizbježivo mora dogoditi, a što je njoj samoj dalo osobito mjesto u osnovama Gospodinovima?

[1]) Ne govorim o slučajnim ili prolaznim pridjevcima i epitetima, kao što je Ivanu i Jakovu dan pridjevak Boanerga.

I šta imade važnije u djelu Mesijinom od osnivanja Opće Crkve spojene sa Simonom, koji je bio pretvoren u Petra? Pretpostavka u ostalom, da je prva dogmatska odredba svetog Petra proistekla samo iz njegove čisto ljudske i privatne osobnosti, nemoguća je zbog izravnog i jasnog svjedočanstva Kristova: Nijesu ti tijelo i krv to objavili, nego Otac moj, koji je na nebu. Ispovijest je dakle Petrova bila čin sui generis — čin, kojim je ćudoredno biće apostola unišlo u osobiti odnošaj sa božanstvom; i baš je zbog toga odnošaja mogla riječ ljudska nepogrješivo očitovati bezuvjetnu istinu Riječi i stvoriti nepokolebivu osnovku Općoj Crkvi. Evanđeosko se pripovijedanje, kao da bi u ovoj stvari htjelo ukloniti svaku sumnju, žuri da nam pokaže, kako taj isti Simon, koji je pred malo vremena proglašen temeljnim kamenom Crkve i ključarom kraljevstva nebeskog, govori poslije toga, kad je prepušten samu sebi — govori u ostalom sa najboljom nakanom, ali bez pomoći Božje — u duhu svoje naravne i privatne osobnosti. »A iza toga stade Isus tumačiti učenicima, kako mu valja poći u Jeruzalem i mnogo trpjeti od starješina, pismoznanaca i poglavarâ svećeničkih, kako mu valja biti osuđen na smrt i treći dan uskrsnuti. A Petar uzevši ga na stranu počne ga pobijati govoreći: To neka bude daleko od Tebe, Gospodine, to ti se ne će dogoditi. A on obraćajući se k Petru reče: Odlazi, sotono, ti si mi na sablazan, jer ne razumiješ, što je Božje, nego što je ljudsko.“ (Mat. XVI. 21—23.).

Zar ćemo i mi poput naših grčko-ruskih polemičara staviti ovaj tekst u protivnost sa onim predašnjim i

uništavati riječi Kristove jedne pomoću drugih? Smije li se misliti, da je utjelovljena istina tako brzo promijenila svoje mišljenje, i da je u čas dokinula ono, što je upravo malo prije izjavila? A s druge strane, kako da složimo »blažen« i »sotono?« Kako da dopustimo, da bi ono, što je kamen smutnje za Isusa, moglo ujedno biti temeljni kamen njegove Crkve, koju vrata paklena ne mogu nadvladati? da bi onaj, koji misli samo na ljudske stvari, mogao primiti objavljenja Oca nebeskoga i dobiti ključe kraljevstva Božjega?

Samo je jedan način, da se slože ovi tekstovi, kojih nadahnuti evanđelista nije bez razloga metnuo jedan uz drugi. Simon Petar kao pastir i vrhovni učitelj Opće Crkve, radi uz pomoć Božju i vjeran je svjedok i nepogrješivi tumač istine božansko-ljudske, kad govori za sve. U tome je on svojstvu nepokolebiva osnovka kuće Božje i ključar kraljevstva nebeskoga. Isti Simon Petar, kao privatna osoba, kad govori i radi svojim naravnim silama i svojim čisto ljudskim razborom, može reći i učiniti stvari nedostojnih, sablažnjivih, čak i sotonskih.

No osobne mane i grijesi prolazni su, dok je socijalna služba crkvenoga monarka trajna. »Sotone« i »sablazni« nestalo je, a Petar je ostao.

Glava četvrta.

Crkva kao opće društvo.

Načelo ljubavi.

Budući da bivstvovanje svakoga društva određuju ideje i uredbe, ovisna je dobrobit i socijalni napredak poglavito o istinitosti ideja, koje vladaju u društvu, i o

skladnom redu, koji ravna njegovu vladu. Crkva kao društvo, koje je Bog izravno htio i osnovao, mora da ima oba ova svojstva u visokom stepenu; vjerske ideje, koje ispovijeda, moraju biti nepogrješivo istinite; a njezin ustav treba da ujedinjuje najveću stalnost i najveću mogućnost djelovanja u svakom smjeru.

Crkva je prije svega društvo utemeljeno na istini. Temeljna je istina crkvena ujedinjenje božanskog i ljudskog, Riječ tijelom postala, Sin čovječji priznat kao Krist Sin Boga živoga. Obzirom na posve objektivnu stranu, temeljni je kamen Crkve prema tome Krist sam, utjelovljena istina. No da uzmogne stvarno biti osnovana na istini, mora Crkva kao ljudsko društvo biti s tom istinom na određeni način ujedinjena.

Budući da istina u ovom svijetu prividnosti nema neposredno očevidnog opstojanja, koje bi i vanjskim načinom sililo, da je priznamo, to se čovjek može s njom ujediniti samo po vjeri, koja nas veže sa unutrašnjom bitnošću stvari i prikazuje našem duhu sve, što vanjskim načinom nije vidljivo. Možemo dakle, obzirom na subjektivnu stranu, ustvrditi, da vjera sačinjava osnovku ili temeljni kamen Crkve. No koja vjera? Čija vjera? Jednostavna činjenica, da ova, ili ona osoba imade subjektivnu vjeru, nedostaje. Privatna nas vjera, pa i najiskrenija, može staviti u odnošaj ne samo sa nevidljivom bitnošću istine i vrhovnog dobra, nego i sa nevidljivom bitnošću zla i laži, kako to dostatno dokazuje povijest religija. Da čovjek doista bude vjerom spojen sa predmetom svojih težnja — bezuvjetnom istinom — mora sa istinom biti sukladan.

Istina o Bogu čovjeku, to jest savršeno i živo jedinstvo između bezuvjetnog i uvjetnog, beskonačnog i konačnog, Stvoritelja i stvorenja, — ta najodličnija istina ne može se odnositi samo na jednu povjesnu činjenicu, nego ona, pomoću te činjenice, otkriva opće načelo, u kojem se nalazi sve blago mudrosti, i koje u svom jedinstvu obuhvata sve.

Budući da je objektivna istina vjere opća, i budući da pravi sadržaj vjere mora biti sukladan sa svojim predmetom, to odatle slijedi, da je sadržaj prave vjere nužno općenit. Ne može pojedinom i osamljenom čovjeku nego samo čitavu ljudstvu u njegovu jedinstvu pripadati prava vjera; pojedinac može u njoj imati dijela samo kao živi ud općega tijela. No pošto nam stvarno i živo jedinstvo ljudskog roda nije neposredno dano u fizičkom redu, to treba da bude osnovano u moralnom redu. Međe konačne pojedinačnosti (individualnosti), koja isključivo utvrđuje samu sebe, međe naravne sebičnosti, moraju biti raskinute ljubavlju, da tako postane čovjek sukladan sa Bogom, koji je ljubav. No ta ljubav, koja treba da preobrazi nesložne odlomke ljudskog roda u stvarno i živo jedinstvo — Opća Crkva — ta ljubav ne može da bude samo neodređeno čuvstvo, čisto subjektivno i nemoćno: ona se mora pokazivati u stalnom i određenom djelovanju, koje unutrašnjem čuvstvu daje objektivnu stvarnost. Što je dakle stvarni predmet te djelatne ljubavi? Naravska ljubav, kojoj su predmetom bića nama najbliža, stvara neko stvarno i skupno jedinstvo — obitelj; proširenija naravska ljubav, kojoj su predmetom svi ljudi iste zemlje i istog jezika, stvara neko mnogo veće i zamršenije

skupno jedinstvo, ali još uvijek stvarno — grad, državu, narod.[1]) Ljubav, koja mora stvoriti vjersko jedinstvo ljudskog roda, ili Opća Crkva, treba da prekoračuje međe narodnosti i da kao predmet imade sveukupnost ljudskih bića. No budući da aktivni odnošaj između sveukupnosti ljudskog roda i pojedinca nema za osnovku u ovom posljednjem naravsko čuvstvo jednako onome, kojim ga nadahnjuje obitelj ili domovina, — zbog toga se taj odnošaj nužno svađa (za zasebične članove društva) na čisto ćudorednu bit ljubavi, to jest na slobodno i svijesno odricanje vlastite volje i pojedinačke sebičnosti bilo obiteljske, bilo narodne. Ljubav prema obitelji i ljubav prema narodu jesu u prvom redu činjenice naravne, koje u drugom redu mogu proizvoditi ćudoredna djela; ljubav prema Crkvi jest po biti svojoj ćudoredni čin — čin, kojim se vlastita volja podlaže općoj volji. No da opća volja ne bude obmama, potrebno je, da bude ostvarena u jednom određenom biću. Budući da volja svih nije stvarno jedinstvo, jer svi nijesu neposredno složni među sobom, to treba neko sredstvo, da se slože, to jest jedna jedina volja, koja bi ujedinjivala sve druge. Treba da svatko uzmogne u istinu se ujediniti sa sveukupnim ljudskim rodom (pozitivno očitovati svoju ljubav prema Crkvi) i to tako, da svoju volju veže uz jednu jedinu volju, koja nije manje stvarna i živa od njegove, ali je u isti mah opća i sve joj se druge volje moraju podlagati. No jedna se volja ne može zamisliti bez onoga, koji hoće i svoje htijenje pokazuje; i doklegod svi

[1]) Stanovanje u istom kraju i isti jezik nijesu sami po sebi dosta da proizvedu jedinstvo domovine; nje nema bez rodoljublja, t. j. bez jedne osobite vrste ljubavi.

nijesu neposredno jedan, prisiljeni smo svi, da se ujedinimo u osobi jednog jedinog, ako hoćemo, da učestvujemo u pravoj općoj vjeri.

Budući da nijedan čovjek sam za sebe uzet, baš kao što ni čitavo ljudstvo u svom naravnom stanju podijeljenosti, ne može biti pravi nosilac opće vjere, potrebno je, da tu vjeru očituje jedan jedini, koji zastupa jedinstvo svih. Svatko, tko uzima ovu doista općU vjeru za pravilo svoje vlastite vjere, izvršava time prema Crkvi stvarni čin podlaganja ili ljubavi, — čin, koji ga čini sukladnim sa općom istinom objavljenom Crkvi. Svatko, kad ljubi sve u jednome (jer ih drukčije ne može ljubiti), učestvuje u vjeri svih određivanoj od vjere, kojoj na božanski način pomaže jedan jedini; i taj trajni vez, to jedinstvo tako široko, a ipak tako čvrsto, tako živo, a ipak tako nepokolebivo čini od Opće Crkve moralno skupno biće, pravo društvo, mnogo veće i mnogo zamršenije, a ipak ne manje stvarno nego li je narod ili država. Ljubav prema Crkvi očituje se u stalnom pristajanju uz njezinu volju i uz njezinu živu misao, kako je prikazuju javni čini vrhovnog crkvenog poglavara. Ta ljubav, koja je u svom početku samo čin čistoga ćudoređa, načelno izvršavanje dužnosti (pokoravanje kategoričkom imperativu prema terminologiji Kantovoj) može i mora postati izvorom čuvstava ne manje moćnih, nego li je sinovska ljubav ili rodoljublje. Koji, dok s jedne strane hoće da osnuju Crkvu na ljubavi, vide opće crkveno jedinstvo samo u nekoj ukočenoj predaji, koja je već kroz jedanaest vijekova lišena svih sredstava, da se stvarno utvrdi, ovi bi morali uzeti u obzir, da je nemoguće ljubiti živom i djelatnom ljubavlju — jednu

arheološku uspomenu, jednu davnu činjenicu, koja je, kao i sedam općih crkvenih sabora, bezuvjetno nepoznata mnoštvu puka i može da govori samo naobraženima. Ljubav prema Crkvi imaće stvarnog smisla samo kod onih, koji uvijek Crkvi priznavaju živog zastupnika, zajedničkog oca svih vjernika, pristupačnog ljubavi, kao što je otac u obitelji ili glava države u monarhičkoj zemlji.

Formalni značaj istine sastoji se u tom, da dovodi u skladno jedinstvo mnogostruke elemente realnosti. Takav značaj imade i najodličnija istina, istina Boga-Čovjeka, koji u svom bezuvjetnom jedinstvu obuhvaća svu puninu života Božjeg i ljudskog. Kristu, biću jednome, središtu svih bića treba da odgovora Crkva — skupnost, koja teži za savršenim jedinstvom. I tako dugo, dok ovo unutrašnje i savršeno jedinstvo svih nije ostvareno, tako dugo, dok vjera svakog još nije sama po sebi vjera svih, — tako dugo, dok svatko neposredno ne očituje jedinstvo svih, dotle mora to jedinstvo biti postizavano posredstvom jednog jedinog.

Opća istina savršeno ostvarena u jednom jedinom (Kristu) privlači k sebi vjeru svih, nepogrješivo određivanu glasom jednog jedinog (pape). Izvan toga jedinstva, kako smo vidjeli, mišljenje mnoštva može biti pogrješno, a i sama vjera izabranih neodlučna. Ali nepokolebivu osnovku Opće Crkve ne sačinjava krivo mišljenje ni nestalna vjera, nego nepogrješiva i određena vjera, koja ujedinjuje ljudski rod sa božanskom istinom. Ta osnovka jest vjera Petra, koji živi u svojim nasljednicima — vjera, koja je osobna zato, da se može očitovati ljudima, i

koja je (zbog pomoći Božje) nadljudska zato, da bude nepogrješiva. I — neprestano to opetujem — ako tko misli, da to trajno središte jedinstva nije potrebno, neka samo pokuša bez njega očitovati živo jedinstvo Opće Crkve, neka samo pokuša bez njega izvršiti koji čin, koji bi vrijedio za sveukupno kršćanstvo, neka pokuša dati odlučan i nedvojben odgovor na jedno od pitanja, koja ruše jedinstvo kršćanskih savjesti! Međutim vidimo dobro, da sadašnji nasljednici apostolâ u Carigradu i Petrogradu šute, kao što su šutjeli i apostoli sami u Cezareji Filipovoj...

Ponovimo u nekoliko riječi prijašnja razmatranja! Opća Crkva osnovana je na istini utvrđenoj vjerom. Budući da je istina jedna, mora i vjera biti jedna. A pošto ovo jedinstvo u sadašnje vrijeme ne postoji neposredno u sveukupnosti vjernika (jer svi nijesu jednodušni u stvarima vjere), mora ono da se nalazi u zakonitom dostojanstvu jednog jedinog poglavara, a tome dostojanstvu mora da bude uz bok božanska pomoć prihvaćana ljubavlju i povjerenjem svih vjernika. To je temeljni kamen, na kojem je Krist osnovao svoju Crkvu, i vrata paklena ne će ga nadvladati.

Glava peta.

Ključevi Kraljevstva.

Isus kao da nije htio ostaviti nikakve sumnje o domašaju svojih riječi, koje se tiču temeljnog kamena Crkve, izrično davajući vlast ključeva, vrhovnu upravu

svog kraljevstva, temeljnoj vlasti crkvenoj ustanovljenoj u osobi Simona Petra. »I ja ću ti dati ključeve kraljevstva nebeskog.« Ovdje treba da ponajprije uklonimo nesmisao, koji naši »pravoslavni« polemičari pripisuju Isusu Kristu. Da što više izbrišu razliku između Petra i ostalih apostola, tvrde, da vlast ključeva nije ništa drugo, nego vlast vezati i razrješivati. Isus da je rekavši »Dat ću ti ključeve« isto obećanje opetovao drugim riječima. No kad se govori o ključevima, trebalo bi reć zatvarati i otvarati, a ne vezati i razrješivati, kao što doista čitamo u Otkrivenju (da se ograničimo samo na Novi Zavjet): ὁ ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαυείδ, ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς κλείει, καὶ κλείων καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει. [Onaj, koji imade ključ Davidov, onaj, koj otvara, a nitko ne zatvara i koji zatvara, i nitko ne otvara. (Otkr. III. 7.)] Zatvarati ili otvarati može se soba, kuća, grad, ali vezati i razrješivati mogu se samo osobita bića ili predmeti u sobi, kući, gradu. Evanđeoski tekst, o kojem se radi, jest metafora, no metafora ne mora biti bez smisla. Slika uzeta od ključeva kraljevstva (kraljevske prijestolnice — beth-ha-melek) nužno predočuje veću i općenitiju vlast, nego slika uzeta od vezanja i razrješivanja.

Pošto je posebna vlast vezati i razrješivati dana Petru istim izrazima, kojim je kasnije dana i drugim apostolima (Matej XVIII, 18.), lako je već po tekstu ovog posljednjeg poglavlja vidjeti, da se ova niža vlast tiče samo pojedinačnih slučajeva (»ako brat tvoj sagriješi protiv tebe, itd.«), a to se potpuno slaže sa smislom metafore, koju upotrebljava Evanđelje. Jedino slučajevi osobnih savjesti i udesi pojedinačkih duša potpadaju

pod vlast vezanja i razrješivanja, koja je poslije Petra dana i ostalim apostolima. Što se pak tiče vlasti ključeva kraljevstva, koja je dana jedino Petru, to se ova može (prema nedvoumnom smislu našeg teksta i prema bibličkoj analogiji) odnositi samo na sveukupnost Crkve, značeći vrhovnu vlast socijalnu i političku, općenitu vladu kraljevstva Božjeg na zemlji. Život se kršćanske duše ne smije niti odijeliti od organizacije Opće Crkve niti se s njom pomiješati. To dvoje su dva različita reda stvari, ali ipak međusobno tijesno povezana.

Kao što ni nauka crkvena nije jednostavni sklop osobnih vjerovanja, tako ni vlada Crkve ne može da bude svedena na upravu pojedinačkih savjesti i privatnog moralnog života. Osnovana na jedinstvu vjere mora Opća Crkva, kao stvarno i živo socijalno tijelo, pokazivati još i jedinstvo djelovanja, koje treba da je u svakom času njena povjesnog opstanka dostatno za borbu protiv ujedinjenih napora neprijateljskih sila, koje hoće da je najprije razdijele, a po tom razore. Jedinstvo djelovanja zahtijeva za jedno ogromno i zamršeno socijalno tijelo čitav sistem organičkih poslova podređenih jednom zajedničkom središtu tako, da ih ovo može u svakom danom času pokretati u kojemgod hoće smjeru. Kao što jedinstvo prave vjere konačno čuva dogmatski ugled jednog jedinog, koji govori za sve, isto tako i jedinstvo crkvenog djelovanja nužno pretpostavlja upravnu vlast jednog jedinog, koja se proteže na svu Crkvu. No u Crkvi jednoj i svetoj vlada ne može biti odijeljena od nauke; i središnja i vrhovna vlast u redu crkvenom može pripadati samo onom, koji

ugledom od Boga pomaganim, zastupa i očituje u redu vjerskom jedinstvo prave vjere.

To je razlog, zbog kojega su ključevi kraljevstva dani samo onom, koji je svojom vjerom temeljni kamen Crkve.

Glava šesta.

Vlada Opće Crkve središte jedinstva.

Crkva je ne samo savršeno ujedinjenje ljudi s Bogom u Kristu, ona je također socijalni red, koji je vrhovna volja ustanovila za to, da u njem i po njem izvršuje to božansko-ljudsko ujedinjenje. Osnovana na vječnoj istini, Crkva je ne samo savršenstvo života — u budućnosti, — ona je bila u prošlosti a i u sadašnjosti je put, koji vodi k tome idealnom savršenstvu. Socijalni opstanak ljudstva na zemlji ne može ostati izvan novoga ujedinjenja božanstva i čovještva ostvarenog u Kristu. Ako su čak i elementi našega materijalnog života posvećeni po sakramentima, kako bi bilo moguće, da socijalni i politički red, koji su bitni oblik ljudskog bitka, budu bez obrane prepušteni borbi sebičnih interesa, igri pogubnih strasti, sukobu varavih mnijenja? Budući da je nužno čovjek socijalno biće, to je konačna svrha božanskog djelovanja u ljudstvu stvaranje općeg i savršenog društva. No to nije stvaranje ex nihilo. Materija savršenog društva već postoji, a to je nesavršeno društvo, ljudstvo takovo, kakovo jest. Ono nije ni isključeno ni dokinuto od kraljevstva Božjega, nego je naprotiv privučeno u okrug toga kraljevstva, da bude preporođeno, posvećeno, preo-

braženo. Kad je govora o tom, da se pojedinačko biće čovjeka spoji sa Kristom, tad se vjera ne zadovoljava sa nevidljivom i čisto duhovnom zajednicom, već hoće da čovjek dođe u zajednicu sa svojim Bogom u sveukupnosti svojega bitka, čak i u fiziološkom djelu hranjenja. U toj mističnoj, ali stvarnoj zajednici nije jednostavno razorena ili uništena, nego je transsupstancijacijom unutranja i nevidljiva supstancija kruha i vina uzdignuta u okrug one tjelesnosti, koju je Krist učinio božanskom, i u kojem je okrugu ona iscrpena, dok pojavna zazbiljnost ili vanjski izgled ostaju bez ikakve vidljive promjene zato, da mogu djelovati u prilikama našeg fizičkog bitka i vezati ga uz Tijelo Božje. Isto tako mora i skupni i javni život ljudstva biti u mističkom odnošaju transsupstancijacije, a ipak čuvati svoje prilike ili vanjske oblike zemaljskog društva: baš ovi oblici, zaređeni i posvećeni na stalan način, moraju biti stvarne osnovke i vidljiva sredstva za socijalno djelovanje Kristovo u njegovoj Crkvi.

S kršćanskog stanovišta djelu Božjemu u ljudstvu nije konačna svrha očitovanje božanske moći (muslimanska ideja), nego slobodno i izmjenično ujedinjenje čovjeka s Bogom. A za izvršivanje toga djela pravo sredstvo ne sastoji u potajnom djelovanju Providnosti, koja pojedince i narode vodi nepoznatim putevima prema cilju, kojega ne shvaćaju. To bezuvjetno i isključivo nadljudsko djelovanje je uvijek prijeko potrebno, ali samo za se nije dostatno. Pogotovo nakon stvarnog i historičkog ujedinjenja božanstva i čovještva u Kristu, mora čovještvo da ima pozitivna udjela u svojim udesima, mora da bude u socijalnoj zajednici sa Kristom. No ako je potrebno, da smrtni ljudi imadu ovdje na zemlji stvarno i zbiljski udjela u nevidljivoj i svrhunaravnoj vladi Kristovoj, onda je nužno i to, da ta vlada bude zaodjenuta u vidljive i naravske socijalne prilike. Savršenstvo božanske milosti i istinâ u Isusu Kristu, ako hoće da djeluje u savršenom ljudstvu i s njim zajedno, mora biti zastupano i posluživano od jedne socijalne uredbe, — koja je božanska po svom postanju, svrsi i ovlastima, a ljudska po svojim sredstvima djelovanja prilagođenim svima potrebama historičkog života.

U Crkvi, da uzmogne upravljati javni život čitava ljudstva prema božanskoj ljubavi i da uzmogne određivati javno mišljenje prema božanskoj istini, mora biti jedna opća vlada od Boga snabdjevena vlašću. Ta vlada treba da bude određena i jasna, da je svatko može upoznati, a mora biti i trajna, da se uvijek možemo na nju pozvati; treba da bude božanska u svojoj biti, da uzmogne konačno zavladati vjerskom savješću svakog čovjeka, koji je dobro upućen i dobre je volje; treba da bude ljudska i nesavršena u svojem historičkom nastupanju, da uzmogne imati protiv sebe protivnosti, da ostavi mjesta za dvojbe, borbe, napasti, za sve što sačinjava zaslužnost slobodne i doista ljudske kreposti.

Da vrhovna vlast Crkve uzmogne sačinjavati prvu osnovku između socijalne savjesti ljudstva i vlasti Božje pravednosti, da uzmogne imati dijela na veličanstvu Božjemu i biti u isti mah prikladna zbiljskome ljudstvu, mora i davati mjesta raznim oblicima vladavine, koji se mijenjaju prema mjestu i vremenu, a mora uvijek, kao središte jedinstva, čuvati i svoj čisto monarhički značaj. Kad bi opća Crkva imala isključivo skupnu vladu,

kad bi njezinu vrhovnu vlast zastupao samo crkveni sabor, jedinstvo bi njena ljudskog djelovanja (koje ju veže sa bezuvjetnim jedinstvom božanske istine), moglo imati dvije osnovke: ili jednodušnu i savršenu suglasnost svih svojih članova, ili većinu glasova, kako biva u laičkim skupštinama. Ova se zadnja tvrdnja ne može složiti sa veličanstvom Božjim, koje bi bilo prisiljeno, da svoju volju i istinu svaki puta prilagođuje slučajnim skupovima mnijenjâ i igri ljudskih strasti. Što se pak tiče jednodušnosti i potpune i trajne suglasnosti, — takovo bi stanje socijalne savjesti bez dvojbe moglo svojom unutrašnjom moralnom uzvišenošću odgovarati božanskom savršenstvu i nepogrješivo očitovati djelovanje Božje u ljudstvu. No u koliko je političko načelo većine glasova ispod božanskog dostojanstva, u toliko je idealno načelo neposredne jednodušnosti, dragovoljne i stalne, na žalost iznad prilika zbiljskog ljudstva. To savršeno jedinstvo, koje nam je Isus Krist u svojoj velikosvećeničkoj molitvi predložio kao konačni cilj, ne može biti postavljeno kao stvarna i očita osnovka ovog djela. Najsigurnije sredstvo da nikad ne postigneš željeno savršenstvo jest utvarati si da si ga već postigao. Jednodušnost i svijesna solidarnost, bratska ljubav i slobodna sloga, to je ideal Crkve, — ideal, koji svako prihvaća.

No razlika se između ispraznog sna i božanskog ideala jedinstva sastoji u tom, što ovo imade svoje stvarno uporište (onaj δός μοί που στῶ socijalnog mekanizma), po kojem može malo pomalo napredovati ovdje na zemlji te korak po korak i postepeno slaviti slavlje nad moćima nesloge. Stvarno je i nerazdjeljivo

načelo jedinstva bezuvjetno nužno za borbu protiv duboke i žive sklonosti za diobu u svijetu i u Crkvi samoj. Prije nego li vjersko jedinstvo — jedinstvo milosti i istine — u svakom vjerniku postane samom biti njegova života i savršenim i nerazrješivim vezom, koji ga spaja sa svakim bližnjim, prije toga je potrebno, da načelo tog općeg jedinstva objektivno postoji i radi na čitavu svijetu pod »prilikama« vidljive i određene socijalne vlasti.

Jedna i opća Crkva je savršena po slozi i jednodušnosti svih svojih članova, ali, da uzmogne biti takova posred zbiljske nesloge, treba da imadu neku vlast, koja ujedinjuje i izmiruje, vlast, do koje nesloga ne može doseći. Ta vlast uvijek radi protiv nesloge utvrđujući se nad svim diobama, okupljajući oko sebe sve ljude dobre volje, optužujući i osuđujući sve, što je protivno kraljevstvu Božjem na zemlji. Tko hoće ovo kraljevstvo mora svakako htjeti i jedini put koji ljudstvo vodi u nj. Između ružne zazbiljnosti, u kojoj nesloga vlada ovim svijetom, i poželjnog jedinstva savršene ljubavi, gdje Bog vlada, nalazi se nuždan put zakona i vlasti, koji spaja ljudsku činjenicu sa Božjim pravom.

Savršeni krug opće Crkve treba i jedno jedino središte, ne zato, da bude savršen, nego zato, da bude. Zemaljska Crkva, koja je pozvana, da obuhvati mnoštvo narodâ, morala je, da ostane stvarno društvo, protiv svih dioba po narodima postaviti određenu opću vlast; zemaljskoj je Crkvi, prinuđenoj da uđe u tok povijesti i da u svojim vanjskim prilikama i odnošajima podnese neprestane promjene i nestalnosti, bila potrebna, ako je htjela da sačuva svoju identičnost, jedna bitno konzer-

vativna, ali ipak djelatna vlast, nepromjenljiva u svojoj biti ali elastična u svom obliku; konačno je zemaljska Crkva, određena da usred slabosti ljudstva radi i utvrđuje se protiv svih moći zla, morala biti opskrbljena bezuvjetno čvrstim i neslomivim uporištem, jačim nego li su vrata paklena. — Međutim znademo, da je Krist predvidio tu potrebu crkvene monarhije, podijelivši jednom jedinom vrhovnu i nerazdjeljivu vlast u svojoj Crkvi; isto tako vidimo s druge strane, da od svih crkvenih vlasti kršćanskog svijeta imade samo jedna jedina, koja vječno i nepromjenljivo zadržaje svoj opći i središnji značaj i koja je u isto vrijeme drevnom i općenitom predajom posebno svezana s onim, kojemu je Krist rekao: Ti si Petar i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju i vrata paklena ne će je nadvladati. Riječ Kristova nije mogla ostati bez učinka u kršćanskoj povijesti; poglavita je pojava u toj povijesti morala imati dostatni uzrok u riječi Božjoj. Neka nam dakle netko nađe odgovarajući učinak drugi nego je stolica Petrova, i neka otkrije za ovu stolicu drugi dostatni uzrok nego je obećanje učinjeno Petru.

Žive istine vjere ne namiču se svakom umu kao geometrički teoremi. U ostalom lako bi se prevario, tko misli, da i same matematičke istine čitav svijet jednodušno prihvaća samo zato, jer imadu unutrašnju očevidnost: ljudi pristaju na to da ih priznadu zbog toga, jer nitko nema interesa, da ih zabaci. U mene nema naivne želje, da uvjeravam duhove, koji nalaze moćnijih interesa nego li je istraživanje vjerske istine. Izlažući općenite dokaze za to, da je trajno prvenstvo Petrovo osnovka opće Crkve, htio sam pomoći umnom radu

samo onih, koji su protivni istini ne zbog interesâ i strasti nego jedino zbog nesvijesnih zabluda i baštinjenih predrasuda. Nastavljajući tu zadaću potrebno je da se sada, oči neprestano upirući u blistavi svetionik biblijske riječi, za jedan čas dotaknem tamnog i nestalnog područja opće povijesti.

Glava sedma.

Danijelove monarhije.

„Roma“ i „Amor“.

Povjesni život ljudstva započeo je babilonskom zbrkom (Gen. XI.), a svršit će se savršenom harmonijom novoga Jeruzalema. (Apoc. XXI.). Između te dvije skrajnosti, navedene u prvoj i posljednjoj knjizi sv. pisma, imade svoje mjesto tijek opće povijesti, čiju nam simboličku sliku daje jedna sveta knjiga, koju bismo mogli smatrati kao neki prelaz između Staroga i Novoga Zavjeta, — knjiga proroka Danijela (Dan. II. 31.—36.)

Budući da zemaljsko ljudstvo nije nikad niti bilo, niti je kad imalo da bude svijet čistih duhova, potreban mu je, da očituje i razvija jedinstvo svojega nutarnjeg života, jedan vanjski socijalni organizam, koji mora biti tim više centralizovan, čim opsežniji i raznoličniji postaje. Kao što se život pojedinačkog ljudskog duha očituje preko organizovanog ljudskog tijela, tako je isto i skupnom duhu preporođenog ljudstva — nevidljivoj Crkvi — potrebna vidljiva socijalna organizacija, slika i sredstvo njena jedinstva. S toga nam se stanovišta prikazuje povijest ljudstva kao postepeno stvaranje općeg socijalnog bića ili Crkve jedne i katoličke u širokom

smislu riječi. To je djelo nužno razdijeljeno u dva poglavita dijela: 1. vanjsko ujedinjivanje povjesnih naroda ili stvaranje općeg tijela ljudstva više ili manje nesvijesnim djelom zemaljskih moći uz neizravno i nevidljivo sudjelovanje Providnosti i 2. oduhovljenje toga tijela moćnim dahom Boga-čovjeka i njegov daljni razvitak uz sporazumno djelovanje manje ili više svijesne milosti Božje i snage ljudske. Drugim riječima imademo ovdje s jedne strane stvaranje opće monarhije naravske, i s druge strane stvaranje i razvitak duhovne monarhije ili opće Crkve na osnovci i u okviru primjerene i naravske organizacije. Prvi dio velikoga djela bitno sačinjava staru ili poganska povijest, drugi poglavito određuje modernu ili kršćansku povijest. Spojnica je povijest naroda Izraelova, koji uz osobito djelovanje živog Boga pripravljaše organičku i narodnu okolinu za dolazak Boga-Čovjeka, koji je duhovno načelo jedinstva općeg tijela i bezuvjetno središte povijesti.

Dok je posvećeni narod upravljao naravnu tjelesnost pojedinačnog Boga-Čovjeka, dotle su poganski narodi izrađivali socijalno tijelo skupnog Boga-Čovjeka opće Crkve. Budući da je to djelo izvedeno čisto ljudskim naporima, kojima je samo posredno i nevidljivo upravljala Providnost Božja, nužno je bilo, da to djelo napreduje samo u nesavršenim pokušajima i počecima. Prije doista opće monarhije vidimo, kako se pojavljuju narodne monarhije, koje si svojataju općenitost, ali je ne mogu da postignu.

Iza asirsko-babilonske monarhije, te zlatne glave najčišćega i najcentralizovanijeg despotizma, — dolazi medsko-perzijska monarhija, koja sa srebrenim prsima i

rukama simbolizuje manje centralizovanu, manje čistu despotsku moć, ali zato mnogo ogromniju, obuhvaćajući u svojim rukama čitavo sadašnje historijsko pozorište između Grčke s jedne strane i Indije s druge strane. Zatim dolazi macedonska monarhija Aleksandra Velikog — taj mjedeni trbuh, koji proždire Heladu i Istok. No i helenstvo se unatoč svojega obilja u području umstvene i ćudoredne kulture pokazuje nemoćnim u praktičnom djelovanju i nesposobnim da stvori politički okrug i središte jedinstva za čitavo ono mnoštvo naroda, koje je zahvatilo. Kao vladu prihvatilo je bez ikakve bitne preinake apsolutizam narodnih vlastodržaca, kakav je našlo na istoku; i premda je osvojenome svijetu nametnulo jedinstvo svoje kulture, nije ga to moglo zapriječiti, da se ne podijeli u dvije velike narodne države na pô helenizovane: u helensko-egipatsko kraljevstvo Ptolemejevićâ i u helensko-sirsko kraljevstvo Seleucida. Tu su dva kraljevstva, čas jedno s drugim u ogorčenom ratu, čas u nestalnom savezu po dinastičkim ženidbama, dobro prikazana u dvjema nogama grdosije, gdje željezo primitivnoga despotizma bijaše pomiješano sa umekšanom ilovačom kulture, koja se nalažaše u stanju propadanja. Tako se dogodilo, da poganski svijet podijeljen među dvije neprijateljske vlasti sa dvama političkim i intelektualnim središtima — Aleksandrijom i Antiohijom — nije imao dostatne historičke baze za kršćansko jedinstvo. No našao se jedan kamen — Capitolii immobile saxum (nepomična stijena Kapitolija) — malen grad Italije, kojega postanak bijaše zastrt u tajanstvene priče i značajna čudesa, i kojega pravo ime ne bijaše čak niti poznato. Taj kamen, bačen Providnošću Boga po-

vijesti, pogodi glinene noge grčko-barbarskoga svijeta Istoka, sruši i pretvori u prašinu nemoćnu grdosiju i postane velikom gorom. Poganski svijet dobi stvarno središte jedinstva. Monarhija, u istinu međunarodna i opća, koja obuhvataše istok i zapad, bude osnovana. Ona bijaše ne samo mnogo raširenija, nego najveća od narodnih monarhija, ona sadržavaše ne samo mnogo više raznoličnih elemenata (po narodnosti i kulturi), nego što je glavno, ona bijaše moćno centralizovana, ona preobražavaše ove raznolične elemente u jednu stvarnu i djelatnu cjelinu. Mjesto jedne utvare složene od raznoličnih dijelova postade ljudstvo organizovanim i jednoličnim tijelom — rimskim carstvom — sa pojedinačnim i živim središtem — Cezarom-Augustom, nosiocem i predstavnikom svih ujedinjenih volja ljudskog roda.

No šta je Cezar i kako je došao do toga, da zastupa živo središte ljudstva? Na čem se osniva njegova vlast? Dugo i bolno iskustvo uvjerilo je narode istoka i zapada, da su rascjepkanost i neprestana borba zlo i da je potrebno središte jedinstva, da se svijetu pribavi mir. Ta neodređena, ali vrlo stvarna želja za jedinstvom i mirom baciše poganski svijet pred noge pustolova, koji je s uspjehom na mjesto uvjerenjâ i načelâ stao stavljati oružje legijâ i vlastitu smionost. Jedinstvo carstva dobilo je tako kao jedine temelje jedinstva oružje i sreću. Ako se je za prvoga Cezara i činilo, da zaslužuje sreću svojim osobnim genijem, ako ju je i drugi u nekoj mjeri opravdavao svojom proračunanom dobrotom i razboritom umjerenošću, bijaše treći nakaza, a za nasljednike imađaše slaboumnike i ludove. Opća država, koja je imala biti utjelovljenje

samog socijalnog uma, bijaše ostvarena u bezuvjetno bezumnoj činjenici, koje apsurdnost umanjivaše jedino blasfemija carske apoteoze.

Božanska Riječ pojedinačno ujedinjena sa naravi ljudskom i htijući sa sobom socijalno ujediniti skupno biće ljudstva, nije mogla da kao ishodište tom ujedinjenju uzme niti neslogu anarhičkog mnoštva, niti samovolju tiranije. Ona se je mogla ujediniti samo p o m o ć u v l a s t i o s n o v a n e n a i s t i n i. Na socijalnom se području ne radi neposredno i na prvom mjestu o osobnim manama i krepostima. Ako i promatramo carsku vlast poganskoga Rima kao zlu i krivu, ne činimo to samo zbog zločinâ i ludorijâ jednoga Tiberija i jednoga Nerona, nego zato, jer carska vlast zastupana po Kaliguli ili po Antoninu, bijaše osnovana na nasilju i ovjenčana lažju. S t v a r n i car — proizvod udešen po legionarima i pretorijancima — nalažaše svoju potvrdu samo u slijepoj i gruboj sili; i d e a l n i pak car, — onaj ovjenčan apoteozom — bijaše bezbožna utvara.

Lažnom bogu-čovjeku političke monarhije, stavio je pravi Bog-Čovjek nasuprot duhovnu moć crkvene monarhije, osnovanu na istini i ljubavi. Trebalo je da opća monarhija i međunarodno jedinstvo ostanu; središte jedinstva nije smjelo promijeniti svog mjesta. No samu je središnju vlast, njen značaj, njen izvor, njenu posvetu trebalo obnoviti.

Bila je i kod samih Rimljana neka neizvjesna slutnja o tom tajanstvenom preobraženju. Kao što je pučko ime Rima značilo u grčkom s n a g u i kao što je jedan pjesnik Helade, koja propadaše, pozdravljao nove gospodare u tom imenu: χαῖρέ μοι, Ρώμα, θύγατερ Ἄρηος:

tako su građani vječnog grada, čitajući njegovo ime na semitski način, mislili, da se u tom načinu nalazi njegovo pravo značenje: Amor; i stara legenda, obnovljena od Vergilija, spajaše puk rimski i osobito dinastiju Cezarovu sa majkom ljubavi, a preko nje sa vrhovnim bogom. No njihova Ljubav bijaše službenica smrti, a njihov najviši bog bijaše ocoubojica. Rimska pobožnost, koja je opravdani uzrok njihove slave i temelj njihove veličine, bijaše iskreno čuvstvo, ali prilagođeno krivim načelima. Radilo se upravo o tom, da se na pravoj religiji osnuje pravi Rim. Nadomještajući beskrajne trijade bogova ocoubilaca sa jednim božanskim istobitnim i nerazdjeljivim Trojstvom, trebalo je kao temelj općemu društvu mjesto carstva sile postaviti Crkvu ljubavi. Zar je puki slučaj, što je Isus Krist, htijući proglasiti, da je njegova prava opća monarhija osnovana ne na ropstvu podanika i samovolji jednoga smrtnog gospodara, nego na slobodnom pristajanju vjere i ljubavi u čovjeku uz istinu i milost Božju, odabrao baš onaj čas, da sa svojim učenicima dođe u krajeve Cezareje Filipove — u krajeve onoga grada, koji je jedan rob Cezarâ posvetio geniju svog učitelja? Zar je konačno puki slučaj, što je Isus, da dade posljednju posvetu svojemu temeljnom djelu, izabrao okolinu Tiberijade i na očigled spomenikâ, koji govorahu o tadašnjem gospodaru krivog Rima, posvetio budućeg gospodara pravog Rima, upućujući ga na mistično ime vječnog grada i vrhovno načelo svoga novoga kraljevstva riječima: Simone, sine Jonin, LJUBIŠ li me više nego ovi?

No zašto se prava ljubav, koja ne pozna zavisti i koje jedinstvo nema ništa što bi druge isključivalo

mora sakupljati u jednom i odjenuti se za svoje socijalno djelovanje radije u monarhičko nego u koje drugo ruho?

Budući da se ne radi o svemogućnosti Božjoj, koja bi mogla na vanjski način nametnuti ljudima istinu i pravdu, nego o božanskoj ljubavi, na kojoj čovjek imade dijela slobodnim pristajanjem, zbog toga mora neposredno djelovanje božanstva biti svedeno na najmanju mjeru. Ono ne može biti posve uklonjeno, jer je svaki čovjek laža i jer se nijedno ljudsko biće, kako pojedinačko tako i skupno, ne bi moglo održati svojim vlastitim sredstvima u stalnom i napredujućem odnošaju s božanstvom. No plodna ljubav Božja, ujedinjena sa božanskom mudrošću, quae in superfluis non abundat (koja ne čini ništa suvišno), izabrala je za pomoć ljudskoj slaboći, puštajući da ljudske sile slobodno rade, put, na kojem ujedinjujuće i oživljujuće djelovanje svrhunaravne istine i milosti na mnoštvo ljudsko može naći najmanje naravnih zapreka i socijalnu okolinu vanjskim načinom prilagođenu i pripravljenu za očitovanje pravoga jedinstva. Ovaj put koji olakšava ujedinjenje božansko i ljudsko, u socijalnom redu stvarajući u samom ljudstvu središnji ujedinjujući organ, jest put monarhički. Da se uzmogne svaki puta napose stvoriti dragovoljno jedinstvo, na nesređenoj osnovci neovisnih mnijenja i nesložnih voljâ potrebno bi svaki puta bilo novo neposredno i očevidno čudesno djelovanje božanstva, izvođenje ex nihilo nametnulo bi se ljudima i lišilo ih njihove ćudoredne slobode. Kao što se božanska Riječ nije na zemlji pojavila u svom nebeskom sjaju, nego u poniznosti ljudske naravi; kao što ona i danas još, kad samu sebe daje vjernicima, oblači čedni lik tvarnih prilika: tako isto

nije htjela da upravlja ljudskim društvom izravno po svojoj božanskoj moći, nego je voljela kao redovito sredstvo svoga socijalnog djelovanja upotrebljavati oblik, koji već u ljudskom rodu postojaše — opću monarhiju. Trebalo je ovaj socijalni oblik samo preporoditi, oduhoviti, posvetiti, te mjesto načela smrti, mjesto nasilja i laži, staviti vječno načelo milosti i istine. Mjesto vojničkog poglavara, koji se u duhu laži smatraše bogom, trebalo je metnuti glavara vjernikâ, koji je prema duhu istine priznao i ispovjedio u svom gospodaru — Sina Boga živog; mjesto bijesnog samosilnika, koji je htio da zarobljeni rod ljudski postane njegovom krvavom žrtvom, trebalo je uzdići dobrostivog pomagača onog Boga, koji je krv svoju prolio za ljudstvo.

U okolini Cezareje i na obalama Tiberijadskog jezera Isus je skinuo s prijestolja Cezara, ne onog Cezara, kojeg je lik bio na novcu, ni kršćanskog Cezara budućnosti, nego Cezara apoteoze, Cezara kao jedinog, bezuvjetnog i samostalnog vrhovnog glavara u čitavu svijetu, kao vrhovno središte jedinstva ljudskog roda. On ga je skinuo s prijestolja i stvorio novo, bolje središte jedinstva, novu i bolju vrhovnu vlast, osnovanu na vjeri i ljubavi, istini i milosti. I baš tim, što je skinuo s prijestolja lažni i bezbožni apsolutizam poganskih Cezara, Isus je potvrdio i ovjekovječio opću monarhiju Rima i dao joj njenu pravu teokratsku osnovku. To bijaše u nekom smislu samo promjena dinastije; dinastija Julija Cezara, vrhovnog svećenika i b o g a, bude nadomještena dinastijom Simona Petra, vrhovnog svećenika i s l u g e s l u g â B o ž j i h.

Glava osma.

„Sin Čovječji“ i „Stijena“.

Stajalište, koje smo upravo razložili, dozvoljava nam da razumijemo, zašto proročko viđenje velikih poganskih vlasti, — potpuno i točno kako samo može da bude ovakovo viđenje — ne spominje najveću moć među svima — Rimsko carstvo. To je zato, jer ovo carstvo nije bilo dio silne grdosije osuđene na propast, nego okvir i trajni tvarni kalup kraljevstva Božjega. Velike vlasti starog svijeta samo su prošle kroz povijest: samo Rim živi uvijek. Pećina Kapitolija posvećena je biblijskom stijenom i Rimsko se carstvo preobrazilo u veliku goru, koja se u proročkom viđenju rodila iz te stijene. A stijena sama, što može da znači nego monarhičku vlast onoga, koji je bio nazvan Petrom (Stijenom) u osobitom smislu i na kojem je Opća Crkva — ta gora Božja — bila osnovana?

Slika se te tajanstvene stijene u knjizi Danijelovoj obično primjenjuje samome Isusu Kristu. Treba ipak upozoriti, da je Isus služeći se u svom propovijedanju često prorokom Danijelom uzeo kod ovog proroka i primijenio na svoju osobu ne sliku o stijeni, nego drugu jednu oznaku, od koje je sebi gotovo učinio vlastito ime, — S i n č o v j e č j i. To je ono isto ime, koje upotrebljava u temeljnom tekstu svetog Mateja. Š t o k a ž u l j u d i z a S i n a č o v j e č j e g, t k o j e? Isus je Sin čovječji, kojega je vidio prorok Danijel (Danijel, VII., 13.); što se tiče stijene (Danijel, II., 34., 35., 45.), to ona ne označuje i z r a v n o Isusa, nego temeljnu

vlast Crkve, nosiocu koje je Sin čovječji sam osobno primijenio ovu sliku: A j a t i k a ž e m, d a s i S t i j e n a.

Naše se tumačenje izravno potvrđuje kontekstom proroštva Danijelova. Ondje se radi o budućem kraljevstvu Božjem, ali takovu, koje će biti vidljivo i zemaljsko, koje će svladati i razoriti velika poganska carstva i onda ih nadomjestiti. Pojava i slavlje ovog petog kraljevstva, koje se u jednom usporednom tekstu zove: „puk svetih Previšnjega" (Danijel, VII., 18., 27.) i koje je očito Opća Crkva, ovo oboje je simbolički prikazano tom stijenom (kamenom), koje, nakon što bijaše polomila noge grdosije, postade velikom gorom i protegnu se po čitavoj zemlji. Kad bi dakle „Kamen" Danijelov izravno značio Krista, trebalo bi dopustiti, da je Krist sam postao „velikom gorom", to jest općom monarhijom Crkve, koja nadomještava pogansko carstvo. No zašto da bez dokaza pripisujemo doista nadahnutom piscu ove divne knjige tako pobrkanu i neskladnu sliku, dok imademo jasno i skladno tumačenje, koje je ne samo dopustivo, nego koje nam se upravo nameće, ako uspoređujemo ove proročke tekstove sa dotičnim evanđeoskim tekstom? Tamo kao ovdje, kod Danijela kao kod Mateja nalazi se Kamen (Stijena) Crkve. No pošto je bezuvjetno sigurno, da Sin čovječji iz proročke knjige i Sin čovječji iz evanđelja znače jednu te istu osobu — Mesiju — to analogija zahtijeva, da slika o crkvenoj Stijeni (Kamenu) u oba slučaja imade isti smisao. No u evanđelju je Stijena očito prvak apostola — t i s i S t i j e n a — e r g o: Kamen proroka Danijela mora također da označuje prvotnoga nosioca monarhičke vlasti u Općoj Crkvi, — kamen naime nije

bio uzet i bačen rukama ljudskim, nego od Sina Boga živog, od samoga Oca nebeskog, koji otkriva monarhu Crkve božansko-ljudsku istinu — prvi uzrok njegove vlasti.

Istaknimo još i ovu divotu slučajnog podudaranja: Kralj je Babilona, izraziti zastupnik l a ž n e opće monarhije, bio onaj, koji je u svom tajanstvenom snu vidio poglavitog predstavnika i s t i n s k e opće monarhije; — vidio ga je u značajnoj slici kamena, koji je postao njegovim vlastitim imenom. Vidio je također savršenu protivnost ovih monarhija: jedne, koja počimaše sa glavom od zlata, a svršavaše se glinenim nogama, što se ruše u prah; druge, koja počimaše sa malenim kamenom, a svršavaše se silnom gorom, koja je ispunila svijet.

Glava deveta.

Filaret moskovski; Sveti Ivan Zlatousti; David Strauss i G. de Pressensé o prvenstvu Petrovu.

Neki nam pravoslavni, koji su to bili u dobroj vjeri, rekoše: „Istina je, da je Krist u osobi svetog Petra osnovao vrhovnu središnju vlast za Crkvu; ali se ne vidi, kako i zašto bi ta vlast imala prijeći na rimsku crkvu i papinstvo." Ljudi priznaju kamen bačen bez pomoći ruku ljudskih, ali ne vide veliku goru, koja je odatle nastala. Ipak je ta činjenica dobro istumačena u Svetom Pismu pomoću slikâ i pričâ, koje znadu na pamet, a koje zato slabo razumiju.

Ako i jest kamen pretvoren u goru samo simbol, ono je ipak pretvorba jednostavne i jedva vidljive klice u beskrajno veće i zamršenije organičko tijelo —

stvarna činjenica. I baš tom stvarnom činjenicom Novi Zavjet unaprijed tumači razvoj Crkve, — tog velikog drveta, koje na početku bijaše nevidljiva sjemenka i koja danas daje prostrano zaklonište životinjama zemaljskim i pticama nebeskim.

Našlo se i među samim katolicima duhova ultra dogmatskih, koji, diveći se opravdano silnom hrastu, čijom sjenom su pokriveni, nipošto ne će priznati, da je sve ovo obilje organičkih oblika izašlo iz tako jednostavne i tako neznatne građe, kakova je u jednom običnom žiru. Po njihovu mišljenju, ako je hrast postao od žira, morao je ovaj na neki jasan i očit način sadržavati, ako ne sve lišće, a ono barem sve grane velikog drveta: morao biti s njim ne samo bitno isti, nego mu i nalikovati u svemu. Zbog toga se neki protivni duhovi, — duhovi ultrakritični, dadoše na svestrano i točno ispitivanje jednog žira. Ne nađoše naravno u njemu ništa, što bi bilo slično velikom drvetu, — niti prepletenog korijenja, ni moćnog stabla, ni gustog granja ni valovitog i otpornog lišća. Kakvi je to sve humbug! kažu, žir je samo žir i nemože biti ništa drugo; a što se tiče vidljivog hrasta sa svim njegovim atributima lako je pogoditi odakle potječe: jezuiti su ga izmislili na vatikanskom crkvenom saboru i mi smo to na vlastite oči vidjeli u ... u knjizi Janusovoj.

Premda sam u pogibelji, da će me pretjerani dogmatičari proglasiti slobodnim misliocem i u isto vrijeme kritički duhovi nazvati zakrabuljenim jezuitom, moram ipak ustvrditi ovu bezuvjetno sigurnu istinu: žir imade doista sasvim jednostavno i nerazvito ustrojstvo; nemoguće je naći u njemu sve dijelove, koji sačinjavaju

veliki hrast, a ipak je ovaj doista izišao iz žira bez ikakve varke i nasilja, po dobrom pravu, to jest, čak po pravu Božjem. Budući da Bog, koji nije podložan potrebama vremena, prostora i materijalnoga mekanizma, vidi u klici sadanjih stvari svu moć, koja se sakriva u njihovoj budućnosti, morao je i u malenom žiru vidjeti, odrediti i blagosloviti moćni hrast, koji je imao iz njega izići; u zrnu gorušice, vjeri Petrovoj, opazio je i navijestio ogromno drvo katoličke Crkve koja je svojim granama imala pokriti zemlju.

Nakon što je Petar od Krista primio zalog opće vrhovne vlasti, koja će ostati i razvijati se u Crkvi za vrijeme čitava njezina trajanja na zemlji, nije osobno izvršivao ovu vlast drukčije nego u mjeri i obliku, koje je sobom donašalo nerazvito stanje apostolske Crkve. Djelovanje prvaka apostolskog tako je malo bilo nalično vladi modernih papa, kako malo žir naliči hrastu, a to ipak nije na putu, da papinstvo bude naravski, logički i zakoniti proizvod prvenstva Petrova. Ovo je prvenstvo tako dobro označeno u povjesnim knjigama Novoga Zavjeta, da ga nijedan bogoslov dobre vjere nije pobijao, bio on pravoslavni, racionalistički ili židovski. Spomenuli smo već odličnog židovskog pisca Josipa Salvadora i njegovo nepristrano svjedočanstvo o tom, da je Crkva pozitivna ustanova Isusa Krista i da je Petru pala u dio odlučna uloga u toj ustanovi[1]). Drugi jedan pisac, koji je ne manje

[1]) Općenito govoreći, protestanski pisci nemaju toliko dobre vjere. Ipak najbolji među njima priznaju činjenicu, ali se uzalud trude, da je protumače na svoj način. Evo n. p. riječi g. de Pressensé (Povijest prvih triju vijekova kršćanstva, 1. izd.

slobodan od svih katoličkih predrasuda, David Strauss, dobro poznati vođa njemačke kritičke škole, našao se prinuđenim da brani prvenstvo Petrovo protiv protestantskih polemičara, koje optužuje zbog pristranosti[1]). Što se tiče predstavnika istočnog pravoslavlja, ne možemo na ino nego da još jednom navedemo jedinog našeg bogoslova, Filareta moskovskoga. Za njega je prvenstvo „jasno i očevidno“[2]). Odlični ruski hijerarh, nakon što je podsjetio, da je Petar primio od Krista posebno poslanje, da učvršćuje svoju braću (Luk. XXII. 32) to jest druge apostole, nastavlja ovim riječima: „Doista, premda je uskrsnuće Gospodinovo bilo objavljeno ženama,

sv. 1. str. 358, 359, 360.) „U čitavu je tom prvom vremenu apostol Petar izvršivao odlučan utjecaj. Neki su u ulozi, koju je on tada vršio, vidjeli dokaz za njegovo prvenstvo. No ako pogledamo iz bližeg, opazit ćemo, da je on samo razvijao svoje naravne darove, očišćene i povećane Duhom Božjim.“ „U ostalom pripovijedanje Sv. Luke u ničem ne opravdava hijerarhičkih ideja. U ponašanju sv. Petra sve je naravno i neprisiljeno. On nije kao kakav predsjednik neke vrsti kolegija apostolskoga.“ (G. Pressensé očito miješa slučajnu stvar službenoga predsjedništva, koja može biti više ili manje izražena, sa bitnošću prvenstva.) „On radi samo uz vijeće svoje braće“, (čini se da prema protestanskim pojmovima vijeće isključuje ugled,) „bilo kod izbora novog apostola, bilo na Duhove, bilo pred pukom, bilo pred sinedrijem. Petar bijaše među prvim kršćanima najponiženiji i zbog toga je bio najprvi uzdignut.“ Sa ovakovim ružnim doskočicama hoće protestantizam da izigra odrešite tekstove Svetog Pisma, onog Svetog Pisma, koje je proglasio izvorom vjerske istine.

[1]) Život Isusov, franc. prijevod Littréov. Paris, 1834. sv. I. dio II. str. 584.; isporedi str. 378.

[2]) Propovijedi i predavanja Filareta, metropolita moskovskoga, 1873. sqq. sv. II. str. 214.

koje su došle sa pomašću, to ipak apostoli nijesu bili učvršćeni u svojoj vjeri u nj (u uskrsnuće) (Luka, XXIV., 11.) Ali kad se je Uskrsnuli objavio Petru, ostali apostoli čak i prije nego se je objavio svima zajedno, rekoše odlučno: „U istinu Gospodin je uskrsnuo i objavio se Simonu.« (Luk. XXIV., 34.) Konačno, kad se radi o tom, da se ispuni praznina nastala u apostolskom zboru odmetništvom Judinim, — Petar je prvi, koji to opaža i stvara odluku. Treba li neposredno iza dolaska Duha svetoga svečano navijestiti propovijedanje evanđelja — Petar dižući se, itd. Kad se radi o tom da se postave temelji kršćanske Crkve među pogane i među Židove, — Petar daje krst Korneliju i tom se zgodom nije prvi puta na njemu ispunila riječ Kristova: »Ti si Petar«, itd.[1])

U ovom svjedočanstvu, koje daje istini rječiti učitelj moderne ruske crkve, tek je slaba jeka još rječitijega učitelja stare grčke crkve. Sveti Ivan Zlatousti je pobjedonosno već unaprijed pobio prigovore protiv prvenstva Petrova, prigovore, koji se uzimaju još danas iz nekih činjenica evanđeoske povijesti (zatajivanje Petrovo u dvorištu velikog svećenika, njegovi odnošaji sa svetim Pavlom, itd.). Upućujemo svoje pravoslavne čitače na dokaze velikoga sveopćeg učitelja[2]). Nijedan papistički pisac ne bi mogao sa više

[1]) Ibidem.

[2]) Zna se, da grčko-ruska crkva daje taj naslov pogotovo trojici starih hijerarha: sv. Baziliju Cezarejskom, nazvanom Velikim; sv. Gregoriju Nazijanskom, koji je prozvan Bogoslovom; i sv. Ivanu Zlatoustom. Sva trojica imadu zajedničku svetkovinu na 30. siječnja po ruskom kalendaru.

snage i ustrajnosti ustvrditi prvenstvo vlasti (a ne samo časti), koje je pripadalo Petru u crkvi apostolskoj. Prvak apostolâ, kome su svi bili povjereni (ἅτε αὐτὸς πάντας ἐγχειρισθείς) od Krista, mogao je, prema našem svetom piscu, po svojoj vlastitoj snazi imenovati zamjenika Judina, i ako se u tom slučaju on poziva na suradnju drugih apostola, tad to nije s njegove strane nikakva dužnost, nego učinak njegove dobre volje.[1])

Sveto nam Pismo govori o prvenstvu Petrovu; njegovo pravo na vrhovnu i bezuvjetnu vlast u Crkvi potvrđuje i pravoslavna predaja; no morali bismo biti bez ikakva historičkog takta, šta više i bez najjednostavnije razumnosti, kad bismo u prvotnoj Crkvi (ne samo iz onog vremena, kad »mnoštvo vjernika imađaše samo jedno srce i jednu dušu«, nego i iz mnogo kasnijih vremena) htjeli tražiti pravno određene vlasti, koje bi se obavljale prema određenim pravilima. To su još uvijek one grane hrastove, koje bi gdjetko htio otkriti u žiru. Stvarna i živa klica vrhovne crkvene vlasti, koju nalazimo u prvaku apostolskom, mogla se je u prvotnoj Crkvi očitovati samo u praktičnoj pobudi davanoj od Petra u svakoj stvari, koja se ticaše opće Crkve, kako se doista vidi u Evanđelju i u Djelima apostolskim[2]).

[1]) Joan. Chrysost., sv. IX. stup. 27., 30., 31.

[2]) Oni od naših pravoslavnih čitača, koji niti na temelju ugleda svetih otaca, kakav je sv. Ivan Zlatousti, niti na temelju ruskih bogoslova, kakav je Filaret, ne bi htjeli vidjeti dostatni razlog za izvanredni položaj Petrov u povijesti Novoga Zavjeta, ovi će možda biti pristupačniji dokazu da tako kažem statističkom. Imajući na umu, da među neposrednim učenicima Isusovim nijedan nema toliko prava na osobito mjesto kao sv. Ivan, ljubljeni apostol, brojio sam, koliko puta Evanđelja i Djela apostolska

Kad imade kritičara, koji u poslanicama sv. Pavla ne vide njegove osobe, bit će ih svakako i takovih, koji ne će opaziti osobite uloge sv. Petra u osnivanju Crkve. Ne ćemo više gubiti vremena i pobijati ih, nego prelazimo na prigovor, koji se diže protiv toga, da je Rim naslijedio galilejskog ribara.

Glava deseta.

Apostol Petar i papinstvo.

— Apostol sveti Petar i prvenstvo vlasti; no zašto bi rimski papa bio nasljednik tog prvenstva? — Moramo priznati, da bezuvjetno ne razumijemo ozbiljni domašaj toga pitanja ovako postavljena. Onaj čas kad se u općoj Crkvi prizna temeljna i vrhovna vlast ustanovljena od Krista u osobi svetog Petra, mora se također priznati, da ova vlast negdje postoji. A očevidna je nemogućnost naći je drugdje nego u Rimu: dostatan, čini se, razlog, da pristanemo uz katoličku tvrdnju.

Budući da se ni patrijarka carigradski ni sinod petrogradski ne prisvajaju niti mogu prisvajati pravo, da predočuju stijenu Opće Crkve, to jest stvarno i temeljno jedinstvo crkvene vlasti, potrebno je ili se tog jedinstva odreći i prihvatiti stanje rascjepkanosti, nereda i ropstva kao redovno stanje Crkve; ili priznati prava i stvarnu vrijednost jedne jedine postojeće vlasti, koja se je

spominju Ivana, a koliko puta Petra i našao sam razmjer 1 prema 4. Sveti Petar se spominje 171 put (114 u Evanđeljima, 57 u Djelima), a sveti Ivan samo 46 puta (38 puta u Evanđeljima — ubrojivši i ono mjesto gdje on neupravno govori sam o sebi — i 8 puta u Djelima).

vazda pokazivala kao središte crkvenog jedinstva. Nikakovo mudrovanje ne može potamniti očevidnost ove činjenice: da izvan Rima imade samo narodnih crkava (na pr. crkva armenska, crkva grčka), državnih crkava (na pr. crkva ruska, crkva anglikanska), ili samo sekata, koje su osnovali pojedinci (na pr. luterani, kalviniste, irvingovci itd.). Jedina rimsko-katolička Crkva nije ni narodna crkva ni državna crkva ni sekta osnovana od čovjeka. To je jedina crkva na svijetu, koja čuva i utvrđuje načelo općeg socijalnog jedinstva protiv sebičnosti pojedinaca i strančarstva narodnosti; to je jedina, koja čuva i utvrđuje slobodu duhovne vlasti protiv apsolutizma državnog; to je jednom riječju jedina, koje vrata paklena nijesu nadvladala.

»Po njihovim plodovima ćete ih upoznati«. U području vjerskog društva, plod katolicizma (za one, koji su ostali katolici) jest jedinstvo i sloboda Crkve; plod istočnog i zapadnog protestantizma za one koji su uza nj pristali, — jest rascjepkanost i ropstvo: rascjepkanost u prvom redu za zapadnjake, a ropstvo u prvom redu za istočnjake. O Crkvi rimskoj može misliti i govoriti štogod tko hoće; mi smo i sami vrlo daleko od toga, da u njoj gledamo ili tražimo dostignuto savršenstvo, ostvaren ideal. Znademo, da stijena Crkve nije Crkva, da temelj nije zgrada, da put nije cilj. Jedino što tvrdimo jest, da je papinstvo jedina crkvena vlast međunarodna i neovisna, jedina stvarna i trajna osnovka za opće djelovanje Crkve. Ovo je nepobitna činjenica, i da je dokažemo, dostatno je pokazati, da je papa jedini nosilac vlastî i privilegijâ, koje je sveti Petar primio od Krista. I budući da se radi o općoj crkvenoj

monarhiji, koja je imala dati drugu bit općoj političkoj monarhiji, no tako, da je ne uništi posvema, nije li onda naravno, da vanjsko sjedište tih dviju monarhija, koje pokrivaju, ostane isto? Ako li je, kako rekosmo, dinastija Julija Cezara u nekom smislu imala biti nadoknađena dinastijom Simona Petra — cezarizam papinstvom — nije li ova morala zasjesti u stvarno središte općeg carstva?

Prenos vrhovne vlasti crkvene osnovane od Krista u osobi svetog Petra u Rim je jasna činjenica, koju potvrđuje predaja Crkve i opravdava logika same stvari. Što se tiče pitanja, kako i u kojim oblicima je vlast Petrova prenesena na biskupa rimskog, to je problem povijesti, koji se u slučaju nestašice dokaza ne bi mogao riješiti znanstvenim načinom. Mi vjerujemo u pravoslavnu predaju zabilježenu u liturgijskim knjigama, koja tvrdi, da je sveti Petar došavši u Rim, ondje konačno ustalio svoje sjedište i prije smrti sam sebi imenovao nasljednika. Poslije toga vidimo, da pape bira kršćanska općina grada Rima tako dugo, dok nije sadašnji način, da naime papu bira zbor kardinala, konačno ustaljen. Osim toga imademo već od drugoga vijeka (u spisima svetog Ireneja) autentičnih svjedočanstava, koja dokazuju, da rimsku crkvu već tada čitav kršćanski svijet smatraše središtem jedinstva i da biskup rimski stalno uživaše veće dostojanstvo, premda su oblici, u kojima se to veće dostojanstvo očitovaše, prema prilikama vremena nužno morali biti različni, i postajati sve određenijima i veličajnijima, čim se je većma čitava zgrada Crkve raširivala, u dijelovima dograđivala i razvijala.

»Od godine, — to govori kritički i racionalistički povjesničar — od godine 196. izabrani glavari crkava nastojahu da ustanove crkveno jedinstvo: jedan između njih, glavar rimske crkve, pripisivaše si, čini se, ulogu izvršne vlasti u krilu zajednice i službu vrhovnog biskupa«[1]). No nije se radilo samo o izvršnoj vlasti; isti pisac malo kasnije priznaje ovo: »Čini se, da Tertulijan i Ciprijan pozdravljaju rimsku crkvu kao poglavitu i u nekoj mjeri kao čuvaricu i ravnateljicu vjere i čiste predaje.«[2]).

Monarhička vlast Opće Crkve bila je samo jedva vidljiva klica, ali puna života u početku kršćanstva; u II. se je vijeku ta klica razvila na vidljivi način, kako to svjedoče zapisnici pape Viktora; u III. zapisnici pape Stjepana i svetog Dionizija; u IV. pape Julija I. U slijedećem vijeku već vidimo, kako se taj vrhovni ugled i ta monarhička vlast rimske crkve podiže poput bujnog grma — sa papom svetim Leonom I.; i konačno oko IX. vijeka papinstvo je već veličajno i moćno drvo, koje sjenom svojih grana pokriva čitav kršćanski svijet.

Evo ovo je velika činjenica, poglavita činjenica, očitovanje i historičko dovršenje riječi Božje: T i s i P e t a r, itd. Ta se je opća činjenica izvela po Božjem pravu, dok su zasebne činjenice, koje se tiču prenošenja vrhovne moći, izbora pape itd., ovisne o čisto ljudskoj strani Crkve i imadu sa vjerskog stanovišta tek sporednu važnost. — I ovdje nam opet rimsko carstvo, koje u

[1]) B. Aubé: Kršćani u rimskom carstvu od Antonina do sredine III. vijeka, str. 69.

[2]) Aubé, ibid. 146.

nekom smislu bijaše slika crkve rimske, može podati isporedbu. Budući da Rim bijaše nepobitno sjedište carstva, zato i čovjek, koji je u Rimu bio proglašen carem, bijaše priznat od čitava svijeta, koji nije pitao, da li su ga senat, ili pretorijanci ili glasovnice puka donijele do vrhovne vlasti U iznimnim slučajevima bi caru, ako su ga legije izabrale izvan Rima, bila najpreča briga, da pođe u carski grad, bez čijeg je priznanja čitav svijet njegov izbor smatrao privremenim. — Rim papâ postade za opće kršćanstvo ono, što Rim Cezarâ bijaša za čitav poganski svijet. Biskup rimski bijaše upravo k a o t a k a v pastir i učitelj čitave Crkve i nitko se nije trebao brinuti o načinu njegova izbora, koji je bio ovisan o povjesnim prilikama i odnošajima. Općenito govoreći, za dvojbu o zakonitosti izbora, kad se radilo o biskupu rimskom, nije bilo više povoda nego kad se radilo o makar kojem drugom biskupu. A kad je jednom biskupski izbor bio priznat, poglavar središnje crkve koji zauzimaše stolicu Petrovu posjedovaše e o i p s o sva prava i sve vlasti, koje je Krist sjedinio sa Stijenom Crkve. Bilo je iznimnih slučajeva, kad je izbor mogao biti dvojben i povijest je upoznala nekoliko protupapa. Lažni Demetrije i lažni Petar III. ne oduzimaju ništa od zakonitog dostojanstva ruske monarhije; tako isto svi protupape ne mogu podati nikakva prigovora protiv papinstva. Sve što u povijesti Crkve može izgledati neurednim pripada ljudskim prilikama, a ne božanskoj biti vjerskog društva. Ako se je moglo dogoditi, da je netko upotrebio krivo ili čak otrovano vino za sakramenat euharistije, zar je to svetogrđe samom sakramentu nanijelo makar i najmanju ljagu?

Ispovijedajući, da je rimski biskup pravi nasljednik svetog Petra i — kao takav — nepokolebiva stijena Crkve i ključar kraljevstva nebeskog, puštamo na stranu pitanje, da li je prvak apostolski tjelesno bio u Rimu. Tu činjenicu potvrđuje predaja Crkve tako istočne, kako zapadne, i mi osobno o tom ni najmanje ne sumnjamo. No ako i imade kršćana dobre vjere, koji su osjetljiviji nego mi prema prividnim razlozima protestantskih učenjaka, ne moramo mi ovo pitanje s njima raspravljati. Dopustivši čak da sveti Petar nije nikad tjelesno pošao u Rim, može se sa vjerskog stanovišta ustvrditi duhovno i mistično prenašanje njegove vrhovne vlasti na biskupa vječnog grada. Povijest najranijeg kršćanstva pokazuje nam sjajan primjer sličnog odnošaja. Sveti Pavao nije spojen sa Isusom Kristom u naravnom redu, on nije bio svjedokom zemaljskog života Gospodinova i nije primio svoje poslanje na način jasan i vidljiv; a ipak svi ga kršćani priznaju za jednoga od najvećih apostola. Njegovo apostolstvo bijaše javna služba u Crkvi, a ipak je izvor toga apostolstva — odnošaj Pavlov prema Isusu Kristu — tajanstvena i čudesna činjenica. Kao što je pojava svrhunaravnog reda osnovala početni vez između Isusa Krista i svetog Pavla i učinila od ovog posudu izabranu i apostola narodâ i to tako, da ovo čudesno poslanje nije priječilo da kasnije djelovanje apostolovo uniđe u naravske prilike ljudskog života i historičkog događanja; — isto tako mogaše prvi odnošaj između svetog Petra i rimske stolice — odnošaj, koji je stvorio papinstvo — biti ovisan o jednom mističnom i transcendentalnom činu, što samom papinstvu, kad je jedamput ustanovljeno,

nipošto ne oduzima značaj pravilne socijalne institucije, koja se očituje u običnim prilikama zemaljskog života. Moćni duh svetog Petra, upravljan svemogućom voljom njegova učitelja, mogaše se bez dvojbe, da ovjekovječi središte crkvenog jedinstva, ustaliti u političkom središtu, unaprijed od Providnosti određenom i od biskupa rimskog učiniti nasljednika svojega prvenstva. U ovoj hipotezi — koja će, ne valja zaboraviti, postati potrebna samo onda, kad se pozitivno dokaže, da sveti Petar nije pošao u Rim — papu bi valjalo smatrati za nasljednika svetog Petra u istom duhovnom, a ipak posve stvarnom načelu, u kojem sveti Pavao mora biti priznat (mutatis mutandis) za pravoga apostola, izabranog i poslanog od Isusa Krista, kojega je upoznao samo u jednom čudesnom viđenju. Apostolstvo svetog Pavla potvrđuju nam Djela apostolska i poslanice samog svetog Pavla; rimsko prvenstvo, kao baštinu svetog Petra, potvrđuje postojana predaja Opće Crkve. Za pravovjernog kršćanina ovaj zadnji dokaz nije bitno slabiji od prvog.

Kako je temeljni kamen prenesen iz Palestine u Italiju, to možemo ne znati, no da je doista prenesen i ustaljen u Rimu, to je nepokolebiva činjenica, koje nitko ne može zabaciti, a da ne zaniječe svetu predaju i samu povijest kršćanstva.

Ovo stajalište, koje podređuje činjenicu načelu i koje je većma ovisno o općenitoj istini nego o vanjskoj sigurnosti tvarnih pojava — ovo stajalište nije samo naše osobno: to je mišljenje same pravoslavne crkve. Navedimo jedan primjer, da svoju misao bolje objasnimo. Posve je sigurno, da je prvi opći crkveni sabor sazvao

car Konstantin a ne papa sveti Silvestar. Ipak mu je grčko-ruska crkva u službi od 2. siječnja, kad slavi uspomenu svetog Silvestra, odredila posebne pohvale što je sazvao 318 otaca u Niceju i što je odredio dogmu prave vjere protiv bezbožnosti Arijeve. To nije jednostavna povjesna zabluda — povijest prvog crkvenog sabora bijaše dobro poznata istočnoj crkvi — nego je to naprotiv očitovanje općenite istine, koja je za vjersku savjest Crkve bila mnogo važnija nego tvarna točnost. Kad je prvenstvo papa jednom u načelu priznato, bilo je posve naravno, da se svakom papi pripisuju svi čini, koji su se dogodili za njegova papinstva. Tako se imajući na umu općenito i temeljno pravilo crkvenog života, a ne historijske pojedinosti osobitog slučaja, papi svetom Silvestru pripisalo počasti i službe, koje mu pripadahu prema duhu, a ne prema slovu kršćanske povijesti. I pravo je bilo, što se tako učinilo, ako je istina, da slovo ubija, a duh oživljuje.

Glava jedanaesta.

Papa sveti Leon Veliki o prvenstvu.

Nije ovdje mjesto, da izlažemo sav povjesni razvitak papinstva ni da navodimo bezbrojna svjedočanstva pravovjerne predaje, koja dokazuju zakonitost vrhovne vlasti papa u Općoj Crkvi.

Da pokažemo povjesni temelj naše teze onima, koji nijesu upućeni u crkvenu povijest, dostajat će, da se zaustavimo samo kod jedne u udesima papinstva spomena vrijedne dobe, — dobe dosta stare, da nametne

poštivanje našim pravoslavnim štovateljima predaje, koju ujedno osvjetljuje jasno svijetlo povijesti savršeno dokazane i koja u bitnim svojim crtama ne pokazuje ništa tamna ni sumnjiva. To je sredina V. vijeka, — doba, u kojoj je Crkvu tako dostojno zastupao papa sveti Leon Veliki.

Za nas je zanimivo da znamo, kako je taj rimski biskup, koji je ujedno i svetac grčko-ruske crkve, sâm promatrao svoju vlast i kako su njegove tvrdnje bile primane u istočnom dijelu Crkvé.

Nakon što je u jednoj svojoj propovijedi podsjetio, da je Krist jedini veliki svećenik u bezuvjetnom smislu te riječi, nastavlja sveti Leon ovako: »Dakle on nije napustio čuvanje svog stada; i od njegove smo vrhovne i vječne vlasti primili obilan dar apostolske moći i njegova pomoć nije nikad daleko od njegova djela. — Jer tvrdoća vjere hvaljene u prvaku apostolskom je vječna, i kao što ono, u što je u Kristu Petar povjerovao, ostaje trajno, tako ostaje trajno i ono, što je Krist ustanovio u Petru (et sicut permanet quod in Christo Petrus credidit, ita permanet quod in Petro Christus instituit). Ona dakle ostaje odredba istine i blaženi Petar ustrajući u snazi primljenoj od Pećine nije ostavio uzde Crkve, koje je primio. Prema tome, ako radimo ili uređujemo što u pravdi, ako po svagdanjim molbama dobivamo što god od milosrđa Božjeg, tad je to djelo i zasluga onoga, čija moć živi i čiji ugled se sjaji u njegovoj stolici.«

I govoreći o biskupima, koji su se prigodom svetkovine svetoga Petra sakupili u Rimu, veli sveti Leon da su svojom prisutnošću htjeli počastiti »onoga, za

kojega znadu, da je na ovoj stolici (rimskoj) ne samo predsjednik nego i prvak svih biskupa.«[1])

U drugom jednom govoru nakon što je izrazio ono, što možemo nazvati temeljnom crkvenom istinom, naime, da su u području unutarnjeg života, života milosti svi kršćani svećenici i kraljevi, a razlike i nejednakosti da su potrebne u vanjskoj građi mističnoga tijela Kristova, — razloživši sve to, dodaje sveti Leon: A ipak iz čitava svijeta samo je Petar izabran i on je onaj, koji je stavljen na čelo svemu: i svim narodima zajedno i svima apostolima i svima Ocima crkvenim zato, da svi budu, premda u narodu Božjem imade više svećenika i više pastira, upravljani od svetog Petra, i ako ih poglavito upravlja Krist. U tom se, mili moji, sastoji veliko učestvovanje (magnum consortium) u moći, koju je Božja volja dala tome čovjeku. I ako je htjela, da i drugi poglavari imadu nešto zajedničko s njim, onda nije nikada davala drukčije nego samo po njem ono, što nije htjela uskratiti drugima. A Ja ti kažem: to jest, kao što ti je Moj otac očitovao Moje božanstvo, tako ti Ja pokazujem tvoju odličnost, — da si ti Petar: to jest i ako sam Ja nenadvladiva Pećina, Ja kamen ugaoni, koji od dvoga čini jedno, Ja temelj, izvan kojega nitko ne može postaviti drugi, — ti si ipak Pećina, jer te je Moja snaga učinila čvrstim i jer učestvovanjem imadeš zajedničko sa mnom ono, što je meni po Mojoj moći vlastito.[2])

[1]) S. Leonis Magni Opera ed. Migne, Parisiis, 1846. sqq., t. I. col. 145.—7.

[2]) S. Leonis Magni Opp. col. 149.

»Vlast vezati i razrješivati prešla je također na druge apostole, a po njima na sve poglavare crkvene, ali nije uzalud dano jednom jedinom ono, što pripada svima. — Petru je predana snaga svih, a pomoć božanske milosti je uređena tako, da čvrstoća, koja je od Krista dana Petru, preko Petra prelazi na ostale apostole.«[1])

Kao što Petar učestvuje na vrhovnoj vlasti Kristovoj nad Općom Crkvom, tako je isto i biskup rimski, koji zaprema stolicu Petrovu, sadašnji zastupnik te vlasti.

»Petar ne prestaje predsijedati sa svoje stolice i njegov mu se consortium sa vječnim vrhovnim svećenikom nikad ne prekida. Jer ona je čvrstoća, koju je primio — pošto je sam učinjen kamenom — od Krista koji je kamen — prešla na njegove nasljednike, i svagdje, gdje se pokazuje kakova čvrstoća, tu se bez dvojbe javlja snaga vrhovnog pastira. Tko bi, štujući slavu blaženog Petra, bio tako neupućen ili tako zloban, da ustvrdi, da ima negdje jedan dio Crkve, kojim ne bi upravljala njegova čvrstoća, koji ne bi po njegovoj pomoći uspijevao?«[2])

»Premda pojedini pastiri posebnom brigom ravnaju svoja stada i znadu, da će davati račun o ovcama, koje su im povjerene, — mi sami ipak moramo dijeliti brigu sa svima i svaka je uprava dio našeg rada. Jer kao što se iz čitava svijeta pozivaju na stolicu blaženog Petra i kao što se ona ljubav prema Općoj Crkvi, koju je Gospodin njemu naložio, traži i od našeg upravljanja, — tako i mi osjećamo na nama teret tim teži, čim je veća dužnost naša prema svima.«[3])

[1]) S Leonis Magni Opp. col. 151, 2. cf. 429 - 432.

[2]) Ibidem, col. 155, 156.

[3]) S. Leonis Magni Opp. col. 153.

Slava je svetog Petra za svetog Leona nerazdjeljiva od slave Crkve, koju on naziva: »plemenom svetim, pukom izabranim, gradom svećeničkim i kraljevskim, koji je po svetoj stolici blaženoga Petra postao glavom svijeta.«[1])

»Sveti Petar, poglavica reda apostolskoga, poslan je u srce rimskog carstva zato, da se svijetlo istine, koje se objavljivaše za spasenje svih naroda, jače i i bolje rasprostire od glave same, po čitavu tijelu svijeta.«[2])

Glava dvanaesta.

Sveti Leon Veliki o papinskoj vlasti.

Prema ovom pojmu o vrhovnoj vlasti Petrovoj, koja neprestano traje u rimskoj crkvi, nije se sveti Leon mogao smatrati drugim, nego »upraviteljem čitava kršćanstva«[3]), koji je odgovoran za mir i dobar red u svim crkvama.[4]) Neprestano bdjeti oko te silne zadaće bijaše za nj vjerska dužnost. »Bit pobožnosti (ratio pietatis), piše on afričkim biskupima, zahtijeva od nas, da se onom brigom, koju po božanskoj ustanovi dugujemo Općoj Crkvi, trudimo upoznati sigurnu istinu u svim stvarima. Jer bi stanje i red u čitavoj obitelji Gospodnjoj bili uskolebani, ako nečesa, što tijelo treba, ne bi bilo u glavi.«[5])

[1]) Ibidem, col. 423.
[2]) Ibidem, col. 424.
[3]) Tako ga naziva i konstitucija cara Valentinijana III. Vidi djela svetog Leona sv. I. stupac 637.
[4]) Leonis Magni Opp. col 664.
[5]) Ibidem, col. 646.

Isto je osjećanje opširnije izraženo u poslanici biskupima sicilskim: »zbog božanskih zapovijedi i apostolskih opomena trudimo se oko toga, da djelatnom ljubavlju bdijemo nad stanjem svih crkava, i ako se u njima nalazi šta pokudna, moramo marljivom brigom upozoriti krivca čas na nerazborito neznanje, čas na oholo svojatanje. Pod vlašću riječi Gospodnje, koja je pronikla blaženog Petra trostrukim opetovanjem tajanstvenog određenja, da onaj koji ljubi Krista, pase ovce Kristove, — poštivanje njegove stolice, na kojoj mi stolujemo, obvezuje nas, da se klonimo što više možemo pogibelji lijenosti; i to zato, da se ne bi kod nas uzalud tražila ispovijest svetog Apostola, kojom se on učvrstio kao učenik Gospodnji. Jer onaj, koji nemarno pase stado, koje mu je toliko puta povjereno, dokazuje, da ne ljubi vrhovnog pastira.«[1])

U svojoj poslanici svetom Flavijanu patrijarhi carigradskom papa si prisvaja zadaću, da netaknutu čuva katoličku vjeru odstranjivanjem razmirica, da po svom ugledu (nostra auctoritate) opominje branitelje zabluda i da jača one, kojih je vjera odobrena.[2])

Kad je car Teodozije htio posredovati kod svetog Leona u korist arhimandrita Eutiha (početnika monofizitskog krivovjerja), odgovara mu vrhovni biskup, da se Eutihu može oprostiti, ako se odreče nazora, koje je papa osudio. Ovaj konačno odlučuje u dogmatskom pitanju. »Što se tiče onog, što Crkva katolička vjeruje i naučava o tajni utjelovljenja Gospodinova — to je potpuno sadržano u mojem pismu, koje sam upravio bratu svom i sabiskupu Flavijanu.«[3])

[1]) Ibidem, col. 695, 696.
[2]) S. Leonis Magni opp. col. 733.
[3]) Ibidem, col. 783.

Sveti Leon ne dopuštaše, da bi opći crkveni sabor imao odlučivati o dogmi, koju je papa već definovao.[1]) U uputi, koju papa daje svome legatu, biskupu Pashazinu, pokazuje mu svoju dogmatsku poslanicu Flavijanu kao potpuni i konačni obrazac prave vjere[2]). U drugom listu, upravljenu caru Marcijanu, sveti Leon izjavljuje, da je podučen duhom Božjim da može spoznati i naučavati pravu vjeru katoličku.[3]) U trećem opet pismu, upravljenu istom caru Marcijanu, javlja, da je zahtijevao saziv crkvenog sabora samo zato, da se uspostavi mir u istočnoj crkvi,[4]) a u poslanici, upravljenoj samom crkvenom saboru, kaže, da ga prihvaća samo »čuvajući pravo i čast, koja pripada stolici blaženoga Apostola Petra,« pa opominje istočne biskupe da se »potpuno okane smionosti raspravljati protiv vjere od Boga nadahnute« — onakove, kako ju je on odredio u svojoj dogmatskoj poslanici. »Nije slobodno, veli, braniti, što nije slobodno vjerovati, budući da smo mi već u svojim pismima, upravljenim blažene uspomene biskupu Flavijanu, veoma potpuno i veoma jasno (plenissime et lucidissime) prema ugledima evanđeoskim, riječima proročkim i nauci apostolskoj, istumačili, koja je pobožna i čista vjeroispovijest obzirom na tajnu utjelovljenja Gospodina Našega Isusa Krista.«[5])

I evo kojim riječima sveti Leon javlja biskupima galskim zaključke crkvenog sabora kalcedonskog:

[1]) Poslanica sv. Leona caru Marcijanu, ibidem col. 918.
[2]) Ibidem, col. 927.
[3]) Ibidem, col. 930.
[4]) Ibidem, col. 932.
[5]) Poslanica svetog Leona, ibidem, col. 93, 9.

»Sveti je Sinod, pristajući u pobožnom jedinstvu uz spise naše poniznosti, kojima daje jakost ugled i dostojanstvo gospodina blaženog apostola Petra, izbrisao tu pogubnu nagrdu sa Crkve Božje« (krivovjerstvo Eutihovo i Dioskurovo).[1])

No poznato je, da se je crkveni sabor kalcedonski osim ovim zaključkom, koji je papa potvrdio, istakao još jednim posve drukčijim činom: u jednoj neredovitoj sjednici proglasiše carigradskom patrijarsi podložni biskupi čuveni dvadesetosmi kanon, kojim na štetu aleksandrijskog i antiohijskog patrijarhe odrediše, da prvenstvo na istoku imade pripadati njihovu hijerarhičkom poglavaru. Istina je, da su i sami taj kanon proglasili privremenim i ponizno ga predložili svetom Leonu na prosuđivanje. Ovaj ga odbi s negodovanjem, i to mu bijaše nova zgoda da ustvrdi svoje hijerarhičke principe o opsegu svoje vlasti. U prvom redu upozoruje on (u svom pismu caru), da težnje patrijarhe carigradskog nemaju ništa zajedničkog sa prvenstvom svetog Petra, koje je ustanova Božja, jer se osnivaju na promatranjima političke naravi. »Druga je bit stvari svjetovnih, a druga božanskih; i izvan jedine Pećine, koju je Gospodin postavio kao temelj, nijedna zgrada ne će biti postojana. — Neka mu (patrijarhi Anatolu) bude dosta, da je uz pomoć vaše pobožnosti i po pristajanju moje sklonosti dobio biskupsku čast u takovu gradu. On ne smije prezirati kraljevskog grada, koji ne može pretvoriti u apostolsku stolicu: i neka se nipošto ne nada, da će moći uvećati svoje dostojanstvo vrijeđanjem drugih. — Neka dobro misli na to, jer nam

[1]) Ibidem, col. 987.

je povjerena uprava Crkve. Ja bih bio odgovoran, kad bi crkvena pravila bila kršena zato, jer se meni tako svidjelo (to neka bude daleko od mene), i kad bi volja jednog jedinog brata imala kod mene više vrijednosti, nego zajednička korist opće kuće Gospodnje.«[1])

»Takove biskupske odredbe, koje su u protimbi sa svetim nicejskim kanonima, mi proglašujemo neučinjenima i po ugledu blaženog apostola Petra mi ih u općenitoj odredbi posvema uništavamo.«[2])

U svom odgovoru na molbu biskupa četvrtog crkvenog sabora papa potvrđuje odobrenje njihova dogmatskog dekreta (složenog prema njegovoj poslanici Flavijanu), a isto tako i uništenje dvadeset i osmog kanona. »Kojim poštivanjem, piše im on, apostolska stolica izvršuje pravila svetih otaca, vaša će svetost moći ocijeniti čitajući moje spise, u kojima sam odbio osnove biskupa carigradskoga; i razumjet ćete, da sam ja uz pomoć Gospodinovu čuvar vjere katoličke i otačkih ustanova.«[3])

Premda sveti Leon, kako smo upravo vidjeli, nije mislio, da je poslije odredaba njegove poslanice opći crkveni sabor potreban zbog dogmatske istine, ipak da je bio veoma poželjan sa stanovišta crkvenog mira, i dragovoljno i jednodušno pristajanje crkvenog sabora uz njegove odredbe ispunjava ga radošću. To slobodno jedinstvo ostvarivaše prema njegovu mišljenju ideal hijerarhičkih odnošaja. »Zaslužnost službe svećeničke, piše on Teodoretu, biskupu cirskom, stiče velik sjaj

[1]) Poslanica sv. Leona, col. 995.
[2]) Poslanica sv. Leona, stupac 1000.
[3]) Ibidem, col. 1027. sqq.

onda, kad se ugled pretpostavljenih čuva tako, da sloboda podložnih nikako ne izgleda umanjena. — Gospodin nije dozvolio, da mi pretrpimo makar kakvu štetu u našoj braći, ali je ono, što je prije odredio po našoj službi, potvrdio poslije po neokrnjenom osjećanju bratstva; i da se pokaže, da u istinu od njega potiče »dogmatski spis«, koji je prije izdala prva od svih stolica, bio je on prihvaćen presudom svega kršćanstva, da na taj način i udovi budu u skladu sa glavom.«[1])

Znade se, da je učeni Teodoret, optužen zbog nestorijanstva, bio na crkvenom saboru kalcedonskom riješen krivnje: no on je sam tu presudu smatrao za privremenu, pa se je obratio papi, da od njega dobije konačno rješenje. Sveti Leon proglasi ga pravovjernim ovim riječima: »U ime našega Boga blagoslovljenoga, čija te je nepobjediva istina pokazala čistim od svake laže krivovjerstva prema presudi apostolske stolice« i dodaje: »Mi poznajemo veoma veliku brigu kojom se za nas sve brine blaženi Petar, koji je najprije potvrdio presudu svoje stolice u određenju vjere, a zatim opravdao ljude nepravedno osuđene.«[2])

Premda je sveti Leon priznavao, da ideal crkvenog jedinstva stoji u slobodnom suglasju, ipak je u tom jedinstvu jasno razlikovao elemenat ugleda i elemenat savjeta: Sveta Stolica zaključuje, a opći crkveni sabor prihvaća. To prihvatanje općega bratstva traži ideal Crkve; crkveni je život nepotpun bez jednodušnosti svih; no bez odlučnog čina središnje vlasti same, opće prihvatanje nema stvarne osnovke i promašuje svoj

[1]) Poslanica sv. Leona, ibidem, col 1048. (col. 1046,7).
[2]) Ibidem, col. 1053.

učinak, kako to povijest Crkve dostatno dokazuje. Zadnja riječ u svakom dogmatskom pitanju, konačno potvrđenje svakog djela crkvenog pripada stolici svetog Petra. Baš za to sveti Leon pišući Anatolu, patrijarsi carigradskom, u stvari nekog Atika, crkvenjaka u Carigradu, koji morađaše opozvati svoje krivovjerske nazore, ističe bitnu razliku između onog dijela, koji je sam imao u odlukama općeg crkvenog sabora i onog, koji pripadaše grčkom patrijarhi: »On (Atik) mora priznati, da će se u svim točkama držati odredbe vjere crkvenog sabora kalcedonskoga, uz koji je tvoja ljubav pristala potpisavši je i koja je potvrđena ugledom apostolske stolice.«[1])

Osnovno načelo crkvene vlade ne može se bolje izraziti nego, ako se istakne razlika, koju je istaknuo sveti Leon: ugled koji potvrđuje i ljubav koja pristaje. Ono, što si papa prisvaja ovim riječima, bez dvojbe nije prvenstvo časti. Daleko od toga, sveti Leon potpunoma dopuštaše jednakost časti među svima biskupima; s toga stajališta mu svi bijahu braća i sabiskupi. Naprotiv on izričitim izrazima tvrđaše razliku u vlasti. Bratstvo svih ne isključivaše za nj ugled jednoga.

Pišući Anastaziju, biskupu solunskom, o stvarima koje su njegovu bratstvu bile povjerene ugledom blaženog apostola Petra[2]), ovako sastavlja pojam hijerarhičkog načela: »među samim blaženim apostolima bilo je, uza svu sličnost, razlike u vlasti; i ako je izabiranje bilo jednako za sve, ono je ipak odličnost nad

[1]] Poslanica sv. Leona, stupac 1147.
[2]) Ibidem, col. 668.

drugima dana jednom jedinom. Od toga je oblika nastala i razlika među biskupima i prema velikom redu Providnosti određeno je, da si svi ne smiju prisvajati sve, nego da u svakoj pokrajini mora biti jedan, koji će nad braćom imati prvenstvo jurisdikcije (doslovno: prvu presudu); i opet su u većim gradovima postavljeni ljudi, koji primiše opširniju oblast i preko ovih se briga za opću Crkvu vraća k jedinoj stolici Petrovoj i ništa se ne smije odijeliti od svog glavara.«[1])

Konačno posvećenje i jamstvo za taj »veliki red Providnosti« sastoji se prema svetom Leonu u tom, da jedini glavar Crkve, s kojim se vežu prava i dužnosti svih, ne ima svoju vlast od ljudskih ustanova niti od povjesnih prilika, nego da predstavlja nepokolebivi kamen Istine i Pravde, koji je postavio sam Gospodin kao osnovku svoje socijalne zgrade. Onaj koji je e divina institutione primio upravu čitave Crkve, poziva se ne samo na razmatranja o koristi nego i na ono, što zove ratio pietatis.[2])

Glava trinaesta.

Nazore pape svetog Leona odobravaju grčki oci. — Razbojnički sabor efeški.

U spisima i djelima Leona prvog ne vidimo više samo klice vrhovnog papinstva, nego se papinstvo samo predočuje našim očima u čitavu opsegu svojih povlastica. Da spomenemo samo jednu najvažniju točku: će-

[1]) Pismo sv. Leona.
[2]) Ibidem, col. 646.

trnaest vijekova prije Pija IX. bijaše proglašena nauka o nepogrješivosti ex cathedra. Sveti Leon tvrdi, da samo stolica svetog Petra imade toliki ugled, da može riješiti temeljno dogmatsko pitanje i zahtijeva od općeg crkvenog sabora, ne da odredi dogmu, nego da za volju crkvenog mira pristane uz određenje dano od pape, zakonitog čuvara prave katoličke vjere. Ako je ova tvrdnja, koju je vatikanski crkveni sabor samo razvio (u svojoj constitutio dogmatica de Ecclesia Christi), krivovjerstvo, kako se kod nas tvrdilo, tada je i papa sveti Leon veliki očevidni krivovjerac ili čak vođa krivovjerstva, jer nitko prije njega nije ovu tvrdnju izrazio tako jasno, sa toliko snage i toliko ustrajnosti.

Pogledajmo dakle, kako je pravoslavna crkva primila odlučne tvrdnje pape svetog Leona. Uzmimo djela grčkih crkvenih sabora savremenih s tim papom (V., VI. i VII. svezak Mansijeve zbirke) i čitajmo isprave. Najprije nalazimo znatno pismo biskupa Petra Hrisologa arhimandritu Eutihu. Kad se je carigradski patrijarha sveti Flavijan, osudivši zbog krivovjerja u suglasju sa svojim sinodom Eutiha, arhimandrita jednoga samostana u grčkom glavnom gradu, obratio na papu Leona, da od njega dobije potvrdu te osude, nastojaše Eutih prema savjetima, koje mu davaše carski dvor, gdje su mnogi uza nj pristajali, da za svoju stvar predobije neke pravoslavne biskupe. Jedan mu je od njih, Petar Hrisolog, ovako odgovorio: »Pogotovo ti savjetujemo, časni brate, da se s najvećim pouzdanjem držiš spisa blaženog pape grada Rima, jer blaženi apostol Petar, koji živi i stoluje u svojoj vlastitoj stolici, daje istinu vjere onima, koji traže. Što se tiče nas, zabrinutih za

mir i vjeru, mi ne možemo upoznati stvari, koje se tiču vjere, bez pristajanja rimskog biskupa.«[1])

Petar Hrizolog, premda bijaše Grk, i pisaše Grku, bijaše ipak biskup u Raveni, pripadaše dakle na po zapadu. No nekoliko stranica iza toga otkrivamo istu nauku kod Flavijana, predstavnika istočne metropole, sveca i ispovijedaoca pravoslavne crkve: »Čitava ta stvar, piše on papi obzirom na Eutihovo krivovjerje, treba samo vašu presudu, koja može sve urediti za mir i tišinu. Tako će krivovjerje, koje se podiglo i neredi, koji iz njega nastadoše, s pomoću Božjom biti posvema ugušeni po vašem posvećenom spisu, tim će sazivanje crkvenog sabora, koje je inače tako teško, postati beskorisnim.«[2])

Nakon svetog patrijarhe carigradskog, poslušajmo vrlo učenog biskupa cirskog, Teodoreta, kojega je grčka crkva proglasila blaženim »Ako se je Pavao, piše on papi Leonu, ako se je Pavao, glasnik istine, trublja Duha Svetoga, obratio velikom Petru, — to se moramo tim više obraćati mi neznatni i maleni vašem prijestolju apostolskom, da dobijemo lijek za rane, koje napadaju crkve. Svi razlozi govore, da prvenstvo pripada vama. Vaše je prijestolje ukrašeno svakovrsnim povlasticama, a najvećma povlasticom vjere; božanski je apostol siguran svjedok, kad ističe govoreći crkvi rimskoj: — vaša vjera navješćuje se po cijelom svijetu. — Vaša stolica posjeduje zalog otaca i učiteljà istine, Petra i Pavla, — ona ujedno rasvjetljuje duše vjernika. Ti druzi božanski i tri puta blaženi pojaviše se na Istoku i raspršiše

[1]) Conciliorum amplisima collectio (Mansi) t. V., col. 1349.
[2]) Ibidem, col. 1356.

posvuda svoje zrake, ali oslobođenje od ovoga života htjedoše prihvatiti na zapadu tako, da odanle sada osvjetljuju vaskoliki svijet. Oni su očevidno prosvijetlili vaš prijesto i u tom je punina vaših dobara.«[1])

»A ja treba samo da čekam presudu vašega prijestola apostolskoga. I ja molim i ja tražim od vaše svetosti, da mi otvorite — meni oklevetanome — svoje uspravno i pravedno sudište: zapovijedajte samo i ja hitim da prihvatim od vas svoju nauku, u kojoj sam samo jedno htio: slijediti tragove apostolske«.[2])

Ovo, što predstavnici pravoslavlja upraviše papi, ne bijahu samo isprazne riječi i govorničke fraze. Grčki su biskupi imali dobrih razloga da se čvrsto drže ugleda apostolske stolice. »Razbojnički sabor efeški« pokazao im je a d o c u l o s, što može postati opći crkveni sabor bez pape. Sjetimo se poučnih prilika, u kojima se zbio taj događaj.

Od IV. je vijeka helenizovani dio Crkve trpio od neprestanog suparništva i borbe između dvaju hijerarhičkih središta: stare patrijaršije aleksandrijske i nove — carigradske. Vanjski su obrati te borbe poglavito bili ovisni o stanovištu koje zauzimaše bizantski dvor; pa ako hoćemo znati, čim bijaše određeno to stanovište svjetovne vlasti prema ovim središtima istočne crkve, treba da ustanovimo jednu znatnu činjenicu. A p r i o r i bi se moglo misliti, da je bizantsko carstvo obzirom na političko stanovište imalo na izbor tri vrste postupka: ili je moglo podupirati novu patrijaršiju carigradsku kao svoju vlastitu tvorevinu, koja mu bijaše

[1]) Conciliorum collectio, t. VI., 36., 37.
[2]) Ibidem, col. 40.

uvijek u rukama i ne mogaše nikad postići trajnije samostalnosti; ili je bizantski cezarizam zato, da ne mora kod kuće svladavati klerikalne težnje i zato, da se oslobodi pretijesnih i preneugodnih spona, mogao voljeti, da središte crkvene vlade bude negdje dalje, ali uvijek u području njegove vlasti; i u tu svrhu on bi se mogao odlučiti da podupire patrijaršiju aleksandrijsku, koja udovoljavaše ovim dvjema pogodbama i imađaše osim toga kao oslon za svoje relativno prvenstvo (nad Istokom) razloge osnovane na predaji i kanonima; ili je napokon carska vlada mogla izabrati sustav ravnoteže pomažući čas jednu, a čas drugu od stolica, koje su se takmile, već prema političkim prilikama. Lako je ipak vidjeti, da se ni jedno od ovoga nije dogodilo. Uzimajući posvema u obzir pojedinačne slučajeve i čisto osobne odnošaje, valja priznati, da je postojao općeni način, koji je određivao postupak bizantskih careva u hijerarhičkim borbama Istoka; no taj način bijaše izvan ovih triju političkih promatranja, koja smo mi izložili. I ako su carevi u svojim odnošajima prema obim patrijaršijama različno postupali podupirući čas jednu čas drugu, ipak te razlike nijesu bile ovisne o načelu ravnoteže: bizantski dvor ne podupiraše nikad onoga, koji u danoj zgodi od obaju hijerarhičkih takmaca bijaše neviniji, nego onoga, koji sa stanovišta vjerskog ili ćudorednog bijaše na krivom putu. Patrijarsi bilo carigradskom bilo aleksandrijskom dostajaše postati krivovjercem, ili nedostojnim pastirom, i tim bi si za dugo vrijeme, ako ne zauvijek osiguralo snažnu zaštitu carstva. A naprotiv bi se svet čovjek ili pobornik prave vjere, uzlazeći na biskupsku stolicu u gradu Aleksan-

drovu baš kao i u gradu Konstantinovu, morao unaprijed pripraviti na carske mržnje i progone, kadikad i na samo mučeništvo.

Ova se je neodoljiva sklonost bizantske vlade na nepravdu, nasilje i krivovjerje i ova neslomiva odvratnost od najdostojnijih predstavnika kršćanske hijerarhije rano pokazala. Jedva što je carstvo priznalo kršćansku vjeroispovijest, već progoni svijetlo pravovjerja, — svetog Atanazija. Čitava duga vlada Konstancija, sina Konstantina Velikog, puna je borba protiv slavnoga patrijarhe aleksandrijskoga. U isto vrijeme car štiti krivovjerne biskupe aleksandrijske. Kršćanskom Cezaru nije bila nepodnosiva moć aleksandrijske stolice, nego krepost onoga, koji je na njoj stolovao. Kad su se po vijeka kasnije promijenile uloge, kad je na carigradsku stolicu zasjeo velik svetac — Ivan Zlatousti, — kad patrijaršija aleksandrijska bijaše pala u ruke Teofila, jednoga od najogavnijih ljudi, bizantski je dvor bio sklon ovome posljednjem i upotrebio sva sredstva, da upropasti Zlatoustog. Zar se je doista carska palača mrštila samo zbog neovisnog značaja velikog govornika? Ipak bijaše malo kasnije na čelu carigradske crkve duh ne manje neukrotiv, značaj ne manje neovisan — Nestorije; no budući da su se u Nestoriju s gornjima združila i svojstva izrazitog vođe krivovjerja, dobio je sve sklonosti od cara Teodozija II., koji nije štedio ničesa, samo da mu pomogne u njegovoj borbi protiv novog patrijarhe aleksandrijskog, svetog Cirila, premca velikog Atanazija, — ako ne u osobnim vrlinama, ono barem u pravovjernoj revnosti i bogoslovnoj znanosti. Odmah ćemo vidjeti zašto carskoj vladi nije uspjelo da

održi krivovjerca Nestorija i da upropasti svetog Cirila. — Malo kasnije promijeniše se opet uloge: patrijaršiju carigradsku dobi sveti Flavijan, dostojni nasljednik Ivana Zlatoustog, a na stolicu aleksandrijsku sjedne novi Teofil, — Dioskur, prozvan egipatskim Faraonom. Sveti Flavijan bijaše čovjek blag i bez slavohleplja; Dioskur, okaljan svim opačinama, isticaše se ponajviše svojim silnim slavohlepljem i duhom silničkim, zbog kojega je i dobio onaj nadimak. Sa stanovišta političkoga bijaše posve jasno, da se vlada nije trebala u ničem bojati svetog Flavijana, dok su vladarske težnje novog »Faraona« morale izazvati opravdano nepouzdanje. No sveti Flavijan bijaše pravovjeran, a Dioskuru je pala u dio prednost, da je prijao novom krivovjerju monofizitskom. Zbog toga dobi on zaštitu bizantskog dvora;[1]) jedan opći crkveni sabor bude sazvan lih zato, da njegovoj stvari dade zakonski ugled. Dioskur imađaše sve za sebe: potporu svjetovne moći, dobro disciplinovan kler koji je sa sobom vodio iz Egipta i koji mu bijaše slijepo odan, mnoštvo krivovjernih monaha, znatnu stranku u kleru ostalih patrijaršija i konačno kukavštinu većine pravovjernih biskupa, koji se nisu usudili otvoreno ustati protiv bludnje, ako ju je štitilo »sveto veličanstvo božanskog Augusta.« Sveti Flavijan bijaše unaprijed osuđen, a s njim je trebalo da se poruši pravovjerje u

[1]) Vrlo zanimiva stvar, koja sjajno potvrđuje našu tvrdnju (o osobitoj sklonosti bizantskih careva prema krivovjerju kao takovu), jest to, što je isti car Teodozije II., koji podupiraše krivovjerje Nestorijevo od Crkve protiv njegove volje osuđeno, postao zatim revni zaštitnik Eutiha i Dioskura, koji su zastupali nazore posvema oprečne nestorijanizmu, ali jednako krivovjerne.

čitavoj istočnoj crkvi, samo da je ta crkva bila ostavljena svojoj vlastitoj snazi. Ali postojala je izvan nje jedna druga vlast vjerska i ćudoredna, s kojom su »faraoni« i imperatori morali računati. I ako je u borbi istočnih patrijaršija bizantski dvor uvijek stao na stranu krivca i krivovjerca, ipak je i stvar pravde i prave vjere, bilo da je ovu zastupala Aleksandrija, bilo Carigrad, uvijek dobivala snažnu pomoć od apostolske stolice rimske. Protivnost doista iznenađuje: car Konstancije bez prestanka progoni svetog Atanazija: papa Julije brani ga i štiti protiv čitava Istoka. Papa Inocencije snažno prosvjeduje protiv proganjanja svetog Ivana Zlatoustog i nastoji mu poslije smrti popraviti uspomenu u Crkvi. I opet papa Celestin pomaže čitavim svojim ugledom svetog Cirila u njegovoj smionoj borbi proti Nestorijevu krivovjerju, kojemu pomaže svjetovna vlast; i ne može se dvojiti, da bez pomoći apostolske stolice aleksandrijski patrijarha, makar kako bio odlučan, ne bi bio mogao svladati ujedinjene sile carske vlasti i većeg dijela grčkog klera. Ta bi se protivnost između djelovanja carstva i papinstva mogla ustanoviti i dalje u povijesti svih istočnih krivovjerja, koja su carevi uvijek ne samo pomagali nego kadikad čak i izmišljali (monoteletsko krivovjerje cara Heraklija i ikonoklastičko krivovjerje Leona Izaurijskog). No treba da se zaustavimo u V. vijeku kod borbe dviju patrijaršija i kod poučne povijesti »razbojničkog sabora« efeškog.

Znalo se dakle iz opetovanog iskustva, da u raspravama obaju hijerarhičkih poglavara Istoka zapadni papa nije postupao prema strančarskim prednostima, nego da je njegova pomoć bila uvijek osigurana stvari

pravde i istine. Tako krivovjerski silnik Dioskur nije mogao računati na istu pomoć Rima kao njegov predšasnik sveti Ciril. Osnova Dioskurova bijaše, da nakon osude svetog Flavijana i nakon slavlja egipatske više ili manje monofizitske stranke, kojoj on, Dioskur, bijaše poglavar, on sam dobije prvenstvo vlasti u čitavu Istoku. Ne mogući se nadati, da će papa pristati na ostvarenje takove osnove, odlučio je postići svoj cilj bez pape ili čak protiv njega.

Godine 449. sastade se u Efezu opći crkveni sabor po obliku. Čitava istočna crkva bijaše na njemu zastupana. Poslanici pape Leona bijahu također prisutni, ali im ne dozvoliše, da saboru predsjedaju. Dioskur pod zaštitom carskih službenika, okružen egipatskim biskupima i mnoštvom crkovnjaka oboružanih batinama, stolovaše kao kralj usred svoga dvora. Pravovjerni biskupi drhtahu i šućahu. »Svi, — tako čitamo u »Ruskom Obredniku« (životu svetog Flavijana), — svi ljubljahu tminu više nego svijetlo i voljahu laž nego istinu, više želeći svidjeti se kralju zemaljskom nego nebeskom«. Svetog Flavijana staviše pred pogrdni sud. Nekoji biskupi baciše se pred noge Dioskuru i moljahu ga da se smiluje optuženomu. Egipćani ih zlostaviše i neprestano se derahu: neka se na dvoje prepile, koji razdvajaju Krista. — Pravovjernim biskupima porazdijeliše pločice, na kojima nije ništa bilo napisano i na koje su bili prisiljeni potpisati se. Znali su, da će poslije na njih napisati krivovjerni obrazac. Većina potpiše bez prosvjeda. Nekolicina htjede uz svoje potpise dodati i ograđenja, ali im egipatski crkovnjaci silom istrgoše pločice iz ruku i polomiše prste udarcima batina. Konačno Dioskur ustade i u ime crkvenog sabora proglasi pre-

sudu, kojom se Flavijan osuđuje, skida, izopćuje i predaje svjetovnoj vlasti. Flavijan htjede prosvjedovati, ali se crkovnjaci Dioskurovi baciše na nj i zlostaviše ga tako, da je dva dana kasnije umro.

Dok je ovako nepravda, nasilje i bludnja slavila slavlje u općem crkvenom saboru, gdje je dotle bila nepogrješiva i nenadvladiva Crkva Kristova? Ona je bila prisutna i očitovala se. Onaj čas, kad se je zbog surovosti slugu Dioskurovih Flavijan onesvijestio, kad krivovjerni biskupi bučno pozdravljahu slavlje svog poglavara u prisutnosti pravovjernih biskupa, koji od straha nijemi drhtahu, — Hilarije, đakon rimske crkve, poviče: »Contradicitur«[1]). Bez dvojbe nije tad zastupalo Crkvu Božju prestravljeno i šutljivo mnoštvo istočnih pravovjernika. Čitava besmrtna moć Crkve bijaše za istočno kršćanstvo sakupljena u onom jedinom pravom izrazu, koji je izgovorio đakon rimski: »contradicitur.« Kod nas je običaj predbacivati zapadnoj crkvi njezin osobito pravni i zakonski karakter. Načela i obrasci rimskog prava bez dvojbe nijesu priznati u kraljevstvu Božjem, ali »razbojnički sabor« efeški baš je bio otvoren, da dade pravo latinskoj pravednosti. »Contradicitur« rimskog đakona bijaše načelo postavljeno protiv činjenice, pravo protiv surove sile, nepokolebiva ćudoredna čvrstoća pred zločinom jednih, koji slave slavlje i pred slabošću drugih. — To bijaše jednom riječju nepokolebiva Pećina Crkve postavljena protiv vrata paklenih.

Ubice patrijarhe carigradskog ne usudiše se dotaći đakona rimske crkve. I za vrijeme od same dvije godine rimski »contradicitur« promijeni »sveti opći crk-

[1]) Conciliorum collectio (Mansi) VI. 908.

veni sabor efeški« u razbojnički sabor efeški, skine omitrenoga ubojicu, učini, da je žrtva bila proglašena svecem i privede sastanak pravog općeg crkvenog sabora u Halcedonu pod predsjedanjem rimskih poslanika.

Glava četrnaesta.

Crkveni sabor u Halcedonu.— Zaključak druge knjige.

Središnja vlast Opće Crkve jest nepokolebiva osnovka socijalne pravednosti zato, jer je nepogrješivi organ vjerske istine. Papa Leon postavio si je zadaću, da ne samo uspostavi u kršćanskom Istoku ćudoredni red uskoleban nedjelima patrijarhe aleksandrijskoga, nego i da učvrsti svoju istočnu braću u pravoj vjeri, kojoj je zaprijetilo monofizitsko krivovjerje. Radilo se o osobitoj istini kršćanstva — o istini Boga-Čovjeka. Monofizite su, tvrdeći da je Isus Krist iza utjelovljenja samo Bog, pošto je njegovo čovještvo od njegova božanstva bilo posvema upito, htjeli da se povrate, možda i ne sluteći, na neljudskog Boga istočnog poganstva, na onog Boga, koji uništava svako stvorenje i koji je za ljudski duh tek nedohitni ponor. To zapravo bijaše prikriveno nijekanje neprestane objave i utjelovljenja. No pošto je to nijekanje bilo prikriveno i pošto se sklonulo pod veliki bogoslovski ugled svetog Cirila (kojemu iz pera bijaše, kad je žestoko protiv Nestorija branio jedinstvo osobe u Isusu Kristu, izmakao netočan izraz: μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη. — Jedna narav Boga Riječi utjelovljena), zbog toga je bilo nužno

dati istini o božanskom čovještvu novi izraz, jasan i konačan. Svatko je očekivao taj izraz od nasljednika svetog Petra. Sam papa Leon bijaše prožet sviješću o važnosti toga pitanja. On govoraše: »Spasitelj ljudskog roda Isus Krist ustanovljujući vjeru, koja obraća bezbožnike k pravdi i mrtvace k životu, ulijevaše u duh svojih učenika opomene svoje nauke i čudesa svojih djela, zato da istog Krista upoznamo kao jedinog sina Božjega i kao Sina Čovječjega. Jedno naime ovo vjerovanje bez drugoga nije bilo dostatno za spasenje, jer jednako pogibeljno bijaše vjerovati, da je Gospodin Isus Krist samo Bog a ne i čovjek, kao i vjerovati da je samo čovjek, a ne i Bog (jer u prvom slučaju postaje Krist nepristupačan našoj slaboći, a u drugom slučaju nema jakosti da nas spase). Nego trebalo je ispovijedati jedno i drugo, jer kako pravo čovještvo bijaše od Boga neodjeljivo, tako i pravo božanstvo bijaše neodjeljivo od Čovjeka. Gospodin je dakle svoje učenike zato, da u njima učvrsti osobito spasonosnu spoznaju (saluberrimum), pitao: a Petar je objavljenjem Duha Očeva uspinjući se nad tjelesnost i nadvisujući čovještvo vidio očima uma Sina Boga živoga i ispovjedio slavu božanstva, jer je opažao i drugog nešto, a ne samo bistvo mesa i krvi. Tako mu se je svidjela uzvišenost ove vjere, da je pošto je proglašen blaženim, stekao svetu čvrstoću neslomivog kamena, na kojem je imala biti osnovana Crkva i sa kojega je imala nadvladavati vrata paklena i zakone smrti. Zbog toga će u suđenju svih stvari samo ono biti priznato na nebu, što je ustanovljeno presudom Petrovom.«[1])

[1]) S. Leonis Magni opera, t. I. col. 309.

Sveti Leon ispovijedajući, da je temeljna služba crkvene vlasti — služba utvrđivanja i određivanja kršćanske istine — trajna u stolici, na kojoj je sam stolovao, smatraše svojom dužnošću, da novom krivovjerju stavi nasuprot novi razvoj apostolske ispovijesti. Pišući svoju znamenitu dogmatsku poslanicu svetom Flavijanu, on se smatraše nadahnutim tumačem prvaka apostolskoga i čitav ga pravovjerni Istok držaše tim istim. U limonaru[1]) svetog Sofronija patrijarhe jeruzalemskoga (u VII. vijeku) nalazimo ovu legendu: »Kad je sv. Leon napisao svoju poslanicu svetom Flavijanu, biskupu carigradskom, protiv bezbožnog Eutiha i Nestorija, postavio ju je na grob vrhovnog apostola Petra i molitvama, bdjenjem i postovima molio poglavicu apostolskoga govoreći: Ako kao čovjek učinim pogrješku, ispravi moj spis i briši šta god se u njemu nalazi suvišnog, ti kojemu je naš Spasitelj, Gospodin i Bog Isus Krist, povjerio ovaj prijesto čitave Crkve. — Nakon što je minulo četrdeset dana, javi mu se apostol, kojega je molio i reče mu: Pročitao sam i ispravio. — I uzevši svoju poslanicu sa groba blaženog Petra Leon je otvori i nađe je ispravljenu rukom Petrovom.«[2])

Ova poslanica, koja je doista vrijedna takova ispravljača, ustanovljivaše divnom jasnoćom i snagom istinu o dvjema naravima u jednoj osobi Kristovoj i činjaše, da su od tada bile u crkvi nemoguće obje protivne zablude — Nestorijeva i Eutihova. Poslanica svetog Leona nije se čitala na razbojničkom saboru u Efezu, a to je bilo poglaviti uzrok zbog kojega su od-

[1]) Neka vrst izbora pobožnih pripovijesti.

[2]) Pogledaj „Ruski obrednik“, život sv. Leona pape.

redbe lažnog crkvenog sabora proglašene ništetnima. Dioskur, koji je mogao prisiliti čitav općeniti zbor istočnih biskupa, da osude svetog Flavijana i da potpišu obrazac, namjeri se na neočekivani otpor, kad se usudio otvoreno ustati protiv pape. Ovaj podučen od svojih poslanika o događajima efeškim sazvă odmah crkveni sabor latinskih biskupa u Rim i s njihovom privolom skinu Dioskura. »Faraon«, koji se bijaše u slavlju povratio u Aleksandriju, htjede papi vratiti milo za drago, ali morade odmah opaziti, da nema posla sa ispraznim prijetnjama, nego sa živom duhovnom vlašću, koja svagdje vladaše kršćanskim savjestima. Oholost i smionost crkvenog nametnika slomi se na pravoj stijeni Crkve: sa svim svojim nasilnim sredstvima nije mogao prisiliti ni desetoricu biskupa egipatskih, da osude papu Leona.[1]) I na samom su Istoku svi u tom nemoćnom nasrtaju razabirali čin ludosti, koji je do kraja upropastio »faraona« egipatskog.

Branitelj obaju protivnih krivovjerja, zaštitnik Nestorija i Dioskura car Teodozije II. bijaše umro. Na prijestolje dođe Pulherija i njezin po imenu[2]) muž Marcijan. Sada nastade vrlo kratko doba, kroz koje se carska vlada, čini se iz vjerskog osvjedočenja, odlučno stavljala u službu dobre stvari. Na Istoku bijaše to dosta, da se

[1]) Conciliorum collectio (Mansi), VI., 510.

[2]) Franc. izvornik: époux nominal. Pulherija je još kao posve mlada djevojka zavjetovala Bogu vječnu čistoću. Došavši na vladu u 51. godini života ćutjela se preslabom da sama vlada, pa si je za druga u vladanju i muža uzela valjanog vojskovodu Marcijana, ali pod tom pogodbom, da i u braku sačuva netaknut zavjet vječnog djevičanstva. (Opaska prevodiočeva).

pravovjernim biskupima vrati junaštvo i da se natrag privedu k pravovjerju, koje ispovijedaše novi car, svi oni, koji bijahu pristali uz krivovjerje samo zato, da se ulaskaju njegovu predšasniku. No sam pravovjerni car imao je malo pouzdanja u te nestalne biskupe. Za njega je vrhovni ugled u stvarima vjere pripadao papi. U carevu pismu svetom Leonu čitamo: »U svem, što se tiče katoličke vjeroispovijesti i kršćanske vjere, pronašli smo pravednim obratiti se najprije na tvoju svetost, koja je nadglednik i upravljač božanske vjere« (τήν τε σὴν ἁγιωσύνην ἐπισκοπεύουσαν καὶ ἄρχουσαν τῆς θείας πίστεως).[1]) Po ugledu pape (τοῦ αὐθεντοῦντος) mora se, prema mišljenju carevu, iz crkve ukloniti svaka bezbožna zabluda i proglasiti potpuni mir među svim biskupima katoličke vjere. A u drugom jednom pismu, koje slijedi brzo iza prvoga, tvrdi car nanovo, da će crkveni sabor morati priznati i razložiti za Istok, što papa u Rimu odredi.[2]) Isto tako govori carica Pulherija uvjerajući papu, da će crkveni sabor: »odrediti katoličku vjeroispovjest onako, kako kršćanska vjera i pobožnost zahtijevaju, po tvom dostojanstvu« (autoritetu: σοῦ αὐθεντοῦντος.)[3])

Opći crkveni sabor bijaše se sastao u Halcedonu (god. 451.) pod predsjedanjem rimskih poslanika. Prvi među njima, biskup Pashazin, ustade i reče: »Blaženi apostolski biskup grada Rima, koji je glavar svih crkava, uputio nas je i zapovjedio nam, da Dioskura

[1]) Conciliorum collectio (Mansi) VI., 93.

[2]) Ibidem, 100.

[3]) Conciliorum collectio (Mansi) VI., 191.

ne puštamo u krilo crkvenog sabora.«[1]) A Lucencije, drugi poslanik, izloži, da je Dioskur već osuđen, jer si je prisvojio pravo da sudi, i jer je sazvao crkveni sabor bez privole apostolske stolice, što se nije nikad prije dogodilo niti se smije dogoditi (ὅπερ οὐδέποτε γέγονεν οὐδὲ ἐξὸν γενέσθαι).[2]) Iza dugih pregovora zastupnici carevi izjaviše, da Dioskur ne će zasijedati kao član sabora, nego da će doći kao optuženik, jer je nakon osude, koju je nad njim izrekao papa, bio optužen zbog novih krivnja.[3])

Prije suda čitala se dogmatska poslanica papina, koju svi pravovjerni biskupi pozdraviše uzvicima: Petar je govorio na usta Leonova![4]) U slijedećoj sjednici preda više članova klera aleksandrijske crkve molbu »presvetom i od Boga ljubljenom općem nadbiskupu i patrijarsi grada Rima Leonu i svetom općem crkvenom saboru u Halcedonu.« To bijaše optužba protiv Dioskura koji je — kako govorahu tužitelji — »nakon što je potvrdio krivovjerje na saboru razbojnika i nakon što je ubio svetog Flavijana, pokušao još veći zločin — da izopći najsvetiji i najposvećeniji apostolski prijesto velikog Rima.«[5]) Crkveni sabor držaše, da nema prava ponovno suditi biskupu, kojega je već sudio papa, pa predloži rimskim poslanicima, da izreknu osudu protiv Dioskura,[6]) što oni pošto nabrojiše sve zločine patrijarhe

[1]) Ibidem, 580., 1.
[2]) Ibidem.
[3]) Ibidem, 645.
[4]) Conciliorum collectio (Mansi) VI. 972.
[5]) Ibidem, 1005., 9.
[6]) Ibidem, 1045.

aleksandrijskog, i učiniše ovima riječima: »Presveti i blaženi nadbiskup velikog i starog Rima, Leon, preko nas i preko svetog crkvenog sabora ovdje prisutnog sa tri puta blaženim i preslavnim apostolom Petrom, koji je pećina i temelj crkve katoličke i osnovka prave vjere, lišio je rečenog Dioskura časti biskupske i lišio ga je svakog dostojanstva svećeničkog.«[1])

Svečano priznanje vrhovnog ugleda papina u crkvenom saboru halcedonskom okrunjeno je poslanicom istočnih biskupa Leonu, u kojoj mu pripisuju zaslugu za sve što se učinilo na crkvenom saboru: »Ti si onaj koji je po svojim zamjenicima upravljao i vodio (ἡγεμόνευες) čitavo mnoštvo otáca, kao što glava upravlja udovima (ὡς κεφαλὴ μελῶν) — pokazujući im pravi smisao dogme.«[2])

Kako se vidi, onome koji hoće da zabaci kao zabludu prvenstvo vlasti i naučnog ugleda rimske stolice, nije dosta, da otimačem i krivovjercem proglasi čovjeka, kakav bijaše sveti Leon Veliki: on mora s krivovjerstva optužiti i opći crkveni sabor halcedonski i čitavu pravoslavnu crkvu V. vijeka. Ovaj zaključak jasno proizlazi iz autentičnih dokaza, koje smo pročitali.

[1]) Conciliorum collectio (Mansi) VI.. 1048.
[2]) Ibidem, 148.

TISKARA „BOS. POŠTE"
SARAJEVO.